1
7
270
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

Digitized by Google

XV
LANC

1. Y. 240

Digitized by Google

JO. MARIÆ LANCISII

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

DISSERTATIO

De Nativis, deque Adventitiis
Romani Cœli Qualitatibus,

CVI ACCEDIT

HISTORIA

Epidemiæ Rheumaticæ, quæ per hyemem
Anni MDCCIX. vagata eſt.

R O M Æ,
Apud FRANCISCUM GONZAGAM MDCCXI.
SVPERIORVM PERMISSV.

Digitized by Google

Ne pereuntes quidem aquæ otioſæ ſunt. Nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus, & cauſæ gravioris cœli, quibus apud Veteres Urbis infamis aër fuit, ſunt remotæ.

Sext. Jul. Frontinus de Aquæductibus.

ILLUSTRISSIMO, AC REVERENDISSIMO
PRÆSULI

D. ANNIBALI
ALBANO

Sanctiſſimi Domini

CLEMENTIS XI.

Ex Germano Fratre Nepoti.

Jo: Maria Lanciſius Felicitatem.

C*Ivitatem ſanctam, novamque Jeruſalem Romam, Chriſtianis inſtitutis Caput Orbis effectam, quæ latius præſidet Religione Divinâ ,*

Digitized by Google

quàm olim dominatione terrenâ, incredibili calumniarum impudentiâ antiquus humani generis, & veritatis hoſtis adortus eſt; nequicquam conatus Arcem ſanctitatis excindere, & auctoritatem Divinis Oraculis fultam labefactare. Hanc mentiendi licentiam contra Jura Sacrorum cum celeberrimi Scriptores coercuiſſent, novas artes excuſit; nimirum, ut alacritatem fidelium retardaret, ne ad ſacroſanctæ Fidei domicilium confluerent, ad quod venturas omnes gentes prædixerat Iſaias; quendam animis metum vulgo ingeſſit, quo palam etiam nonnulli affirmare auſi ſunt, Romam maligno cœlo, & in-

ſalubri laborare. Cum autem Catholicæ etiam Eccleſiæ interſit, ut omnes agnoſcant, Urbem ſummo Dei omnipotentis conſilio ad fovendos incolas, & excipiendos undique hoſpites cunctis bonis locupletatam; hanc provinciam, Illustrissime Præsul, partim meo mihi jure, partim optimi Principis beneficio reſervatam intellexi; eo quod res ipſa Philoſophum, ac Medicum poſtularet, & depellenda inſalubritatis ſuſpicio, Sanctæ Urbi, & pio Religionis commercio ſummoperè infenſa, Pontificis domeſtico, & Archiatro deberetur. Cæterum operis materia, quemadmodum ipſa ſibi auctorem delegit, ita eadem Pa-

tronum Te ſibi, & Auſpicem depo-poſcit; quem & ſanguinis neceſſitudo Pontifici, & educatio Urbi, & dignitas Sedi Apoſtolicæ, & virtus denique Religioni arctiſſimis vinculis devinxerunt. Sed & arctiſſima ea vincula ſunt, quæ auctorem non argumento ſolùm, verùm etiam Tibi, Præsul Illustrissime, & ſuo, & operis Patrono, maximoperè obſtringunt. Enimverò, præter ſingularem morum ſuavitatem, eximiam eruditionem, ac germanam animi pietatem, quæ Te SS. Patruo tuo, & Domino meo Clementiſsimo, novâ quadam virtutum cognatione conjungunt, atq; omnium amorem, & admirationem excitant; incredi-

bilis illa ALBANÆ GENTIS *in me multitudo,& magnitudo meritorum non patitur, ut, quidquid conari ingenio, aut ſcripto edere aggredior, & mea omnia, & me ipſum alteri debeam. Quæ igitur Tua ſunt non tam offero, quàm perſolvo; cum Tu viciſſim opuſculum non tam auſpiciis, & patrocinio, quàm ſapientiæ, & morum exemplis confirmes, & illuſtres. Quo enim argumento Romani cœli indolem feliciſſimam certiùs agnoſcant exteræ Nationes, apud quas Chriſtianæ Reipublicæ ſumma negotia geris, quàm, cum eloquentiam, mentis aciem, probitatem, aliaque animi tui ornamenta, hîc loci educata, atque exculta,*

intuentur? Accipe igitur Romani aeris vindicias ad Te properantes, moraſque diuturnæ abſentiæ tuæ ægerrimè ferentes .. Accipe noſtra cum adeundi, ac ſalutandi tui deſideria, tum juſtiſſima vota, quibus maxima omnia apprecamur tuis meritis, ac laboribus debita dignitatis incrementa. Vale.

Datum Romæ V. Kal. Octobris MDCCX.

Digitized by Google

INDEX
TITULORUM.

Occaſio ſcribendi. pag. 1

DISSERTATIONIS PARS PRIOR,
De Nativis Romani Cœli Qualitatibus.

CAp. I. *Ad nativam Romani Cœli ſalubritatem argumentorum capita indicantur.* 5
Cap. II. *Situs Urbis à ſalubritate laudatur.* 8
Cap. III. *Nonnulla de Ventis in genere, deque illis, qui Romæ ſalubres flare ſolent. Agitur quoque de indole Volturni, quem vulgus* Scirocco *appellat, deque Auſtro, atque Africo Romanis interdum infenſo.* 13
Cap. IV. *Auſtrum lenem, a ſereno cœlo flantem, Romæ etiam plerunque utilem, ac ſalutarem; vehementem verò, ac turbidum eſſe inſalubrem; ſemper tamen, æſtate præſertim, pernicioſum, cum per vicina paluſtria, ac cœnoſa loca tranſierit.* 22
Cap. V. *Inconſtantiam aeris, quæ Romæ à facili contrariorum ventorum aditu proficiſcitur, neque magnam eſſe, neque noſtris incolis infeſtam, ſed potius formandis eorundem corporibus, animiſque ſummopere utilem.* 30
Cap. VI. *De Aquis in genere, quarum nullas in Urbe noxias, ſed pleraſque omnino ſalubres demonſtrandum proponitur.* 34

Cap.VII. *De ſignis, quibus dulcium aquarum ſalubritas, aut inſalubritas dignoſcitur.* 36
Cap.VIII. *Recenſentur ſpecies aquarum dulcium, quæ plus minus Romæ à ſalubritate commendantur; & primò agitur de aquis ſpontè naſcentibus, quæ omnium maximè laudantur.* 41
De Aqua Grilli dicta. 42
De Aqua B. Felicis. ibid.
De Aqua ad Ripam Tiberis. 43
De Aqua S. Damaſi ad Vaticanum. ibid.
Cap.IX. *Puteales quoque aquas in Urbe ſalutares eſſe.* 45
Cap.X. *De Aquis per aquæductus Romam advectis, ex quibus fons Trivii præfertur.* 46
De Aqua Salonia, ſeu Trivii. 47
De Aqua Felici ad Diocletiani Thermas. ibid.
De Aqua Sabbatina in ſummo Janiculo. 48
Cap.XI. *De Aqua Tiberis in potum ſalubriter adhibita.* 49
Cap.XII. *De Ciſternarum Aquis, & cur Romæ non ſint admodum in uſu.* 51
Cap.XIII. *Analyſis ad ignem facta, una cum reſpectiva gravitate Romanarum aquarum.* 53
I. Analyſis Aquæ Fontis, ſeu rivuli fluentis ad ripam Tiberis. 56
II. Analyſis Aquæ Fontis, vulgò nuncupati Marchionis Grilli. 58
III. Analyſis Aquæ B.Felicis. 59
IV. Analyſis Aquæ è Fonte Vaticano. 60

V. Ana-

V. Analyſis Aquæ Fontis Trivii. 61
VI. Analyſis Aquæ ad Thermas Diocletiani. 62
VII. Analyſis Aquæ Fontis in Janiculo, quæ à lacu potiſſimum Sabbatino, ſeu Bracchianenſi derivatur. 63
VIII. Analyſis Aquæ Tiberinæ. 64
De reſpectiva inter ſe gravitate Romanarum aquarum. 66
Die V. Septembris MDCCIX. Pondus Aquæ ad ripam Tiberis. ibid.
Pondus Aquæ Tiberinæ. 67
Pondus Aquæ B.Felicis, & Marchionis Grilli. ibid.
Pondus Aquæ Fontis Trivii. ibid.
Pondus Aquæ ad Thermas Diocletiani. ibid.
Die VII. Septembris ejusdem anni MDCCIX. Novum experimentum Ponderis Aquæ Fontis Trivii. 68
Pondus Aquæ ex lacu Sabbatino. ibid.
Pondus Aquæ ad Ripam Tiberis, & Aquæ S. Damaſi in Vaticano. ibid.
Cap.XIV. *Solum Romanum ſimplicibus theriacalibus refertum, omniumque rerum ferax, Cœli ſalubritatem confirmat. Objecta refelluntur.* 69
Cap.XV. *Ex florido colore Civium Romani cœli clementia deducitur.* 74
Cap.XVI. *Ex Romanorum ingenio, & prudentiâ Urbis ſalubritas aſſeritur.* 77
Cap.XVII. *Vernaculos morbos nullos Romæ omnibus Civium ordinibus communes inveniri.* 81

Cap.XVIII. *Romanorum longævitas ſalubritatis aeris teſtimonium.* 86

Cap.XIX. *In Urbe, quemadmodum magnis omnibus in civitatibus, plerosque adhuc juvenes, multos etiam poſt ſexageſimum annum, potius vitæ nondum mutatæ, quàm climacterici anni culpâ decedere.* 92

DISSERTATIONIS PARS POSTERIOR
De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus. 95

CAp.I. *Oſtenditur, adventitiam labem ex aquis ſtagnantibus Romano cœlo in infantia æquè, ac maturitate Imperii fuiſſe familiarem, ſummumque propterea ſtudium purgandis cloacis priſcos adhibuiſſe.* 97

Cap.II. *De Arte, quâ olim, deductis in libertatem aquis, Romana ſalubritas ſervabatur, & de Legibus eam in rem conditis.* 104

Cap.III. *Quo Romanorum Pontificum ſeculo ex paluſtribus aquis huic cœlo adventitia labes acceſſerit.* 112

Cap.IV. *Recenſentur tempora, quibus Roma, Pontificum curâ exiccato ſolo, ad priſtinam ſalubritatem revocata eſt; quæ à Pio V. uſque ad noſtram ætatem aucta oſtenditur.* 122

Cap.V. *Occurritur iis, qui in ſolam incolarum infrequentiam rejiciunt adventitiam Romani aeris inſalubritatem.* 134

Cap.VI. *Frequentes Balneas, & Naumachias nihil Romano aeri obfuiſſe. Agitur de ſtudio conſtructionis, &* cu-

curâ purgationis earundem. 138

Cap.VII. *Venas vitrioli, ſulphuris, aliorumque mineralium, quæ Romano in agro patent, ejusdem aeri non obeſſe, niſi ſtagnantibus aquis corrumpantur. Diſputatur de Temperamentis ſalubrioribus æſtatis, atque hyemis, quæ in Urbe citra exceſſum ſint oportet.* 145

Cap.VIII. *Timorem pernoctandi in ſuburbiis Romanis alicubi prudentem, alicubi verò anilem eſſe; ſæpius tamen vitæ periculum apud Cives non ab aeris labe, ſed ab erroribus in ſex rebus nonnaturalibus, qui occaſione ruſticandi committuntur, imminere.* 153

Cap.IX. *Ventos Auſtrales, quos Romanus ager facilè excipit, ac ſiſtit, idcircò aeri labem communicare, quod paludes, cœnoſamque terram inveniant. Nonnulla etiam de Urbis caligine.* 161

Cap.X. *De Tiberis inundatione tanquam unâ ex cauſis adventitiæ inſalubritatis Romani aeris.* 165

Cap.XI. *Ex Tiberis inundatione paluſtrem aeri noxam accedere, niſi eidem opportunis præſidiis occurratur, & quæ iſta ſint, oſtenditur.* 177

Conſilium humiliter ſubjectum SS. Domino Noſtro CLEMENTI XI. ut, poſtquam die XXIII. *menſis Decembris anni* MDCCII. *Tiberis inundaſſet, ima Urbis loca ab illato cœno, pro conſervanda Romano aeri ſalubritate celeriter abſtergi, ac vindicari juberet.* 181

Exitus præfati Conſilii. 185

Cap.XII. *De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus à ſubito, ſummoque frigore, deque ſubortis populariter an-*

anginis, ac peripneumoniis tam benignæ, quàm malignæ naturæ. 186

HISTORIA ROMANÆ EPIDEMIÆ.

Cap.I. *Conſtitutio tempeſtatum autumni, atque hyemis annorum* MDCCVIII. *ac* MDCCIX. 193

Cap.II. *Qui morbi, qualesque, qua in regione Urbis minus, & per quem ſexum, ordinemque hominum magis vagati ſint, quæ tandem in cadaveribus præcipuè obſervata fuerint.* 196

Cap.III. *Quæ adhibita à Beatiſſimo Patre publicæ incolumitatis præſidia.* 198

Sec.I. *Mandatum de Urbe à ſordibus expurganda.* 199

Sec.II. *De relaxando quadrageſimali ciborum delectu diſceptatur.* 200

Cap.IV. *Congregatio in ædibus Eminentiſſimi Cardinalis Mareſcotti habita ad naturam, cauſas, & remedia confluentium morborum inveſtiganda.* 202

Sec.I. *Auctoris ſententia, de natura, cauſis, & remediis epidemiæ in quatuor capita diviſa.* 204

Examen Capitis primi. 206

Inquiſitio Capitis ſecundi. 208

Tertium Diſputationis Caput. 214

Poſtremum Caput. 217

Sec.II. *Epitome ſententiarum Dominorum Medicorum, qui huic Congregationi interfuerunt.* 222

I. D. Thomaſini Protomedici. ibid.

II. D. Trulli. 223

III. D. Modii. 224

IV.D.Si-

IV. D. Sinibaldi. 225
V. D. Foſſombroni. 226
VI. D. Realis. ibid.
VII. D. Pacchioni. 227
Sec.III. *Sententia Illuſtriſſimorum Præceptoris S.Spiritus, & Cuſtodum Noſocomii S.Jo:in Laterano.* 228
Sec.IV. *Decreta Congregationis habitæ in ædibus Eminentiſs. D. Card. Mareſcotti, ad* SANCTITATEM SUAM *deferenda.* 230
Cap.V. *Progreſſus tam conſtitutionis temporum, quàm epidemiæ per totum Martium, & principium Aprilis.* 233
Cap.VI. *Popularis morbus in malignam naturam tranſmutatur. Tandem ineunte Junio deſinit, ac penitùs extinguitur.* 237
Cap.ult. *Epidemiæ Hiſtoria duabus epiſtolis ulterius illuſtratur.* 241
Epiſtola Cl.D.Fantoni ad Auctorem. ibid.
Reſponſio Auctoris ad eundem Fantonum. 243
Epilogus, & Concluſio totius Diſſertationis. 246
SUMMARIUM EDICTORUM,
Quæ in decurſu rheumaticæ Epidemiæ indicata fuerunt.
Lit.A. Edictum, ut Urbs à ſordibus quàm citiſſimè expurgetur. 248
Lit.B. Edictum, quo currentis Quadrageſimæ tempore permittitur uſus ovorum, & lacticiniorum. 252
Lit.C. Edictum, ut deſides aquæ, cœnoſaque corpora poſt Tiberis inundationem amoveantur. 254

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

D. de Zaulis Archiep. Theodoſiæ Vicesger.

APPROBATIO

Illuſtriſ. ac Reverendiſ. Præſulis Jo: Chriſtophori Battelli ab intimo Cubiculo, & Bibliotheca SS. DOMINI.

MAndante Reverendiſſimo Patre Paulino Bernardinio Sac. Palatii Apoſtolici Magiſtro diligenter perlegi librum inſcriptum: *Jo: Mariæ Lanciſii intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii Diſſertatio de nativis; deque adventitiis Romani cœli Qualitatibus*; cui accedit *Hiſtoria Epidemiæ Rheumaticæ, quæ per hyemem anni* 1709. *vagata eſt*: nihilque in eo, quod Orthodoxæ Fidei, vel morum diſciplinæ adverſetur, offendi; quinimmò Diſſertationem ipſam multiplici, ſolidâque eruditione refertam, & præclaris animadverſionibus, optimiſque, ac ſaluberrimis monitis ad tuendam ſub Romano cœlo valetudinem ubique redundantem inveni. Quapropter non Reipublicæ modò Literariæ pergratam, verùm etiam Romanis Civibus, & Incolis maximè utilem futuram cenſeo, adeoque publicâ luce digniſſimam arbitror. Hac die 25. Januarii 1711.

Jo: Chriſtophorus Battellus.

IMPRIMATUR,

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apoſtolici Magiſter.

Occa-

Occaſio Scribendi.

VIx cœperam ſcribere *de Noxiis Paludum Effluviis*, quod opus adhuc ſtudium noſtrum exercet, cum Romanus, quem premimus, ager ſuccurrit; quippe qui, juxta temporum viciſſitudines, à ſtagnantibus aquis nunc vindicatus, nunc obrutus, varias itidem ſalubritatis, & inſalubritatis vices expertus eſt. Quapropter conſentaneum rationi duximus, ad diſputandum digredi *de Nativis, deque Adventitiis Romani Cæli Qualitatibus*, ſperantes, brevi

Tractatum de Noxiis Paludum Effluviis Auctor pollicetur, unde ad hanc Diſſertationem digreſſus eſt.

A nos

noſ eſſe in viam redituros. At quoniam argumenti dignitas, atque ubertas ſcribenti mihi majorem ſemper copiam rerum ſuggerebat; tandem intellexi, nos longè deerraſſe ab eo, quod orſi fueramus exponere. Idcirco majorem operi claritatem, operæque pretium conciliaturi, ſubſidiariam hanc Diſſertationem tantò quidem alacrius inſtituere aggreſſi ſumus, quantò magis eadem, non ſolùm libros noſtros de Paludum Effluviis illuſtrare, verùm illos quoque Medicos, qui Artem potiſſimùm Romæ facturi ſunt, multarum rerum cognitione inſtruere poteſt, quas eosdem ſcire oportet, prius quam ad curandos cives, vel advenas accedant. Meâ etenim, immò Hippocratis [a] ſententiâ nemo Clinicorum alicubi eſſe poteſt vel mediocri famâ celebratus, quin ante omnia locorum, in quibus ſe velit exercere, cum poſitiones, ac ventos, tum aquas, & cæteras aëris, & alimentorum qualitates (quæ urbium cœlum conſtituere videntur) probè cognoverit. Quod itaque princi-

[a] De aer. loc. & aquis n. 1.

Cœli qualitates noſſe Medicum oportet.

cipio alterius tantummodo operis membrum, ſeu auctarium erat, aliis modò adjunctis partibus, unum in corpus coagmentatum Tu, benigne Lector, videbis; & fere id mihi, quod ſalsè Lucilius, eveniſſe, dixeris: *Mantiſſa obſonium vincit.*

II. Damus itaque non pauca deſiderio jam penè publico, videlicet, ut hominibus ex univerſo fere Orbe Romam confluentibus, aut confluere cupientibus, ſtatim occurrat, quæ propria, ac ſua ſit hujusce cœli natura. Inde namque facilius quisque cognoſcet, quænam ſubinde qualitates, propter ea, quæ interdum Urbi recens accedunt, ſint adventitiæ. Enimvero turpiſſimum reputavi, quippe non civis modò, ſed Romanus ipſe natus, ea per incuriam neglexiſſe, quæ doctiſſimi Scriptores [b], tametſi alienigenæ, præcipuum ſuorum laborum argumentum ſelegerunt. Et quoniam rectè Divinus Plato [c] ad Archytam *unumquenque noſtrum*, ait, *non ſibi ſolùm, ſed patriæ, ſed parentibus, ſed amicis natum eſſe*; ideo ſtudendum mihi

Argumentum Auctori, utpote Romano Civi, non negligendum.

b Alex. Petronius Civit. Caſtellanæ. Marſilius Cagnatus Veron. Jo: Baptiſta Donus Florentinus, de Romano aere copiosè, ac disertè ſcripſerunt.

c Epiſt. 9.

hi duxi, ut & ipſe deprehenderem, & cæteris intelligendum traderem, quid in Romano cœlo laudandum, quid culpandum foret; quid poſſit, quidve in eo nequeat emendari. Quanquam, ut ea, quæ medicâ quadraginta fere annorum exercitatione apud Cives meos per me in hoc argumento animadverſa fuerunt, ſcripto commendarem, non tam meâ mihi ſponte deliberatum eſt, quam Amicorum conſilio, quibuscum non ſemel contra vulgatam de Romani aëris inſalubritate opinionem diſſerui.

Operis propoſitum, & diviſio.

III. Itaque id primum omnium demonſtrandum ſuſcepimus, cœlum Romanæ Urbis ſuapte natura eſſe ſalubre, quanquam ob adventitias cauſas, nunc ſtagnantium aquarum, nunc pertinacium nivium, ac furentium ſeptentrionalium ventorum, & olim fuerit, & eſſe poſſit inſalubre.

DIS-

DISSERTATIONIS
PARS PRIOR
De Nativis Romani Cœli Qualitatibus.

Ad nativam Romani Cœli ſalubritatem argumentorum capita indicantur.

CAP. I.

Solis auctoritatibus de natura non judicandum.

LICET non ipſe ſim, qui vulgi duntaxat aſſenſu, vel nudis auctoritatibus de rerum natura ſoleam judicare; inficiari tamen nequeo, ſapientiſſimorum Scriptorum judicium, ubi experimentalem materiam tractant, momenti habere plurimum. Non quod natura opinionibus hominum, ac ſententiis obſequatur; ſed quod illi veritatem, propriis plerunque ſenſibus hauſtam, expeditiùs Lectoribus propinent; alieniſque laboribus, & experimentis magna nobis rerum cognoſcendarum accedant compendia. Qua de re na-

Earum plerunque utilitas non contemnenda.

nativam hujus cœli clementiam oſtenſurus; à Strabonis [a] teſtimonio incipiam; hic namque Auctor, ut gravis eſt, & verax, ita Romani nominis minimè aſſentator. Huc accedit, quod inter priſcos Geographos nemo plures Mundi plagas luſtravit, aut majori diligentia deſcripſit. De ſalubritate igitur totius agri Romani, præter nonnulla loca, in quibus ſubſidunt aquæ paluſtres, hæc ait: *Omne Latium felix eſt, & omnium rerum ferax, exceptis locis, quæ paluſtria ſunt, atque morboſa, qualis eſt Ardeatinus ager inter Antium, & Lavinium uſque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circejum.* Itaque Romanus ager, ubi à lymphis, utcunque hærentibus, vindicatur, ſalubri cœlo ſuapte natura gaudebit; ubi è contrario, propter habitantium incuriam, vel impotentiam, udus, ac paluſtris reperitur, non terræ, aut aëris, ſed aquarum culpâ, omnino morboſus occurret, qui-cum conſonant Dionyſius Halicarnaſſæus, Andreas Baccius, aliique.

[a] Lib. 5. ſuæ Geographiæ.

Strabonis laudes.

Romanus ager ſuapte natura ſalubris, interdum aquis hærentibus inſalubritate laborat.

II. Sed, ne auctoritates congerendo, nimium à ſolidiori demonſtrandi ratione, quam per propria potiſſimùm experimenta in animum noſtrum induximus adhibere, longè divertam; inter politiſſimos Scriptores unum Marſilium [b] Cagnatum, cui plurimum nos debere fatemur, teſtem citaviſſe ſatis erit, qui integrum commentarium de Romani

[b] per totum comment. de ſalub. Rom. aer.

Marſilius Cagnatus commendatur.

Digitized by Google

ni aëris ſalubritate, multigena eruditione refertum, exaravit.

III. Quod autem firmo experimentorum concurſu Romanum cœlum, ubi ſtagnantibus aquis non inficitur, naturâ ſuâ ſit omnino ſalubre, ac temperatum, ea profectò perſpicuè demonſtrant, quæ tanquam cauſæ bonitatis aëris ab Hippocrate [c] peculiari libro indicantur, ſcilicet primò ſitus Urbis; ſecundò venti, quibus liberè perflatur; tertiò bonitas aquarum dulcium; poſtremò terra, quæ fertilis eſt, ac ſimplicibus theriacalibus redundat. Neque porrò ab eodem ſcopo abludunt totidem argumenta, quæ, licet ab ipſius aëris effectibus deducantur, adhuc tamen innocuam, ac ſalutarem ejusdem indolem confirmant. Nimirum primò optimus Romanorum color; deinde acre eorundem ingenium, & ſuaves, temperatique mores; tertiò morbi vernaculi apud cives cautè viventes, per ſe fere nulli; tandem multitudo ſenum, qui noſtra præſertim ætate benè, tranquillèque incolunt Urbem.

[c] Lib. de aer. loc. & aqu.

Quatuor veluti cauſæ ſalubritatis aeris Romani.

Totidem ſalubritatis argumenta ex effectis.

IV. Hæc igitur ſingillatim, diligenterque probanda aggredior, ut exteræ Nationes intelligant, me ad hæc ſcribenda animum appuliſſe veritatis potius amore, quam Patriæ.

Solo veritatis amore ducitur Auctor.

Situs

Situs Urbis à ſalubritate laudatur.

C A P. II.

HOc primum demonſtrandum nobis proponimus, quoniam Hippocratis [a] teſtimonio, *ubi quis ad urbem ſibi incognitam pervenerit, ejus ſitum conſiderare debet.* Quanquam verò ad ſitum urbium multa pertineant, duo tamen præcipuè ſunt à Medicis cognoſcenda; primum, an illæ in monte, an in plano, an in mixto loco ſint poſitæ; alterum, quomodo eædem ad cœli aſpectus, ac præcipuè ad Solis ortum, atque occaſum ſe habeant.

Duo præcipuè conſideranda in ſitu urbium.

II. Utraque autem animadverſio ſedulo inſpectori ad commendationem Romani aëris concurrit. Etenim Roma, mirabili certè vel caſu, vel conſilio, vel etiam neceſſitate cogente, ut Strabo [b] putavit, inter nitidiſſimos colles, amplas convalles, latamque planiciem excitata fuit, ut ex tot inter ſe non diverſis modò, ſed quaſi contrariis locis mixta quædam ex omnibus conſurgeret atmoſphæra, cui poſtmodum non diverſæ modò, ſed quaſi ſibi contrariæ, ad eam conflu-

Mixta Romæ atmoſphæra Nationum diverſitati maximè congruit.

a Loc. ſupra cit.

b Loc. cit.

xuræ

Digitized by Google

xuræ Nationes facilè, breviqne poſſent aſſueſcere. Aër enim cum ſit fluidum corpus, quod à Sole potiſſimùm, Luna, ac ventis inæqualiter pellitur, perenni motu agitatur: hinc ſubtilior aër, qui colles transcurrit, minimo negocio ad amplas valles (latis noſtro ævo, non anguſtis, quemadmodum Ciceronis [c] tempore, itineribus pervias) deſcendit, viciſſimque ſolvitur, & aſcendit alter, qui in convallibus (nunc elatioribus redditis propter priſcorum ruinas ædificiorum, ſuper quæ novæ ædes extructæ ſunt) lentè circumfluit, quique à domorum ignibus, à motibus ſalientium fontium, pulſatarum campanarum, & diſcurrentium civium ſurſum etiam premitur, atque urgetur. Quapropter hoc titulo Romanum cœlum tam juvenibus, quàm ſenibus, nec bilioſis modò, ſed etiam lymphaticis temperamentis facillimè congruit.

[c] In lege agr. cont. Rullum.

Romanum cœlum temperamentis diverſis aptiſſimum.

III. Tum & illud compertum eſt, Urbis atmoſphæram, ſicuti ob mixtiformem, blandamque naturam, propter allatas conditiones, ſanis quibusvis corporibus ocyſſimè accommodatur; ita ægris, ex chronicis morbis laborantibus, ſola ædium mutatione à locis humilioribus in editiora, vel contra, ſummum afferre levamen; ut multos idcirco, quibus mors impendebat, ſimplici hoc medicamine aëris paſſim ereptos ſpectemus, noſtra præſertim ætate, quâ ſenſim auctus cum divitiis po-

Simplici aeris medicamine ægroti ſæpe à morbis reſtituti.

populus, novis excitatis ædificiis, colles, quos olim reliquerat, rurſus frequentat. Aër verò collium, Columella [d] teſte, calore, ac frigore temperatus eſt. Quinimo hìc, atque illic exiccato in vallibus, quod jam udum erat, ſolo, multæ Urbis regiones, quæ temporibus Alexandri Petronii, & Jo: Baptiſtæ Doni, propter lutoſum, putidumque ſtatum damnabantur, noſtra ætate omnino ſalubres evaſerunt.

[d] Lib. 1. de re ruſt. cap. 4.

IV. Sed cum alicui videri poſſit Urbis ſitus, nec plenè deſcriptus, nec ſatis laudatus, niſi cum cæteris, ac potiſſimùm cum finitimis plagis comparetur; meritò eruditiſſimus Cagnatus [e] demonſtrare contendit, Urbem Romam (ſuperiorem potius Romani agri partem) in Italiæ meditullio ſitum habere, quod, appoſita icone, graphicè etiam oſtendit. Eſt inſuper Urbs quinti Climatis locus medius, cujus tum dies, tum nox longiſſima horarum eſt quindecim. Proinde non injuriâ Furius Camillus gravi apud Livium [f] oratione Romanam plebem retenturus, ne incenſam, ac dirutam per Gallos Urbem relinqueret, atque Vejos commigraret, ejuſdem ſitum his verbis commendavit: *Non ſine cauſâ Dii, hominesque hunc Urbi condendæ locum elegerunt, ſaluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devebantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad com-*

[e] Loc. cit. pagina 15.

Superior agri Romani pars in Italiæ meditullio collocata.

[f] Decad. 1. lib. 5. cap. 30.

Camillus ſitum Urbis laudat.

commoditates, nec expoſitum nimia propinquitate ad pericula claſſium externarum: regionum Italiæ medium ad incrementum Urbis natum unicè locum. Quod fuſius alibi idem Livius, & poſt illum Plinius [g] junior tractarunt argumentum.

[g] In Panegyr. ad Trajan.

V. Vitruvius [h] quoque Geographiæ, atque Aſtronomiæ peritiſſimus, hujus naturam cœli in hanc ſententiam deſcripſit: *Placuit, ut inter ſpatia totius orbis terrarum, regionumque medio mundi, Populus Romanus poſſideret fines; namque temperatiſſimæ ad utramque partem, & corporum membris, animorumque vigoribus præ fortitudine ſunt in Italia gentes: quemadmodum enim Jovis Stella inter Martis ferventiſſimam, & Saturni frigidiſſimam media currens temperatur; eádem ratione Italia inter ſeptentrionalem, meridionalemque ab utraque parte mixtionibus temperatas, & invictas habet laudes. Itaque conſiliis refringit barbarorum vires, forti manu meridianorum cogitationes. Ita Divina Mens civitatem Populi Romani egregiâ, temperatâque regione collocavit, uti orbis terrarum imperio potiretur*. Liquet igitur, Urbem, etiam cum Univerſitate comparatam, loco poſitam ſaluberrimo, ac temperatiſſimo.

[h] Lib. 6. archit. cap. 1.

Inſignis Vitruvii locus de ſitu Romana urbis.

VI. Præterea, cum Roma in medio latiſſimi agri fuerit ædificata, liberum habet Solis tum or-

ortum, tum occaſum. Et quanquam tot colles naſcenti Soli adverſam, occidenti verò averſam, & è contrario, faciem exhibeant; atque idcirco ejus radiis privare convalles non exiguâ diei parte videri poſſint, nihilo tamen minus hoc non modo aëris ſalubritati nihil obſtat, quin potius nimiam Solis vim in Urbe, alioquin ad meridionalem plagam vergente, inter æſtivos calores alternando, prodeſſe ſolet: omnia enim extrema naturæ ſunt inimica.

Collium Romanorum utilitas.

A montibus & mari utiliter Urbs diſtat.

VII. Profectò ipſam Urbis poſitionem inſpectantes, non obſcuras ſalubritatis Romani ſoli rationes habemus, quod nec arenoſo maris litori, nec præruptis, altiſque montibus adjaceat. Etenim, cum hinc à mari, inde à montibus non minus quatuordecim paſſuum millibus diſterminetur, quidquid à pelago nimis æſtuoſum, quidquid à montibus nimis rigidum Urbem verſus procurrit, non brevi telluris itinere frangitur, ac miteſcit. Quinimmo Roma declinandis hinc, & inde Solis radiis ita appoſitè ſita eſt, ut, quanquam penè ad meridiem vergat, obverſo tamen, ut ſupra monuimus, multorum collium dorſo, objectiſque magnorum ædificiorum molibus, ferventior per æſtatem Solis ardor obtundatur, ac temperetur. Itaque nullum dubium ſupereſſe videtur, quin, qua parte ſitus Urbis inſpicitur, de ſalubritate debeat commendari.

Non-

Nonnulla de Ventis in genere, deque illis, qui Romæ ſalubres flare ſolent. Agitur quoque de indole Vulturni, quem vulgus Scirocco *appellat, deque Auſtro, atque Africo, Romanis interdum infenſo.*

CAP. III.

Venti regionum ſordes everrunt.

QUEMADMODUM ventorum beneficio maritimis curſibus ultro, citroque merces è diſſitis terrarum regionibus aſportantur; ita iisdem quaſi vehiculis aliarum terrarum effluvia, vapores, nebulæque incubantes, aliis inferuntur, & quas plerunque ſordes, puro, ſinceroque aëre adducto, à multis locis everrunt, easdem ad nova advehunt. Quo fit, ut ſæpe eodem vento alia purgetur regio, alia inquinetur; immo eadem interdum, & propriis mundetur inquinamentis, & ſordeſcat alienis.

II. Quanquam verò non ſit animus, plenariam ventorum doctrinam, ſingulis inveſtigatis cauſis, hìc attexere, (peculiarem enim libellum requireret) advertendum tamen maximè omnium arbitramur, unicuique vento peculiarem ineſſe-tum

Digitized by Google

tum motum aëris ab una in aliam mundi plagam; nunc recto, nunc obliquo, interdum etiam vorticoſo itinere; tum mixturam diverſarum particularum, ipſi dimoto aëri permixtarum.

Singulis ventis peculiaris eſt aeris motus, & mixtura particularum.

III. Porro motus facit, ut ventus non ſolùm cieatur in aëre, quaſi vehemens undarum agmen in pelago, ſed veram ſæpe procellam, & cum turbine tempeſtatem efficiat. Etenim, cum atmoſphæra ſit corpus liquidum, & compreſſile, quoties apud eandem augetur impetus, vel minuitur reſiſtentia, vel ſimul utrunque contingit; pro vario quidem iſtarum cauſarum concurſu, & concurſionis gradu, diversâ quoque vi facillime irrumpit, nititurque ſuo etiam elatere.

Quas vices fariat diverſitas motus in ventis.

IV. Mixtura verò particularum, quæ vel aëri motum imprimunt, vel in curſu immiſcentur, cum eſſe poſſit multigena; nil mirum ſi multigena pariter flaminum indoles nobis occurrat. Profectò venti in tot genera calidorum, tepentium, frigidorum, ſiccorum, humidorum, benè, aut malè olentium, ſalubrium, inſalubrium, aut etiam peſtilentium, propter ſolam rationem impetus, non poſſent discriminari; niſi diverſa corpuſculorum genera dimotum aërem comitarentur, atque in terraqueum orbem, & potiſſimum in ipſa viventia ſuas quæque vires exercerent. Idcirco venti non ubique eandem ſervant naturam, ſed multifariam, præcipue verò ſecundùm diverſos gra-

Ventorum diverſa genera ex diverſitate particularum, quas convehunt.

gradus impetus, quibus feruntur, & variam indolem corpuſculorum, quæ vel deponunt, vel ſecum abripiunt, inter ſe differre ſolent.

V. Docuit hoc primus omnium Hippocrates [a] qui naturam, & facultatem Boreæ, atque Auſtri, tanquam cæterorum regulam oſtenſurus, aptiſſimè ſcripſit, omnes ventos *initio habere naturam humectandi, ac frigefaciendi*, (quippe quos putavit ortos à glacie, nive, gelu, fluminibus, terraque humecta) *verùm propter ſitum locorum, per quæ venti ad ſingulas regiones accedunt, diverſos inter ſe fieri, frigidiores, calidiores, humidiores, ſicciores, morboſiores, ſalubriores*.

[a] De Diæta n.2. & 3.

Idem ventus non eandem ubique naturam ſervat.

VI. Propterea legimus, Auſtrum, qui in Europa, ac præſertim apud maritimas Italiæ oras æſtuoſus, atque humidus plerunque ſentitur, in Libya (ut Ariſtoteles [b] teſtatur) adeo frigidum apparere, ut ferè ſimilem Aquiloni noſtro rigorem inducat, cujus phænomeni cauſam probabilem eam arbitror, quod aër, cum in Libya penè ſemper immotus ſerveat, ſi flabello Auſtri è propinquo terreſtri itinere ſpirantis interdum ventilari contingat, Libycorum corpora, motionibus aëris non admodum aſſueta, minimo negocio ad frigiditatis ſenſum poſſit excitare; cujus aliam eventus rationem multò prius ex Ariſtotelis ſententia deduxerat inſignis ille Philoſophus Urbinas Federicus Bonaventura [c], cum ſcripſit: *Auſtros in*

Africus in Libya frigidus, & quare.

[b] 26.Sec.probl. 51.&rurſus probl.49.

[c] In annot. ad lib. Theophraſti de ventis pag. 89.

in Libya frigidos eſſe, ut apud nos Aquilones; quia, ut nobis Aquilonum origo, ſic Libyæ Auſtrorum propior eſt: flatum enim omnem per anguſtum propioribus extrudi; ideoque propter vehementiam ſui motus illis occurrere frigidiorem.

Zephyrus Vaſconiæ infenſus.

VII. Narrant quoque Zephyrum, qui ſalubribus ventis accenſetur, Vaſconiam incolentes propter terræ ſitum, teſte doctiſſimo Scaligero [d], maligno flamine verberare.

[d] Exercit. 285.

VIII. Sed, ne tempus in re alioquin perſpicua inutiliter teramus, curioſus discriminum ventorum à diverſis regionibus venientium, aut per varias discurrentium, conſulat inter alios Bonaventuram [e], Septalam [f], Verulamium [g], Donum [h], & Ramazzinum [i], quorum poſtremus, probaturus, tales eſſe ventos, qualia ſunt loca, per quæ ipſi tranſierunt, clarè oſtendit, Auſtrum non ubique locorum eſſe pluviarum pincernam, ut illum Divus Hieronymus appellat, ſed multis regionibus ſerenitatem afferre (ut Apulis præ cæteris contingere clariſſimus Tozzius [k] narravit) quam in rem Chriſti [l] oraculum adducit, quo Salvator noſter hypocritam redarguens, dixit: *Cum videritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis, nimbus venit, & ita fit; & cum auſtrum flantem, dicitis, quia æſtus erit, & fit.* Auſtri ergo in Palæſtina, propter iter ſemper terreſtre, æſtum excitant, non pluvias, quæ potius ibi

Auſter non ubique pluviarum pincerna.

[e] Loc. cit. & in libro ventorum motus paſſim.
[f] Comm. 1. in Hipp. lib. de aer. loc. & aqu. ſup. tex. 2. & com. 2. ſup. tex. 31.
[g] Hiſt. Ventor, tit. qualit. & poteſt. ventor. pag. 26.
[h] Loc. cit. pag. 80. & ſeq.
[i] Ephem. Baromet. pag. 28.
[k] In comm. lib. 3. aph. 5.
[l] Luc. 12. v. 54. & 55.

ibi loci à nubibus, & ventis de mari ad occaſum poſito venientibus, prænunciantur. Longiorem ſacri hujus textus commentarium, multa eruditione reſperſum, edidit Franciſcus Valleſius [m], quem curioſus Lector conſulere poterit.

[m] De ſac. Philoſ. cap. 86. pag. mihi 418.

Qui venti Romæ ſalubres.

IX. Nos interim dicturi de ventis, quibus Roma perflatur, ſatis habemus, ſi ex quatuor cardinalibus tres ſalubres, cum moderati flaverint, admittamus in Urbe, Orientales ſcilicet, Aquilonares, & Occidentales; ii namque & moventur per loca temperata, &, quod magis refert, obſtacula prope Urbem, quibus remorentur, aut magnas paludes, quibus inquinentur, non inveniunt. Quartus verò, nimirum Auſter, liberius adhuc, quàm cæteri, Romam perflat, ſed non proinde regionem hanc morboſam reddit, niſi ubi hærentes aquas inveniat, ut ſuo loco demonſtramus.

Auſter, niſi hærentes aquas inveniat, inſalubrem aerem non reddit.

Ab oriente ad Urbem venti faciles appellunt.

X. Porro, incipiendo ab occidentalibus, cum Urbs à montibus Latinis, Sabiniſque ſeptendecim circiter lapidibus abſit; proculdubio venti, qui illinc ab oriente veniunt, poſtquam eorundem juga ſuperaverint, in Romanum agrum facilè, ſolutèque cadunt, & per planiciem feliciſſimè Urbem verſus excurrunt.

Ad orientalem Urbis plagam nullæ paludes adjacent.

XI. Ad hoc accedit, quod qua parte à naſcentis Solis radiis aprici flatus ad Urbem pel-

luntur, non ſunt magnæ interjectæ paludes (quemadmodum orientem hyemalem inter, & meridiem jacent Pontinæ) quare puriſſimus è Latinis montibus abſterſus æther, non quidem acer, & immodicus, ſed ſpatio ipſo laſſus, ad nos primâ potiſſimum luce appellitur, & incolas recreat.

Secus ad meridiem.

XII. De ventis quoque ſeptentrionalibus par certè ratio Romani cœli ſalubritatem affirmare videtur, præſertim poſtquam Sixtus V.[n] nono circiter ab Urbe lapide, quâ ſpectat Aquilonem, excidi juſſit ſylvam, quæ, ut latronibus aſylum præbebat, ita Boreæ, quominus Romam liberè pervaderet, ac validiſſimè detergeret, impedimento erat. Quo fit, ut Aquilo noſtra ætate, cum vehementior flaverit, per latiſſimas, ſibique obvias Romanæ Urbis vias devolutus, perque laterales, & obliquos flexus evolare, non excurrere, mediumque veluti libramentum ventis meridionalibus ponere videatur. Quamobrem quidquid noxii per iſtos inferri creditur, plerunque à ſeptentrionalibus feliciter everritur, extergiturque. Quinimo venti Aquilonares interdum Romæ eouſque vigent, ut, cum hyems (quod apud nos rarò contingit) algidiſſima ſævit, eos morbos inferant, quos ſingillatim indicavit Hippocrates[o], ſcilicet *horrores*, *coſtarum*, & *pectoris dolores*, *faucium aſperitates*, *alvos duras*, & *conſimiles*; quod ſanè confluentium malorum genus

Venti Aquilonares Romæ ſalubres.

[n] Ex M.S. Advoc. Theod. Amydenii, cui tit. delle Famiglie di Roma.

Sylva a Sixto V. utiliter exciſa.

Meridionalium ventorum labem Aquilonares abſtergunt.

[o] 3. aphor. 5.

genus ſub rigidiſſima hyeme vertentis anni 1709. amarè deflevimus; ut peculiari obſervatione in calce iſtius diſſertationis oſtendemus.

Venti occidui iiidem ſalubres.

XIII. Venti ſimiliter occidui omnino ſalubres, Favonii idcircò appellati, maximè omnium, cum veſperaſcit, per majorem Urbis partem facilè ſpirant; & quanquam incolentes Janiculi radicem (quam cæteroquin Sol oriens cum Tiberinis halitibus aſpergat, minus fortè clementem reddit) iisdem priventur, eos tamen Aquilo juvare ſolet; præſertim qua parte ad regionem viæ, quæ vulgo à longitudine *Longaria* dicitur, poſiti ſunt, eo quod liberiorem Boream ſuâ etiam latitudine excipiat.

Venti ab ortu brumali ad meridiem inſalubres; præcipuè Vulturnus.

XIV. Illud tandem diſſimulare non poſſum, ventos, qui ab ortu brumali ad meridiem, quique à meridie ad occaſum inclinati, in Urbem feruntur, non vulgo ſolùm, ſed doctis etiam adſtipulantibus Viris, tanquam reſpectivè noxios damnari, quos inter in primis perhibetur, qui Græcis *Eurus*, Latinis *Vulturnus*, Italis verò *Scirocco* ab Arabica voce *Xaloque* nuncupatur. In quo ſanè advertendum cenſeo, pleroſque Italorum errare, cum omnem ventum, à meridie ad nos flantem, ac præ cæteris Auſtrum, vulgari hoc nomine *Scirocco* appellant.

Errant plerique Italorum in deſignando Vulturno, vulgo Scirocco.

XV. Enimverò juxta accuratam à Ludovico Septala [p] ad uſum medicum exhibitam tabulam,

[p] In comm. lib. de aer. loc. & aquis.

Qui ſit propriè Vulturnus.

Vulturnus naſcitur ab ortu brumali; & quidem Romæ Auſtro ipſo, qui rectâ ex meridie venit, deterior eſſet, niſi magnam partem inſalubrium exhalationum, quas ex longo Pontinarum paludum tractu legit, & rapit, interpoſitione Albanorum, Tuſculique montium, medio quaſi in itinere dimittere cogeretur; qui tamen montes, cum partem Latii infra Romam, & verſus mare minimè protegant, hinc etiam fit, ut humiles illæ regiones, quæ hoc vento liberius perflantur, ea inſalubritate, ſi præſertim cœnoſæ occurrant, affici ſoleant, quam huic vento diximus eſſe peculiarem.

Pontinæ paludis exhalationes dimittuntur ad interjectos montes Albanos, & Tuſculanos.

Auſter, Euronotus, & Africus cur infenſi.

XVI. Deinde nobis infenſi quoque ſunt Auſter, & laterales duo venti, nempe Euronotus, atque Africus, quippe qui ab æſtuoſis Africæ locis venientes, nullo montis obſtaculo intercipiuntur. Quinimo, cum à natu majoribus acceperimus, ingentem ſylvam juxta maris litus conſitam, quæ olim Romanum agrum à ventis hiſce meridionalibus magna ex parte tuebatur, juſſu Gregorii XIII. rem frumentariam augendi causâ, exciſam fuiſſe; propterea arbitramur, interdum tantò quidem pejori flamine hoſce ventos humilibus agri locis incumbere, quanto liberiùs ab Oſtienſibus, Portuenſibusque paludibus, atque ex univerſo Latino litore inquinamenta agricolis non parum infenſa, ſolent advehere.

Hæc

XVII. Hæc verò minuta corpora, quæ à meridionali plaga ventorum vi ad Urbem uſque advolant, aliqua irritandi primùm, deinceps erodendi etiam facultate prædita eſſe, apertè docemur ab ipſiſmet ædificiis, quæ, cum inveteraſcunt, adverſa ejuſmodi ventis facie, non leves corroſionis notas lateritiis, lapideiſque parietibus paſſim contrahunt, exhibentque. Ita arboribus quoque, ut Plinius [q] advertit, in meridiem ſpectantibus, *ſemper ante decidunt folia*.

Erodendi facultate prædita ſunt minuta corpora, quæ à meridionalibus ventis aſportantur.

[q] N. H. lib.17. cap.4.

Auſtrum

Auſtrum lenem, ac ſereno cœlo flantem, Romæ etiam plerunque utilem, ac ſalutarem; vehementem verò, ac turbidum eſſe inſalubrem; ſemper tamen, æſtate præſertim, pernicioſum, cum per vicina paluſtria, ac cœnoſa loca tranſierit.

CAP. IV.

Auſter non ſemper noxius.

QUANQUAM Auſtrum Romanis, quemadmodum penè omnibus Europeis, incommodum afferre certum habuerim, nihilominus tamen, cum attento animo diverſos, immo contrarios hujus venti effectus aliquando revolverim; jam mihi viſum eſt (veritatem quippe unicè quæro) cum diſtinctione eſſe procedendum. Etenim Auſter vel ſereno, tranquilloque cœlo leniſſimus eſt, vel nubilo, denſoque aëre furit, ac debacchatur.

Diſtinctio advertenda.

Lenis Auſter ſereno cœlo ſalubris eſt.

II. Si primo modo flaverit, quod Romæ à verno æquinoctio ad autumnale ſæpe contingit, adeo civibus non eſt noxius, ut ſit potius ſummopere utilis; hic ſiquidem ventus, quemadmodum

Digitized by Google

dum in frugibus, arboribusque florum eruptionem [a], aut auſterorum fructuum maturitatem citiſſimè promovet; ita noſtris corporibus, liberiori etiam tranſpiratione, mirè blanditur. Dulce enim ſulphur, quod à Zona torrida cum Auſtris defertur, leniter ingeritur, laxatque tam ſolida, quàm fluida viventium machinas conſtituentia. Unde criſes in ægrotantibus per ſudorem, hæmorrhagiam, & potiſſimum per anacatharſim (quæ Aquilone obtinente ſubſiſtunt) ab eodem benigniter flante Auſtro ſæpiſſimè promoveri obſervamus. Itaque Urbs, quo meridionalibus excipiendis ventis pronior eſſe videtur, eò ſanè, ſiquidem placidi, ſerenoque cœlo flaverint, majus accipit emolumentum.

[a] Conſule Verulamium ubi ſupra n. 22. qui palmites vitium ab Auſtri parte erumpere, atque eo ſpectare narrat.

Ratio.

Auſter nubilus, & vehemens inſalubris eſt, & cur.

III. E' contrario nubilus, ac vehemens Auſter, quem valdè humidum, atque æſtuoſum experimur, æſtate præſertim, & autumni principio, ſemper aliquid noxii afflare ſuevit, quod noſtra, ſi quomodolibet impura inveniat fluida, eâdem planè facilitate ſolet exagitare, quâ vinum, aliaque mixta liquida, non ſatis defecata confundit, ac turbat. De qua ſanè Auſtri ſpecie ſcriptum nobis reliquit Hippocrates [b] *Auſtri auditum hebetant, caliginem viſui offundunt, caput gravant, tarditatem, & languorem inducunt.* Cum enim hujuſmodi flamina ſales acres, impuro admixtos ſulphuri ad nos adducant, nil mirum, ſi hæc

[b] 3. aph. 5.

ſi hæc, fluidis noſtris ſeſe immiſcendo, ac ſolida penetrando, turbas excitent in utriſque.

Ejusmodi inſalubritas aeri vitium non affert, niſi ex ſordeſcentibus aquis, aliiſque corruptis corporibus.

IV. Sed hæc ab Auſtro illata mala ejusmodi non ſunt, ut inde peculiarem perniciem nobis afferri, damnatumque præ aliis reddi Romanum aërem demonſtrent, niſi cum alicubi turbidas aquas, vel ſolum cadaveribus, aliisque corruptis, veneficisque corporibus inquinatum non procul Urbe inveniant, agitentque.

Perſpicua ratio.

V. Porro ſi labes, qualis vulgò reputatur, per Auſtrum à mediterraneo, marique proximis paludibus ad Romanos uſque colles adduceretur, ea certè multò major illis Latii civitatibus inſpergi deberet, quæ mare propiùs, quàm Urbs poſitæ ſunt, quas inter numerantur Albanum, cæteraque finitima oppida, Arx ſcilicet Gandulphi, Aricia, & Cynthianum; & quidem eò magis, quò Auſter non à ſublimibus ad ima, quemadmodum Boreas, cogendo corpora; verùm ab imis, rarefaciendo, ad ſublimia feratur. Qua ſanè ratione quidquid per hunc ventum à maris litore everritur, in proximiores illos colles, ad eorundem aërem inquinandum, elevaretur. Sed hujusmodi loca clementis omnino cœli eſſe pleniſſimè demonſtrat magnus, qui illuc Romanorum civium numerus, relaxandi animi, refocillandique corporis gratiâ, medio etiam autumno, tutiſſimè confluit. Modò tamen circa illa oppida nullæ

læ ſint aquæ paluſtres, quæ, cum ante noſtram ætatem illic extiterint, infamem aërem iis etiam ſaluberrimis locis, Auſtro præſertim ſpirante, reddebant. Auſter igitur, qui per paludes mari proximas, arenoſumque litus tranſit, non maligna effluvia, ut vulgus putat, Romam uſque ſecum aſportat, ſed terreſtri ipſo in itinere, interjectis etiam collibus, paulatim dimittit. Habent enim certam, ac determinatam delationis ſphæram miaſmata, quæ ex cœnoſis aquis traducuntur, ut alibi fusè demonſtravimus.

Miasmata certam habent delationis ſpheram.

VI. Auſter, lateraleſque venti præcipuam utique perniciem ad nos advehunt, cum ex vicino paluſtri ſolo abſterſam luem nihil imminutam, aut debilitatam Romano aëri immiſcent. Exindè ultro fatemur, quondam, poſt illatas nimirum clades à Gothis, Longobardis, Saracenis, aliiſque, Auſtrales ventos non Latio ſolùm, ſed ipſi etiam Urbi magis, quàm noſtro ævo, noxios extitiſſe; ſcilicet quia tunc temporis multa, cum intra, tum prope mœnia uda loca patebant. Quo ſanè ſenſu Verulamii [c] ſententia accipienda eſſe videtur, dum ſcribit: *flante Auſtro peſtilentes morbos graſſari*: quod multò prius adverterat Celſus [d], cum peſtilentiam ab Auſtro voluit excitari.

Auſter, ejuſque laterales venti à paluſtri ſolo labem advehunt.

[c] Loc.cit. n.25.

[d] Lib.1.cap.10.

VII. Verumenimvero, cum noſtro ævo ſtagna, & paludes circa Urbem majori ex parte exic-

Abſterſo ſolo nihil ferè ab iiſdem ventis metuendum.

cata cernantur, longiusque ſemper, ob aggeſtam à Tiberi terram, litus maris promotum ſit; ideo Auſter, etiamſi vehemens flaverit, civibus tamen noſtris, quos nimirum ſanos, cautèque viventes invenerit, nihil prope in univerſum nocere ſolet; cæteroqui magnoperè nociturus, ſi quando, ob Magiſtratuum incuriam, vel ipſæ cloacæ ab antiquo cœno, vel viæ à corruptis immunditiis, vel vineæ, atque horti, juxta Urbis muros locati, ab aquis, & multis, & diu per æſtatem ſtagnantibus, nequaquam vindicarentur.

e Lib. 1. de Vic. Rom. cap. 1.

Petronii ſententia improvatur.

VIII. Propterea mihi vel invito diſſentiendum eſt ab Alexandro Petronio [e], qui nonnullas Urbis regiones, idcirco duntaxat inſalubritatis damnavit, quòd ventos meridionales facilè excipiant, ac foveant. Exemplum præ reliquis adducit Vallem hortorum, quæ ſua ætate pertinebat ab Eccleſia Divi Andreæ, (quæ ideo vulgò dicitur *delle Fratte*, quia, cùm primùm excitata fuit, multæ ibidem hortorum ſepes fuerant) ac radice montis Pincii uſque ad portam Flaminiam, de qua ſubdit: *flante per Urbem diu Libe, vel Auſtro, plures ægros in his vicis, quàm in plurimis Romæ locis reperiri*. Cum tamen eadem regio noſtro ævo, novis extructis ædificiis, exiccatoque ſolo, non amplius antiquâ aëris cenſurâ laboret; quanquam eoſdem nunc, quos olim, meridionales ventos excipiat, atque detineat. Non tamen infi-

inficior angulum radicis hujus collis, communiter *Orto di Napoli* appellatum, ubi adhuc olera ſeruntur, irriganturque, propter udam, cœnoſamque tellurem æſtate, atque autumno ab advenis, inclementiæ ſuſpicione, non immeritò vitari.

Auſtri inſalubritas ſolis tribuenda lethiferis paludum particulis.

IX. Sed, ut quæ jam innuimus, enucleatiùs repetamus, & clariùs. Libes, atque Auſter peſtilentibus etiam morbis occaſionem præbere poſſunt, ſi, per propinquam paludem tranſeuntes, lethiferas illinc particulas, nullis obſtantibus aut ſylvis, aut collibus, de una Urbis regione in alteram deferant, vel propter inductam duntaxat in cœnoſis aquis, aut corruptis quibusvis corporibus fermentationem quaquaverſum diffundant. Unde Petronii tempore inclementia aëris ibi loci non ventis, ſed ſtagnantibus laticibus tribuenda erat; quod ſanè neque ignotum, neque neglectum fuit aliquibus illius ævi Phyſicis; cum idemmet *ſ* fateatur: *quamplurimos Medicos noxium aerem Vallis hortorum, non Africo, non Auſtro, ſed aquæ de Fonte trivio illuc effuſæ, ibique mox ſtagnanti, ac limo quamplurimo ibidem exiſtenti acceptum retuliſſe*: cui tamen ipſe ſententiæ minimè adhæſit.

ſ Loc.cit.cap.3.

Confirmatur ulterius.

X. Tandem, ut novis experimentis noſtram rurſus confirmemus hypotheſim, decem jam decurſu annorum, quibus juſſu, ac vigilantia Sanctiſ-

Vigilantia SS. D.N. CLEMENTIS XI.

ctiſſimi Pontificis, me quoque pro meo munere ſuggerente) viæ, cloacæ, foſſæ, aliaque id genus loca in regionibus Urbis frequentatis, quàm diligentiſſimè everſa, & purgata ſunt; quanquam ſæpe hujusmodi auſtrinæ conſtitutiones pertinaciter, validèque recurrerint; tamen nec unquam, nec usquam malignas febres in Romanos cives, atque incolas, populariter inductas fuiſſe obſervavimus. Nimirum quia, cum ſummo nunc ſtudio incumbamus, ne alicubi prope, vel intra Urbem multitudo aquarum colligatur, & corrumpatur, morbida effluvia, quæ per Auſtrum ab Africa, atque ab Oſtienſibus, aliisque procul Urbe poſitis paludibus deferuntur, ad nos tam longo itinere adeo imminuta, atque hebetata, ut nihil ſint nocitura, perveniunt, nec alia corpuſcula, valetudini adverſa, proximè inveniunt, quæ everrant, ſecumque in Urbis frequentiam adducant.

Auſtris vehementibus diu flantibus ſporadici morbi graſſantur.

XI. Illud ultro fatemur ab æſtivo, diuque flante Auſtro, etiam citra paludum præſentiam, ſporadicos morbos interdum inferri, nempe febres acutas, ac tertianas, capitis gravitates, ac vertigines; quinimo in iis, in quibus concurrit teterrimus humorum apparatus cum internorum vaſorum imbecillitate, atque incœpta eroſione (quemadmodum in cæteris regionibus) ſubitaneas quoque neces induci, ut ſub annis 1705. & 1706. non ſine luctu vidimus, atque noſtris ſuper hoc

argu-

argumento [g] editis commentariis luculenter demonſtravimus. Verum, Superis laudes, peſtilentiales febres horum decurſu annorum, nunquam ab Auſtro epidemicè graſſatæ ſunt.

Peſtilentiales nunquam, niſi ob ſtagnantes aquas.

XII. Contra verò, cum anno 1695. foſſa Hadrianicæ arcis, & cloaca magna Civitatis Leoninæ multo cœno ſcaterent; ſtatim atque per æſtatem Auſter flare cœpit, peſtilentiales febres in incolas illius regionis deſævierunt.

Recenti eventu confirmatur.

XIII. Itaque monendi ſunt poſteri, ut tam diverſos, immo penè contrarios Auſtri effectus intra Urbem ſervantes, ſedulò animadvertant, ne potiſſimum aquæductuum, foſſarum, cloacarum, uno verbo, aquarum curam ullo unquam tempore negligant.

Monitum Romanis incolis, & magiſtratibus inculcandum.

XIV. Poſtremò illud quoque Romanis curæ eſſe oportebit, ut æſtivo præſertim tempore caveant, ne ruſtici lucro inhiantes, vel intra, vel prope Urbem, præſertim ab ortu, ac meridie ad occaſum uſque, comburant herbam *Kali*, vulgò *Riſcoli*, cujus ex cinere vitrum conflatur; illius enim halitus acres, ſulphurei, atque erodentes, flante potiſſimùm iis ex regionibus vento, per aërem delati, atque in pulmones incolarum facilè influentes, non exiguam labem afferunt. Quod cum SS. Pater providè intellexiſſet, legibus, pœniſque propoſitis, ne in poſterum publicæ incolumitati ea lucri aviditas infenſa eſſet, graviter interdixit.

Herba Kali *fumus Romanis valdè noxius.*

[g] Lib. 2. de mortib. ſubit. cap. 2.

Incon-

Digitized by Google

Inconſtantiam aeris, quæ Romæ à facili contrariorum ventorum aditu proficiſcitur, neque magnam eſſe, neque noſtris incolis infeſtam, ſed potius formandis eorundem corporibus, animiſque ſummopere utilem.

CAP. V.

QUANQUAM longiùs forſitan præcedenti capite progreſſi ſumus, fallente nos utilitate ſcientiæ ventorum; ea tamen nunc prætereunda nobis minimè videtur animadverſio, quam cap. 3. non excitavimus; ſcilicet admodum crebram eſſe Romæ ipſius aëris in contrarias intemperies mutationem, ut idcirco ſint, qui aſſerant, nonnullos advenas conqueri, uno ſæpe, eodemque autumni die hìc omnes vigere anni tempeſtates. Hanc verò frequentem atmoſphæræ mutationem ex iis, quæ hucuſque de Romanis ventis dicta ſunt, non aliunde, quàm ex facillimo in Urbem flaminibus omnibus aditu pendere, quiſque per ſeipſum cognoſcere poterit.

De Romani aeris inconſtantia queruntur nonnulli.

At

Digitized by Google

II. At enimverò iſthæc Romani cœli inconſtantia, quam nimis exaggerat, atque in crimen trahit inſalubritatis ipſe Donus [a], non certè magna eſt, ac diuturna, ut improbari queat. Nam incolæ, ſi talis eſſet, eam proculdubio ſine valetudinis detrimento, quod abeſt omnino, ferre non poſſent.

[a] Lib. cit. pag. 106.
Non eſt tanta, ac tam diuturna, ut damnari queat.

III. Scio ab Hippocrate [b] illas damnari regiones, in quibus tempora magnoperè ſimul, & creberrimè mutantur. Sed aëris inæqualitas in Urbe lenis eſt, ac mitis, qualem profectò collium, & planorum genio congruere idem Cous [c] aſſerit, qui comparando Aſiaticos, ſuapte naturâ valde timidos, molles, & bellicarum rerum planè imperitos, cum Europeis magnanimis, ac bellicoſis, omnem diverſarum adeò, quinimo contrariarum affectionum cauſam refundit in earum regionum contraria cœli temperamenta. Etenim in Aſia, ubi venti perpetuò ferè ſilent, ipſa anni tempora magnas mutationes non admittunt. Secus verò, cum in Europa propter crebrum ventorum recurſum cœli temperies frequenter mutetur, ideo fit, ut Europeorum mentes ad peregrinas opiniones jugiter excitentur, nec à variis temporum vicibus ſinantur quieſcere.

[b] 2. acutorum, & lib. de aer. locis, & aquis.

[c] Loc. cit. de aer. loc. & aqu.
Cur Aſiatici molles, Europei verò fortes, & ſapientes.

IV. Et quidem quot, quantas, & quàm incredibiles mutationes, intra naturæ tamen tolerantiam, ſubeant liquida, ac ſolida noſtri corporis

Ventorum diverſitas firmandis corporibus utilis.

ris propter diverſos, immo ſucceſſivè contrarios ventorum impetus, ac propter variam corpuſculorum mixturam, quæ cum ventis defertur, iis clarè innoteſcit, quos non latent innumeræ planè permutationes, quæ ab appulſu diverſorum ventorum excitantur tam in quibusvis heterogeneis liquidis, quàm in ſolidis membranaceis, puta fidium nervis, coriaceis omnibus, & præſertim in arboribus, quæ eò altiùs radices in terram immittunt, & validiorem corticem, firmiusque univerſum fibrarum, vaſculorumque genus acquirunt, quo ſæpius moderatis ventis agitantur. Quod & ſapienter, & appoſitè advertit Seneca [d]: *non eſt arbor ſolida, nec fortis, niſi in quam frequens ventus incurſat; ipſâ enim vexatione conſtringitur, & radices certiùs figit: fragiles ſunt, quæ in depreſſa valle creverunt.*

[d] De provid. cap. 2.

Et quare.

V. Hæ autem commotiones longè faciliùs, quàm in expoſitis corporibus inducuntur in ſanguine, & ſpiritibus, quippe qui ſunt liquida magis compoſita, vaſisque, non quidem vitreis, ſed pelliceis, atque undique perviis concluduntur; itemque ſolida magis ductilia, delicata, & mollia apud homines occurrunt, quàm ſint brutorum coria, aut arborum fibræ. Non eſt igitur dubitandum, quin, cum humana corpora lenibus aëris, ac ventorum mutationibus aſſueverint, nihil planè incommodi, multum verò roboris ex iisdem

dem ſunt deductura. Muſculares enim, ac membranaceæ partes per aëris motum firmantur, validumque tonum adipiſcuntur, & quæ in ea cerebri parte, ubi mentis ſedes eſt, excitantur ideæ, imaginesque, ſublimiores certè, atque excelſiores effinguntur, evectis ſæpe, leniterque pulſis à commoto aëre ſpiritibus, quàm eodem, ſilentibus ventis, plerunque torpeſcente. Unde meritò Hippocrates [e]: *Sapientiam cerebro ab ipſo aere exhiberi*, tradidit. Atque hinc planè ortum àrbitror, ut exteræ nationes ipſos olim Romanos (ſcilicet cum iis opportuna non deficiebat inſtitutio) corpore pariter, animoque validos, & propterea omnia cum ratione audentes, timori ſimul, atque admirationi habuerint.

Mentis etiam perceptionibus opportuna.

[e] Lib. de morbo ſac. n. 17.

Ab aere ſapientia cerebro exhibetur ex Hippocrate.

VI. Sed ventorum tractatione perfuncti, qui majori ex parte ſalubres Romæ flant, ad inquirendum qualitates urbanarum aquarum tranſeamus.

De Aquis in genere, quarum nullas in Urbe noxias, ſed pleraſque omnino ſalubres demonſtrandum proponitur.

C A P. VI.

Aqua exploranda aëris naturæ maximè conducit.

AQuæ tractatio eſt maxima omnium earum rerum, quæ aëris præſertim explorandæ naturæ conducunt; aër enim, ſi non eſt ipſa penitùs aqua, per vim ignis, & ſpiritus reſoluta, ac rarefacta, ut Dornæus [a], aliique [b] Chymicorum, ab Æolipilis admoniti exiſtimarunt, certè ſe prodit infinitum penè receptaculum, atque immenſa quaſi ſpongia minutiſſimorum corporum, quæ à terraqueo orbe perenni tum extrinſeco, tum intrinſeco niſu elevantur. Meritò idcirco tanquam phyſiologicum axioma reputamus: *Ubi bonæ ſunt aquæ, ibi bonus, ubi malæ, malus itidem eſt aer*. Hæc namque fluida plurimum invicem juvantur, læduntur que. Cum itaque noſtra ætate Urbem à lacunis, ac paludibus, veluti à fœdo, ſordidoque propriæ atmoſphæræ inquinamento, Summorum beneficio Pontificum, vindicatam cernamus, & gratulemur, proximè de-

Aer immenſa veluti ſpongia.

a Apud Theat. Chym. vol. 1. pag. 555. & 373.

b Vide Renatum des Cartes Meteor. cap. 4. ubi de iſtis Æolipilis agit.

Digitized by Google

demonſtrandum videtur, aquas, quæ vel ſponte naſcuntur, vel Romam advectæ ſuos per alveos, & canales liberè excurrunt, inter ſalubres recenſeri.

II. Facit porro, ut ſtudioſiùs de Romanis aquis agamus, quoniam ipſæ ad ſalubritatem, aut inſalubritatem locorum eò potiſſimum nomine conſpirant, quod bibentibus prodeſſe, vel obeſſe ſolent. Unde Raſis [c] prudenter aſſeruit: *nihil eſſe, præter aeris puritatem, magis pertinens ad ſanitatem, quàm aquarum ſalubritatem*, quâ ſanè ratione plura memorare poſſem loca, quæ, cum prius ferè deſerta fuiſſent, dulcibus poſtea, probatisque inductis aquis, frequentata magis, ac ſalubriora reddita ſunt.

[c] Lib. 1. de Reg. Princ. cap. 2.

Aquarum ſalubritas poſt aeris puritatem maximè ad ſanitatem pertinet.

Digitized by Google

De ſignis, quibus dulcium aquarum ſalubritas, aut inſalubritas dignoſcitur.

CAP. VII.

Vulgaria quædam ſigna bonitatis aquæ incerta ſunt.

NON eſt dubium, quin vitæ, atque incolumitatis civium, & advenarum maximè interſit noviſſe, quænam in potum adhibitæ, ſalubres, quænam verò inſalubres in unaquaque urbe ſint aquæ. Pleraque autem ſigna, quæ paſſim in argumentum bonitatis, vel malitiæ aquarum afferuntur, incertiſſima ſunt, & in aquas ſalubres, & inſalubres perinde cadunt. Nam primùm, quod ad levitatem attinet, nos arbitramur, leviores non ſemper eſſe meliores; cum interdum minor aquæ gravitas à miſcela corporum, aquâ leviorum, ſed inſalubrium, puta impuri ſulphuris, aliarumque fortè particularum ad perniciem trahi poſſit, ut proinde iiſdem ex cauſis noxia ſit aqua, quibus ſit levior; ut nos in lympha ex lacu Sabbatino deducta videmus, quæ omnium fontium, qui in Urbe ſunt, leviſſima eſt, ſed ſine ulla dubitatione minus ſalubris. Plinium nihil moramur, qui propterea negaverat de

Non ſemper melior eſt, quæ levior.

Plinii hallucinatio de levitate aquarum.

de aquis judicium ex ſtatera fieri poſſe: *quod perrarum ſit, ut levior ſit aliqua*. Nos enim diverſam gravitatem diverſis in aquis, ex varia cum iisdem admixtione, ac proportione corporum ortam, juxta Archimedis præcepta, per immerſam phialam intra ſingulas aquas, quarum gravitatem expendere cupiebamus, facilè, & frequenter deprehendimus.

II. Similiter indicium illud ab Hippocrate [a] multis locis Medicorum animis inculcatum, leviſſimam nempe eſſe, ac propterea optimam aquam, quæ citò calet, & citò refrigeratur, non rarò fallaciſſimum experientiâ revincitur: ejusmodi enim latices, ut ut particulis, calori, ac frigori quoquo modo ſubſervientibus, redundent; nonnunquam tamen principio penè venefico, unde planè noxiæ hominibus evadant, affici poſſunt.

[a] V. aph. 26. 2. epid. ſec. 2. & de aer. loc. & aqu.

Quæ citò caleſit, & frigeſcit, non continuò laudanda.

III. Quod à pelluciditate, ac perſpicuitate aquarum ſumitur ſalubritatis indicium, eâdem incertitudine laborat. Nam aquæ interdum ſunt aëri quam ſimillimæ, & tamen inſalubres; tenuitatem ſcilicet ex motu, ac rotatione, per quam fæces ſuas partim attenuant, partim deponunt; morbidam verò qualitatem ex intermixtis adhuc noxiis principiis deducentes. Fac enim Nucerino latici arſenicum infuſum fuiſſe: quæ non tenuitas, quæ non perſpicuitas in eodem luceret? Nulla tamen lympha magis venefica propinaretur. Unde

A pelluciditate judicium fallax.

Digitized by Google

b De re ruſtica lib. 1. cap. 2.

Unde rectè monebat Palladius [b], quod *occultiorem noxam, externis in aqua ad ſpeciem cuſtoditis qualitatibus, tectior ſervare poteſt natura.*

c N. H. lib. 31. cap. 3.

Signa enumerata qua ratione ad detegendam aquę bonitatem conſpirent.

IV. Non ſolùm igitur, Plinio [c] auctore, propoſitis olim à Medicis aquarum ſalubrium notis fidendum non eſſe cenſemus; verùm experientiâ etiam nobis compertum eſt, aquarum qualitates, externis ſenſibus obvias, potius earundem inſalubritatem, quàm ſalubritatem oſtendere, nec quæ laudantur à Scriptoribus ſigna aliâ ratione ad lymphæ bonitatem detegendam conſpirare, quàm quod nobis quaſi lenocinentur, ut ad illarum tentandum hauſtum fidentiùs accedamus, quas claras, perſpicuas, inodoras, dulces, à pravis ventis protectas, minus graves, denique citò calentes, ac frigeſcentes obſervaverimus.

V. Contra verò ſtagnantes, pigras, cœnoſas, turbidas, malè olentes, amaras, ſalſas, aut acidas, ſtatim nullo alio accedente experimento, dignoſcimus, atque à menſis noſtris arcemus.

Duo ſunt certiſſima ſalubrium aquarum argumenta.

VI. Duo autem ſolummodo indicia, ſeu rationes, modosque agnovimus, quibus aquarum ſalubritas certò explorari poteſt; longum nimirum, innoxiumque uſum, & chymicam analyſim, per quam, nihil exotici ipſam aquæ compoſitionem ingredi, planè doceamur.

Diuturnus populi uſus ſine valetudinis detrimento.

VII. Primus quidem majorum exemplo pervulgatus eſt modus, qui ab uſu deſumitur, ut nul-

nullum certius, & quod nunquam fallit, bonitatis aquæ argumentum ſit, ſi eam univerſus populus, abſque ullo propriæ valetudinis incommodo, paſſim, ac liberè potaverit; mirumque propterea videri poſſit, vulgus, quod plerunque peſſimus rerum Judex eſt, bonum, ac juſtiſſimum de aquarum ſalubritate æſtimatorem produci: non enim multitudo ad fontem aliquem currit, niſi longâ experientiâ didicerit, nec majores, nec æquales ſuos illius uſu ſanitatis detrimento ullo affectos fuiſſe. Itaque firmiſſimum bonitatis aquarum teſtimonium à fama petendum eſt, quam excitant homines, cum eas bibunt aquas, quibus præſertim nec pondus in ſtomacho, nec murmur ſentiunt in hypocondriis. Hinc idem ſubdit Palladius [d]: *Si venter, aut viſcera, vel latera, vel renes nullo dolore, vel inflatione vexentur. Hæc, atque his ſimilia, ſi apud incolas pro majori parte conſtare videris, nec de aere aliquid, nec de fontibus ſuſpiceris.*

[d] Loc. cit.

Et Spargyrica analyſis.

VIII. Alter deinde explorandarum aquarum modus eſt ipſa ſpargyrica analyſis, per quam unusquisque latex ſuas in partes reſolvitur; unde conſtet, ex quibus verè componitur. Porrò certò ſcimus, aquam ſimplicem, quam Philoſophi elementarem appellant (cujus fortaſſe uſus cæteris deterior, & valetudini noxius eſſet) nuſquam inveniri. Etenim unaquæque vel

vel ſuâ ab origine, vel à locis, per quos tranſit, vel à continentibus, contingentibusque corporibus ſemper aliquid extranei, terrei potiſſimum, ac ſalini, rapit, ſibique admiſcet. Pro potu tamen ſalubris eſt ea, quæ quàm minimum alchalicæ terræ, & innoxii ſalis imbibit. Hæc verò cognoſcitur, cum aperto in vaſe ad ignem bulliens, vel gratum, vel ſaltem nullum odorem de ſe prodit, cum nec opaca ſit, nec turbida, nec tenax; tandem, cum poſtquam tota fuerit evaporata, in fundo, fundique lateribus modicum ſedimentum relinquit, album, cinereum, vel etiam fuſcum, modò ſit ferè inſipidum, & inodorum, terra ſcilicet bolaris, vel ſimplex tartarum, cui grana aliquot terrei, vel nitroſi ſalis permixta ſint. E contrario autem, quæcunque inter bulliendum malè olet, turbida, vel opaca evadit; denique ſedimentum nigrum, acre, auſterum, graveolens, vel alio quovis modo ſenſibus ingratum, multâque copiâ deponit, hanc malam, & potando inſalubrem aquam reputato, quippe quæ vel nimiam terram, vel impurum ſulphur, vel noxios ſales, vel hæc omnia ſimul, citra congruam temperiem, ſibi admixta fuiſſe ſignificat, quæque in hominum viſcera, ſine magna noxa, infundi non poſſunt.

Quæ in chymico tentamine deprehendantur ſigna bonitatis, aut malitiæ aquarum.

Recen-

Recenſentur ſpecies aquarum dulcium, quæ plus minus Romæ à ſalubritate commendantur; & primò agitur de aquis ſponte naſcentibus, quæ omnium maximè laudantur.

CAP. VIII.

Quatuor dulcium aquarum genera.

IN Urbe Roma quatuor ſunt genera aquarum dulcium, de quibus in præſenti ſermo eſt.

II. Primum ſponte naſcentium; ſecundum influentium per aquæductus; tertium fluvialium; poſtremum pluvialium. Atque hæ quidem lymphæ lectiſſimæ ferè omnes à Romanis ſalubriter bibuntur.

III. Quæ ſponte intra Urbem ſcaturiunt, bifariam dividuntur; aliæ enim ſunt fontanæ, aliæ puteales; utræque autem naturâ ſuâ, tanquam optimæ, nihil habent, propter quod Romani cœli ſalubritas non confirmetur.

Quot fontes aquarum ſponte naſcentium.

IV. Porro quatuor hìc proſtant (quantum nobis innoteſcit) laudati fontes naſcentium aquarum, quæ nec deficiunt unquam, nec turbidæ evadunt: quæ tametſi paucæ videri poſſint,

Digitized by Google

bonitate tamen multis aliis, quæ ſcaturiunt in locis palam ſaluberrimis creditis, minimè cedunt; non enim noſtrâ modò, ſed priſcâ item ætate in potum utiliter adhibebantur. Undè Frontinus [a] iſtorum fontium (quibus fortè noſtrates etiam acidulas accenſuit) memoriam ab Urbe condita *cum ſanctitate cultam fuiſſe* refert; ſalubritatem namque vel ipſis ægris corporibus afferre credebantur.

[a] De aquæduct. Rom. in princ.

Eorum ſalubritas aſſeritur.

V. Ad hoc accedit non leve bonitatis aquarum argumentum, quod experientiâ compertum ſit, aquas iis ex fontibus hauſtas, atque illico vitreis in vaſis hermeticè clauſas, diù maritimis etiam navigationibus, incorruptas ſervari.

De Aqua Grilli dicta.

VI. Primus fons ad radicem Quirinalis inter ortum hybernum, & meridiem dulci, levique manat aqua, quæ, mutuato cognomine à Palatii, ubi reconditur, poſſeſſore, vulgò appellatur *Acqua del Grillo*, cujus tantus eſt apud noſtros ægros uſus, ut multi illam in Nucerianæ locum paſſim, utiliterque ſubſtituant.

In locum aquæ Nucerianæ paſſim ſubſtituitur.

De Aqua B. Felicis.

VII. Alter eſt fons in clivo pariter Quirinali,

li, adverſâ ad occaſum fronte, ubi olim Cœnobium erat FF. Cappuccinorum, undè aqua illa appellata eſt *Beati Felicis*, quæ utique bonitate vix cedit priori jam memoratæ. Etenim utriusque ſi non una, eademque, certè non admodum diverſa vena exiſtimatur; & ſane amicus noſter Lucas Antonius Portius [b] arbitratur, utrumque fontem deduci ex ductibus aquarum ex Quirinali percolatarum.

Non diverſam a priori habet originem.

[b] De milit. in caſtr. ſanit. tuenda parte 2. cap. 6. pag. 135.

De Aqua ad ripam Tiberis.

VIII. Tertius fons proſtat ſub ſpecie rivuli, qui pluribus adhuc latentibus venis ſua paupertate contentus fluit, exitque ad Tiberis ripam, quæ ſub Janiculo Hetruriam terminat. Hinc ad æſtivum Solis ortum excurrit, lapidis jactu à templo S. Spiritus in Saxia, cujus cum laude meminit laudatus aliàs Petronius [c].

E pluribus latentibus venis colligitur.

[c] Lib. 2. de vict. Roman. cap. 4. quem adeat, qui hujus aquæ cupit elogium.

De Aqua Sancti Damasi ad Vaticanum.

IX. Poſtremus ex Vaticano colle, ſparſis olim de venis à S. Damaſo [d] collectus, nunc intra Pontificias ædes ex Urbani VIII. qui marmoreum addidit ornamentum, munificentiâ fluit, cujus profectò bonitas, vel ipſis exteris ſequenti

[d] Vide carmen 39. S. Damaſi de font. Vatic. cum notis Sarazanii.

appoſito ſub inſculptis apibus epigrammate demonſtratur;

Quid miraris apem, quæ mel de floribus haurit,
Si tibi mellitam gutture fundit aquam?

In uſum Familiæ Pontificiæ adhibetur.

Fons hic ad Solis ortum jugi, ac laudabili manat latice, qui Principis aulæ non ſufficit modò, ſed ſuperfluit.

Nullis aliis Romanis aquis ſalubritate concedunt.

X. Ejusmodi verò aquas aliis lymphis bonitate non cedere, quæ vel ex Tiberi, vel derivatis per aquæductus, vel deſoſſis puteis, ac ciſternis, hauriuntur, evidenter demonſtrat frequentia populi, qui earundem ſalubritate allectus ad eas undequaque ſolet confluere. Neque alterum ab analyſi deſumptum probitatis argumentum iis in fontibus deſiderari, inferius enucleabimus.

Putea-

Puteales quoque aquas in Urbe ſalutares eſſe.

CAP. IX.

PUTEALES vulgo etiam, quod iis paſſim abſque ullo valetudinis incommodo utitur, optimas eſſe cognovimus. Cum enim ipſæ à Tiberi lectiſſimam aquam ducente, majori ex parte transcolentur (ſemper enim cum ipſo flumine librari ſolent) nonniſi tenues, atque in- *Innoxiæ ſunt.*
noxiæ eſſe poſſunt.

II. Quod autem putei Romæ putidas alicubi aquas contineant; malum hoc acceptum referendum eſt non lympharum venulis, quæ puriſſimæ ferè in univerſum ſunt, ſed modò corporibus facilè putreſcentibus, quæ in puteos ipſos præcipitata ſunt; modò nimiæ quieti earundem putealium aquarum; nam cum minus agitantur juſto craſſiores evadunt; modò tandem (quod frequenter accidit) aliquorum imperitiæ Architectorum, qui puteos cavant juxta latrinas, aut cloacas, quarum ſepulta lues puras aquas contemerat; quam profectò cauſam idem quoque accuſat in Romano victu exercitatiſſimus Alexan- *Quibus ex cauſis interdum puteales aquę damnentur.*

der

Digitized by Google

a Loc. cit. cap. 1.

der Petronius [a]. Sed ejuſmodi putealium lympharum vitium ab hoſpitibus facillimè vitari poteſt, cum vicinorum putei, & ubique per Urbem publici, ſaluberrimique fontes delicatè, ac molliter viventibus ſeſe offerant.

De aquis per aquæductus Romam advectis, ex quibus fons Trivii præfertur.

CAP. X.

Galenus Romanorum fontium aquas commendat.

b In 6. de morb. vulg. com. 4.

QUOD verò attinet ad aquas, quæ huc per canales advehuntur, modò ipſæ nuſquam ſubſiſtant, ſed ad Tiberim continenter fluant, ſalutares eſſe tota docuit antiquitas, ac præſertim Galenus [b], qui faſſus eſt: *Romæ præter alia multa* (quæ vocat eximia) *fontium elegantiam, ac multitudinem eſſe admirabilem, eorum nullam fœtidam aquam, aut medicatam, ac turbidam, aut aſperam, crudamque effundere*. Sed & aquas Romæ noſtro ævo ſuperſtites pluribus commendarunt Andreas Baccius [c], & Alexander Petronius [d].

c Lib. 7. de Ther. cap. 4.

d Cit. lib. ferè per tot.

DE

DE AQUA SALONIA, SEU TRIVII.

II. Porro has inter, quæ de Salonia vena uberrimè in Trivium fluit, omnium maximè celebranda ſuccurrit; quippe quæ uſu adeo commendatur, ut præter publicos fontes, huc illuc per Urbem à Trivio derivatos, nulla ferè nobilium familia nunc inveniatur, cujus domus in Urbis planicie locata, eandem ad potus uſum magno etiam ſumptu non deducat: hæc enim nullo tartaro ſuos canales obſtruit; dulcis, levis, facilè permeabilis, &, ut loquitur Caſſiodorus [e], aërem ſerenum puriſſimè labens mentitur.

Ejus uſus frequentiſſimus.

[e] Lib.7. var.6.

DE AQUA FELICI AD DIOCLETIANI THERMAS.

III. Aqua, quam in altas Exquilias, Quirinalem, & Cœlium montem deduxit Sixtus V. ac *Felicem* ſuo de nomine vocari juſſit; licet multùm ſalubritate cedat Saloniæ, coquendis tamen carnibus, aliiſque domeſticis, ruralibusque uſibus eſt admodum opportuna. Quanquam illa, quæ poſtea magnis ex fontibus prope Diocletiani thermas per Urbem derivatur, ſuos, quacunque fluit, tubulos, & canales progreſſu temporis tartaro obducat.

In quos uſus opportuna.

DE

De Aqua Sabbatina in summo Janiculo.

In quos item Sabbatina.

IV. Similiter aqua Trajana, ſeu Sabbatina, quæ tam uberi copia aliis admixta ſub nomine *Aquæ Paulæ* cis Tiberim ad ſummum Janiculum à Paulo V. elapſo proximè ſeculo reducta fuit, eodem cum moderamine venit laudanda. Hæc enim, quanquam & ipſa Trivio fonte ignobilior ſit (unde olim vix in alios uſus, quàm in Naumachiæ, verſandisque molis adhibebatur) maximum tamen emolumentum noſtrâ ætate transtiberinis regionibus ad civilia etiam opera præbere ſolet: cum interim tum innumerabiles putei, tum duo juges, & ſaluberrimi fontes, alter ad ripam Tiberis, alter ſub Vaticano colle, de quibus egimus, delicatis ventriculis ſufficiant.

De

De Aqua Tiberis in potum ſalubriter adhibita.

CAP. XI.

FLUVIA deinceps Romæ eſt magni nominis Tiberina, quæ per ſex menſes in ciſternis probè purgata, à nonnullis noſtrâ etiam ætate, tanquam puriſſima, potatur ſalubriter. Nec ignoramus *ab Urbe condita ſpatio annorum CCCCXLI.* ut narrat Frontinus [a], *Romanos omnes latice ex Tiberi potiſſimùm hauſto contentos fuiſſe*. Et quanquam poſtea, introducto thermarum uſu, auctâque exinde cloacarum illuvie, Strabone teſte, utpote nimium inquinata, dimiſſa fuerit; ſublatâ tamen thermarum frequentiâ, & aquarum ductibus dirutis, cum ſpatio ſeptingentorum poſtea annorum ad Tiberinarum potum reditum fuerit, ut Baccius [b] advertit; nullus unquam è Scriptoribus, aut Medicis eas in potibus condemnavit. Quinimo legimus non ſolùm Clementem VII. ut refert idem Baccius [c], illâ uſum fuiſſe, ſed & Paulum III. [d] hanc omnibus urbanis aquis præpoſuiſſe; ut idcirco illam & Lauretum, & Bononiam, & Nicæam ſecum juſſerit aſpor-

Salubriter à nonnullis potatur.

[a] Loc. ſup. cit. de aqu. duct.

[b] Lib. 1. de ther. cap. 9.

[c] Loc. mox cit.

[d] Apud Petron. de Vict. Rom. lib. 2. cap. 5.

Paulus III. candem cunctis prætulit.

aſportari. Pontifex quidem, qui ſummo rerum uſu, ſummâque prudentiâ præditus inter graviſſimas Apoſtolici miniſterii curas, longam, atque incolumem ſenectutem exegit. Atque inter eos, qui nunc etiam illâ paſſim utuntur, connumerandi ſunt Patres tum Diſcalceati S. Thereſiæ cis Tiberim, tum Oratorii S. Philippi Nerii, quibus poſtremis curandis olim incumbebamus. Porrò Tiberina in aqua condimenti locum obtinent tot minerales, quæ in ſinum ejus confluunt, ut rectè advertit Baccius [e]: quo fit, ut aqua Tiberis defecata integrum ſeculum incorrupta ſervetur, quemadmodum aſſeruit Matthiolus, atque etiam Cardanus.

[e] Loc. ſup. cit. cap. 10. pag. 18.

II. De aqua Crabra, quam *Marianam* appellant, ſcribere ſuperſedemus, cum per loca adhuc inculta, atque inhoſpita plus nocens, quàm utilis (præterquam verſandis molis, & irrigandis hortis) tacitè ad flumen excurrat.

De

De Ciſternarum aquis, & cur Romæ non ſint admodum in uſu.

CAP. XII.

SUPEREST, ut aliquid etiam dicamus de aquis pluvialibus. Quanquam verò has Hippocrates [a], modò non ſint procelloſæ, ſed ab æthere cum tonitru æſtate cadant [b], horæas propterea dictas, reliquis prætuliſſe viſus ſit; cum Sol ſimpliciores, minuſque graves aquæ particulas ſurſum urgeat, ac nitroſis ſalibus immiſceat, eâque ratione Vitruvius [c] pluvialem aquam cæteris antepoſuerit: attamen hujuſmodi ciſternarum latices Romæ non ſunt admodum in uſu, & præter PP. Jeſuitas apud S. Andream in Quirinali, alioſque Cœnobitas eodem in colle hoſpitantes, invenies paucos, qui eos potent; cujus ratio non alia, meo quidem judicio, eſſe poteſt, quàm quod magna hìc lectiſſimorum fontium, puteorumque copia ubique ſuppetit, atque redundat. Accedit etiam, quod ingens, atque aſſiduum ſtudium impendendum eſt, ut pluviales aquæ ab iis vindicentur ſordibus, quæ non occurrunt duntaxat ſub

a De aer. loc. & aqu. n. 16.

b 4. in 6. epidem.

Quandonam, & qua ratione aquas pluvias cæteris anteponendas cẽſuerit Hippocrates.

c Lib. 8. Archit. cap. 2.

Cur earum uſus apud Romanos infrequens.

forma peregrinorum ſalium, & impuri ſulphuris, ſed ſunt quoque ovula inſectorum, & vegetabilium à tectis, terrâque, imbribus abrepta, tunc demum animanda, cum humido leniuntur. Nec ſanè homines, præterquam neceſſitate adducti, longos labores, ac diuturna ſtudia ſubire conſueverunt. Legendus Lucas Antonius Portius [d], qui ſub puteorum nomine ciſternas etiam intelligit, modumque tradit, quo apud Venetos pluvia per arenam ritè percolatur.

[d] De Milit. in Caſt. ſanit. tuen. par. 2. cap. 6. pagin. 130.

II. Sed hæc, quæ de Romanis aquis in univerſum diximus, experientiâ ipsâ ab omnibus tum incolis, tum advenis clarè poſſunt comprobari; ut illud jure plus adhuc miremur, nonnullos cœlum hoc vel propter inſalubres aquas calumniari.

Ana-

Digitized by Google

Analyſis ad ignem facta, una cum reſpectiva gravitate Romanarum aquarum.

CAP. XIII.

SED, ne deſit Lectoribus nova utilitatis, aut curioſitatis materia, ſubnectemus hìc nonnulla experimenta, quæ ad ſingularum Urbis aquarum tum craſes, tum pondera deprehendenda tentavimus; ita enim bibentium ſecuritati, & nimiæ quorundam diligentiæ conſultum fore ſperamus.

II. Verùm antequam, quæ in unoquoque latice animadverſa ſunt, oſtendam, dicendum eſt, nequaquam omnia tentamina (quæ in ſingulis multa fuerunt) ad eandem omnino rationem, adamuſſim rediiſſe. Etenim unam, eandemque, exempli causâ, Felicem aquam non variis modò tempeſtatibus, ſed eâdem quoque hebdomade hauſtam, eodemque ignis gradu iterum, & ſæpius exploratam, ferè ſemper aliquantò diverſam quantitatem, qualitatemque, ſapore, & colore ſedimenti depoſuiſſe obſervavimus. Quod nimirum, cum reſidentia ipſi aquarum elemen-

Advertendum pro varietate, quæ in experimentis repetendis incidere ſolet.

mento non ſit adnata, ſed aliunde, vel ex terræ ductibus, & meatibus, vel alveis, atque etiam ab aëre, ventis, igneque admixta veniat; profectò illius vel moles, vel natura, & conditio longè diverſa, pro temporum, locorum, modique experiundi diſcrimine, poteſt incurrere, quæ deſcriptam diverſitatem efficiat; quam certè nemo in una, eâdemque macrocoſmi aquâ, diſtinctis diebus hauſtâ, mirabitur, qui diligenter adverterit, unum, eundemque, per microcosmi vaſa fluentem ſanguinem, etiamſi unâ, eâdemque horâ in plures cyathos effundatur, multâ tamen diſſimilitudine plerunque variari; ita ut vix una portio, mole, pondere, colore, & conſiſtentiâ grumi, aut quantitate, colore, & ſapore ſeroſitatis, alteri penitus ſimilis occurrat.

Traduntur diſcriminis gradus, qui frequentiores deprehenſi ſunt.

III. Quoniam verò infiniti propemodum, ac ſupervacui operis eſſet ſingulos diſcriminis gradus deſcribere, ac referre, quos noſtris in conatibus advertimus; eas tantummodo obſervationes dabimus, quæ in Romanis aquis conſtantiores, ac frequentiores nobis obtigerunt, quæque ad earum indolem, ac ſalubritatem definiendam, & confirmandam ſufficiunt; tum curioſis aquarum exploratoribus non injucundas futuras eſſe confidimus.

IV. Ut nihil autem in analyticis hiſce tentaminibus inobſervatum ſupereſſet, certam aquarum

rum ſingularum menſuram, vitreis cucurbitis ſeorſim exceptam, per arenæ, ut ajunt, balneum, ad eundem ignis gradum leniter commoveri potius, quàm ebullire curavimus; ita enim tria præcipuè explorata ſunt. I. quem odorem inter evaporandum efflaret. II. an eandem perſpicuitatem, ac colorem retineret. III. cujus plus, minus naturæ, & quâ proportione depoſitum in vitro corpus ſubſideret; quod ſanè, cum nemo ignoret eſſe mixturam elementaris terræ, tartari, ac diverſorum ſalium, & quandoque etiam ſulphuris, ſatis putavimus, ſi una cum Illuſtriſſimo Franciſco Blanchino, ab honore Pontificii Cubiculi, ac diligentiſſimo naturæ inveſtigatore, non linguâ ſolùm, ſed oculis, microſcopio etiam armatis, tandemque variis, qua acidis, qua alchalicis ſalibus intimius ſcrutaremur. Nos enim piguit inutilis laboris, qui ſingulis elixiviandis noſtrarum aquarum ſedimentis, ut particulares ſales ſeparentur, impendi debet. Nam cum aquæ hujuſmodi dulces, ac potabiles ſint, non verò minerales; adeo exiguam ſalium molem ſecum ferunt, ut magnam ſedimentorum copiam habere debeamus, unde modicum ſalis poſſimus elicere, quos cæteroquin non ſimplices, ac primordiales extrahendos, ſed aggregatos, ac veluti androgynos, immo ab igne deformatos arbitramur. Incipiendo itaque ab aquis in Urbe naſcentibus, exhibetur

Tria potiſſimum per analyſim aquarum explorata ſunt.

ANA-

I.

Analysis
Aquæ Fontis, seu rivuli fluentis ad ripam Tiberis.

Ordo experimenti.

V. Hauſtas, ac decantatas lib. XII. hujus aquæ menſe Auguſto incluſimus cucurbitæ, & lento igne evaporari curavimus. Vix tertia pars abſque ullo odoris ſenſu in auras effluxerat, cum albeſcentem membranulam, in ejusdem ſuperficie adglutinatam conſpeximus. Hæc oleoſæ quaſi naturæ, poſtquam univerſum fluidum abſumptum fuit, cum reliquo ſedimento cucurbitæ parietibus adhæſit. Color verò aquæ prope finem evaporationis ad dilutiorem albedinem accedebat; & ſapor quandam lactis ſuavitatem reddere videbatur. Terra autem (oleoſis quippe, volatilibusque aliquot particulis implicita) illico nonnihil odoris ſulphurei retinebat, olfactum leniter, nec inſuaviter percellentis; ſed ulteriori exiccatione penitus inodora evaſit. Sedimentum, vitro adhuc hærens (hæſerat autem tenaciter) referebat orbiculares lamellas tartari defecatioris: ſpathula verò diligenter abraſum, & microſcopio ſubjectum cineream maſſam, extenſæ farinaceæ ſubſtantiæ perſimilem, exhibuit. Pondus hujus tartari fuit circiter granorum XXX. qui, linguæ admotus, ſenſum occultæ acredinis ad amaritiem vergentis in-

intulit, quique affuſis guttulis ſpiritus ſulphuris lenem fermentationem ſtatim concepit, elevatis bullulis, ad unum circiter temporis minutum perdurantibus. Sed non propterea ſpiritus de ſua aciditate quidquam remiſit. Nulla interim effervescentia in alia ejusdem ſedimenti parte per admixtionem olei tartari inducta eſt.

Ductum inde argumentum ſalubritatis.

VI. Hæc porro tentamina nos apertè docent ſummam aquæ ſalubritatem. Nam, cum nullum ingratum odorem inter evaporandum reddat, atque alchalinis aliquot particulis, tam fixis, quàm volatilibus, & quidem moderatè referta appareat; jure quodam compoſitionis ſtomacho gratiſſima eſſe debet, qui lenibus alchalicis, ac ſubamaris particulis gaudere ſolet. Neque interim ab alchalina ejus vi ulla timenda videtur digeſtivi in nobis acidi enervatio; quoniam experimento innotuit, ſpiritum ſulphuris ſubſidentiæ hujus miſcelâ nequaquam dulceſcere. Denique adeo exigua eſt ſedimenti moles, ad aquæ molem comparata, ut certò affirmare poſſimus, aquam iſtam multis vacuitatibus donari, atque idcirco alimentorum diſſolutioni opportuniſſimam eſſe.

II.

Analysis Aquæ Fontis, vulgo nuncupati Marchionis Grilli.

Ordo experimenti.

VII. Duodecim pariter libras iſtius aquæ ad evaporandum in cucurbitam conjecimus, quæ primùm nullum odorem expiravit; poſt medium verò evaporationis, ut ſubalbido pulvere quaſi aſpergi, ita quibusdam ex noſtris exiguum ſulphurei halitus reddere viſa eſt; ab igne tamen remota omni penitus odore deſtituebatur.

VIII. Sedimentum reliquit plus minus granorum xxxv. quod leni acrimoniâ, ſepultâ etiam, ut videbatur, amaritie, guſtus organum nobis affecit. Verùm ipſis ſaporibus minus fidendum arbitramur, cum ſæpe iidem extranei ſales, quibus linguæ papillæ in variis hominibus feriuntur, diverſimode affici, ac modificari valeant cum multigeneris particulis, quæ in illius organi glandulis, porisque inveniuntur; quamobrem diverſa apud diverſos papillarum, & preſſionis, & irritationis ratio ſuccedit: quemadmodum apud febricitantes paſſim obſervamus.

Saporibus minus fidendum.

Quid obſervatum in ſedimento.

IX. Sedimenti forma orbicularium, exiliumque lamellarum apparuit, quæ cum ægrè à vitri parietibus abraderentur, adhibito microſcopio, ſpongioſam maſſam referebant ſalinæ ſimul, atque al-

alchalinæ terræ, quæ inſtillato ſpiritu ſulphuris leves bullulas excitavit; & contra planè immobilis permanſit, cum tartari oleum fuiſſet infuſum.

Argumentum ſalubritatis.

X. Eâdem, quâ in primo experimento probationis methodo procedentes aſſeverare non dubitamus, hanc etiam aquam, potui ſalubrem eſſe: etenim, cum eadem nec impuro ſulphure, nec acidis, erodentibusque ſalibus, ſed alchalino tartaro, eoque non quidem nimio, ſed modico imbuta ſit, fieri non poteſt, quin ventriculo, ac viſceribus gratiſſima evadat.

III.
Analysis
Aquæ Beati Felicis.

Quid animadverſum in evaporatione.

XI. Similiter totidem libræ aquæ, vulgo nuncupatæ *del Beato Felice*, eidem arenæ balneo ad evaporandum admotæ, nullum principio de ſe odorem; poſtea verò ſuavem quendam halitum ſubobſcuri, gratique ſulphuris promebant. Deinde quo minor lymphæ moles ab evaporatione ſuperfuit, eo magis albo, raroque pulvere, perinde quaſi tartaro volatili, extima ejusdem ſuperficies obſideri videbatur; donec ſedimentum, ferè candidum, & vitro vix adhæreſcens (ſponte enim quaſſato vaſe concidebat) apparuit, & qui-

 dem

Digitized by Google

dem compoſitum lamellis pellucidis, conſperſis paſſim bullulis minutioribus, ſpumæ globos æmulantibus, nitidáque ſuperficie præditis, non ſecus ac ſi vernice fuiſſent illitæ. Pondus ſedimenti fuit granorum circiter xxxv. ſapor verò ſuavis alchalinæ terræ. Cæterum lenis, brevisque in eodem fermentatio per affuſionem ſpiritus ſulphuris habita eſt; nullus verò ſpectatus motus inſtillato oleo tartari.

Judicium ſalubritatis.

XII. Hanc Beati Felicis aquam, fortè quis ſalubriorem lymphâ ſorore ſuâ, quæ ex fonte *del Grillo* dicto manat, judicabit, ſi nimirum advertat, hujusmodi aquam adhæſione minus tenaci, propter quam à vitro facilius abſtergitur, donari: quamobrem corporis noſtri vaſa promptius ſubire poterit.

IV.
Analysis.
Aquæ e Fonte Vaticano.

Ordo experimenti.

XIII. Par quantitas hujus etiam aquæ igni admota, poſtquam magnâ parte evaporavit, olfactum affecit aliquali, ac planè inſenſili ſulphuris odore: ſubſedit tandem exiccata terra ſubalba, & friabilis, ſcilicet quæ à phialæ fundo facilè, ac ſuapte naturâ levi ſuccuſſione cecidit, ſaporemque reddidit alchalinum ſuaviter attemperatum.

Pe-

Digitized by Google

Pependit in lance grana xxxiv. ejusque figura apparuit minutorum, ſed irregularium globulorum, qui microſcopio ſuppoſiti, videbantur conſtare lamellis majoribus, quibus minores laminæ, eæque pellucidæ erant impoſitæ, quarum nonnullæ conſperſæ globulis, & ſtriis longioribus, aliæ verò globulis deſtitutæ viſebantur. Admixto ſpiritu ſulphuris lenem fermentationem, nullam è contrario ab inſperſione olei tartari ſedimentum hoc prodidit.

XIV. Ex iis, quæ in Vaticana lympha experti ſumus, ejusdem bonitas non obſcurè deducitur. Pura enim, ſubtilis, & alchalica cum ſit, ſtomacho jucunda, viſceribusque, & ſanguini accepta eſſe debet. *Potando ſalubris eſt.*

V.
Analysis
Aquæ Fontis Trivii.

XV. Hæc lympha æquali mole ad evaporandum commiſſa, nullo primùm, mox ſuavi, dixerim, odore nares permulſit. Circa finem evaporationis ad quandam albedinem accedebat. Sedimentum, quod xxix. grana pependit, pellucidum, cum vitro adhuc hæreret, apparuit, ac diligenter obſervatum referebat opus phrygium, palmis veluti, & globulis elegantiſſimè diſtinctum; *Quid præſtulerit in ſedimento.*

ctum; ægrè deindè abraſum, & microſcopio ſubjectum, priſtinam figuram amittere viſum eſt, integris duntaxat permanentibus nonnullis lamellis. Sapor ejus aliquibus vix ſenſilis fuit, aliquibus verò occultam acredinem prætulit. Nullam fermentationem cum oleo tartari, adeo verò exiguam cum ſpiritu ſulphuris inivit, ut, horologii ope explorata, vix ad dimidium minutum primi horarii perduraverit.

Salubritas confirmatur.

XVI. De hac pariter Trivia aqua nemo dubitabit, quin optima ad bibendum ſit, cum ea nullis malis, & omnibus bonis ſignis, quæ ab analyſi deduci poſſunt, inſigniatur.

VI.
Analysis
Aquæ ad thermas Diocletiani.

Ægriùs, quàm ſuperiores, evaporavit.

XVII. Parilis hujus aquæ quantitas in arenæ balneo ægriùs, quàm recenſitarum ulla evaporabat, & majores in bullas, fortè aucto ignis gradu, intumeſcere obſervabatur: nullâ tamen ſenſili graveolentiâ, ſed nec ſuaveolentiâ nares affecit. In extremo limine evaporationis colores quaſi iridis in eadem ſpectabantur, gradatim imbuentes prismata cryſtallina ſalium contentorum in ſedimento, quod fuit ponderis circiter granorum XL. ſpeciemque exhibuit inſtar prismatum ob-

oblongiorum, quæ à vitro difficulter abraſa occurrerunt ſub microſcopio multis cum grumis terreis, ipſorum prismatum filamentis in rectas lineas diſpoſitis, atque interjectis.

XVIII. Terra hæc ſubobſcuri coloris, obtuſo quodam ſenſu linguam affecit, & in fermentationem adeo exilem, ac brevem cum ſpiritu ſulphuris venit, ut ex horologii indicatione vix ad ſextum ſecundum temporis, ſive decimam partem unius minuti horarii pertigerit. Nullum planè motum excitavit infuſum in ea oleum tartari. *Sedimentum obtuſo ſenſu linguam affecit.*

XIX. Ejusmodi tentamina, ut aquam hanc reliquis hactenus evaporatis craſſiorem, ita minus alchalinam, ſed nitro potiſſimum (ut prismata monent) tartaro, ac terrâ admixtis, refertam eſſe demonſtrant. Quinimo, cum Cap. X. oſtenderimus tubos, per quos aqua iſta ab Exquiliis in humiles Urbis regiones decurrit, tartaro referttiſſimos inveniri, dubium eſſe non poteſt, quin, cum magis terrea ſit, pro delicatis ventriculis minus ſit laudanda. *Minus laudanda.*

VII.
Analysis
Aquæ Fontis in Janiculo, quæ a lacu potiſſimum Sabbatino, seu Bracchianensi derivatur.

XX. Hanc quoque ad libras xii. calentibus ci-

cineribus, ut evaporaret, admotam, in bullulas pariter grandiores, cum gradus vel minimus ignis augeretur, attolli vidimus. Odore quodam moleſto nares affecit, quæ ſanè graveolentia inſtar muriæ ab ipſo ſedimento, quod alioquin difficulter exiccabatur, retenta eſt. Color ejus ſubfuſcus, qui admotis prunis in nigrum convertebatur. Subſtantia verò, microſcopii ope, velut opaca tartari maſſa cum ſolidis angulis apparuit; cujus ſaporem admodum ingratum, ſalſum, atque muriaticum offendimus. Sedimenti pondus fuit granorum circiter XXIX. Admixto ſpiritu ſulphuris levis excitata eſt fermentatio, non quidem propter alchalicas, quæ pauciſſimæ ſunt, ſed ſalinas partes in ſedimento occurrentes. Ab oleo tartari nullus motus inductus fuit.

Ejus evaporantis graveolentia.

XXI. Hinc liquidum videtur, hanc ex Romanis aquis minus eſſe ſalubrem, cum ingrato quodam ſulphure, ſalibusque terreis, ac nihil penè levigatis, referta ſit. Et quanquam ob modicam ſedimenti quantitatem, & admixtum ſulphur levior appareat, tamen propter idem impurum ſulphur cæteris eſt inſalubrior.

Cæteris inſalubrior.

VIII.
Analysis
Aquæ Tiberinæ.

XXII. Aquam, ut purior eſſet, è medio Tiberi

Tiberi hauſtam, diuturnâque ſex menſium percolatione, ac morâ in ciſternis PP. Oratorii S. Philippi Nerii depuratam, ad libras XII. intra cucurbitam in arenæ balneo collocavimus. Hæc facilè in auras abire, nec ullum pravum, ſed omnino gratum odorem prodere viſa eſt. Circa medium evaporationis albo, ac tenuiſſimo quaſi pulvere in ſuperficie contegi cœpit. Sedimentum leni, ſalſoque amaro ſapore linguam affecit; & inſpectum, velut arenoſa, ſpongioſaque maſſa particulis irregularibus, aliis obſcuris, aliis candidis referta, apparuit. Sub microſcopio manifeſtavit intermixta prismata longiuſcula, identidem diviſa, & polygonâ figurâ prædita. Pondus reſidentiæ fuit granorum circiter XXXV. Maxima, & diuturna, affuſo ſpiritu ſulphuris, obſervata eſt ebullitio, quæ per quatuordecim minuta horaria in automato horologio indicata perſeveravit. *Experimenti ſeries.*

XXIII. Porro facilis evaporatio, nullus inde pravus odor, reſidentia parva, & ſubamara teſtimonium præbent bonitatis hujus lymphæ, quippe quæ alchalicis ſalibus moderatè imbuta, ſaluberrimum ſui uſum pollicetur, ut experimento compertum eſt apud eos, qui noſtro etiam ævo eâ paſſim utuntur. *Teſtimonium bonitatis.*

XXIV. De putealibus autem aquis neque tentandum aliquid habuimus, neque monendos Romanos incolas habemus præter hæc ipſa, quæ *Idem eſto de putealibus aquis judicium.*

de Tiberina aqua tentavimus, & monuimus; cum puteorum lymphæ ab eodem Tiberi per terræ meatus plerunque deriventur.

De respectiva inter se gravitate Romanarum aquarum.

XXV. Ut experimenta non ſecretò, ſed palàm fierent, advectæ ſunt infraſcriptæ aquæ in ædes Illuſtriſſimi Præſulis de Auguſtinis, viarum Præfecti, ubi nos coram multis eruditis viris, una cum Illuſtriſſimo Blanchino paratum ad explorandam fluidorum gravitatem inſtrumentum (quod eſt phiala aëre plena, colloque in anguſtiſſimum apicem hermeticè, ut ajunt, clauſum deſinente) intra ſingulas aquas paulatim immerſimus, repetito duobus diſtinctis diebus periculo, & quidem ſequente ordine. Scilicet

Inſtrumentum ad aquarum gravitatem explorandam.

Die V. Septembris MDCCIX. Pondus Aquæ ad ripam Tiberis.

XXVI. Pondus phialæ ita accommodatum, moderatumque fuit, ut adamuſſim penderet uncias quinque. Hoc verò ſervavit æquilibrium cum aqua fontis, ſeu rivuli ad ripam Tiberis, quod ſanè pondus redactum in quadrantes grani (ut comparatio, & differentia diverſarum aquarum evi-

evidentius conſtet) aſcendit ad pondus quadrantum 11520.

Pondus Aquæ Tiberinæ.

XXVII. Idem pondus unciarum quinque minuendum erat quadrante grani, ut libraretur cum aqua Tiberina pridie à flumine hauſta omnium leviſſima 11519.

Pondus Aquæ Beati Felicis, et Marchionis Grilli.

XXVIII. Idem pondus augendum erat ſupra uncias quinque quadrante grani, ut libraretur cum aqua B. Felicis, & cum aqua *del Grillo*, quæ inter ſe æquilibres ſunt 11521.

Pondus Aquæ Fontis Trivii.

XXIX. Idem augebatur dimidio grano ſupra uncias quinque, ut libram ſervaret cum aqua Fontis Trivii 11522.

Pondus Aquæ ad thermas Diocletiani.

XXX. Idem augebatur $\frac{1}{4}$ grani ſupra uncias quinque, ut libraretur cum aqua ad thermas Diocletiani, vulgò *di Termini* 11523.

Die VII. Septembris ejusdem anni MDCCIX.

Novum experimentum ponderis Aquæ Fontis Trivii.

XXXI. Repetito experimento cum aqua Trivii pondus erat unciarum quinque auctum $\frac{1}{2}$ grani 11522.

Pondus Aquæ ex lacu Sabbatino.

XXXII. Idem pondus unciarum quinque minuendum erat octava parte grani, ut libraretur cum aqua adducta ex lacu Sabbatino in ſummum Janiculum, quæ propterea levior eſt reperta, quàm Romanorum fontium ulla 11519.$\frac{1}{8}$

Pondus Aquæ ad ripam Tiberis, et Aquæ S. Damasi in Vaticano.

XXXIII. Idem pondus unciarum quinque libratum cum aqua fontis ad ripam Tiberis nihil variatur; libratur etiam cum aqua S. Damaſi, ſcaturiente ad aream ſubdialem *Palatii Vaticani*, quæ propterea eſt ejusdem omnino ponderis cum aqua fontis ad ripam Tiberis 11520.

Solum

Solum Romanum ſimplicibus theriacalibus refertum, omniumque rerum ferax, Cœli ſalubritatem confirmat. Objecta refelluntur.

CAP. XIV.

QUONIAM, juxta Theophraſti [a] axioma, talis eſt aqua, qualis terra, per quam ipſa percolatur; certè, cum puriſſimos in Urbe latices, & naſci, & influere proximè demonſtratum ſit, vel hoc unico argumento ſalubritatem Romani ſoli evincere poſſemus, niſi alia ſuccurrerent teſtimonia, quibus noſtræ claritas hypotheſis magis adhuc eluceſceret.

[a] De cauſ. plant. lib. 6. cap. 3.

Talis eſt aqua, qualis terra, per quam percolatur.

II. Porro, cum Latium, quod nos ipſi calcamus, & colimus, Strabonis etiam auctoritate omnium frugum, ac rerum ſit feraciſſimum, neceſſe eſt proculdubio, ut regio, ubi Roma ædificata fuit, multo ſulphure, ſaleque volatili redundet, atque idcirco copioſa in aërem emittat effluvia, quæ Romanorum intra corpora jugiter admiſſa, conſervandæ, producendæque vitæ aptiſſima ſint.

Latii terra feraciſſima.

Hoc

Simplicia theriacalia ibidem optima ex Galeno.

III. Hoc autem luculenter etiam deducitur ex ſimplicibus amaris, & aromaticis (theriacalibus propterea apud Medicos appellatis) quæ præ cæteris regionibus Romanâ de terrâ ipſius Galeni teſtimonio naſcuntur optima. Is enim peculiari libro de Antidotis [b]: *Et chamæpityon, & camedryn, & thlaſpin, & centauream, & hypericon, & polium, & id genus herbas alias* ſe Romæ vidiſſe narrat; atque *multò plus redolentes hìc ortas, quàm Cretâ advectas (modò continuis imbribus obrutæ non fuerint) deprehendiſſe*, ut abſynthium, & mentam ſilentio prætercam, quæ nusquam magis efficacia, quàm Romæ inveniuntur. Adeo dubitare non licet, quin ex Romano ſolo particulæ, non tantùm humanæ naturæ minimè infenſæ, ſed omnino ſalubres, atque etiam alexiteriæ, perpetuò in ambientem aërem eleventur.

[b] Cap. V. & XIV.

Victus ex Romana terra ſaluberrimus.

IV. Quid? quod eadem terra, quæ tot alendis antidotis, frugibus, fructibus, atque animalibus eſt opportuna, domeſticâ quaſi ubertate ſalutarem hoſpitibus victum ſuppeditat? Hæc enim, quæ ad Romanorum uſum in Latio, atque ipſa in Urbe naſcuntur, & paſcunt, ſuavitate, ac ſalubritate, aliis, quæ ſub cœlo credito clementiori, adoleſcunt, fortè non cedunt.

V. Enimvero, ut primùm omnium de pane dicamus, quippe qui communiſſimus, ac multis certè

certè ſolus eſt cibus; ubinam melior occurrit vel qualitate frumenti, vel panificio, quam Romæ? Etenim in Urbe, non ſolùm, qui ſiligineus, nempe candidus, & leviſſimus, pro Pontificia familia in Vaticano paratur, nobilium, & divitum ferè omnium ſaturandis domibus ſufficit; ſed etiam quisquis alius publicè coquitur, optimus eſt, immo vel ſecundarius, ac domeſticus in pauperum uſum, ſaluberrimus reputatur. *Panis nusquam melior.*

VI. Animalium deinde carnes ſapidæ habentur, ac ſaluberrimæ, ut ſunt bovina, & vitulina, præſertim illorum vitulorum, qui lactentes vulgo à mungendis tantummodo matrum uberibus *Mongane* dicuntur, omnium ad Urbem confluentium ſuffragio commendatæ, Romanis paſcuis præcipuam celebritatem impertiuntur. Carnes etiam generis gallinacei, & volatilium laudatiſſimæ. Caſeus quoque magnopere à Galeno extollitur. Quinimo ova ipſa mirum in modum jucunda, &, ſi recentia fuerint, atque in Urbe nata (quippe quæ ex gallinis probè altis) tantùm ferè nutriunt, quantùm ponderant. Fructus dulces, & olera guſtui grata. Unde qui Romam Neapoli veniunt, ultro fatentur, hæc, quanquam ibi citius, ac ſæpius per annum naſcuntur, Romanâ tamen ex terrâ prodeuntia, ſapida magis inveniri. *Carnes animalium optimæ.* *Volatilium etiam, & gallinaceæ.* *Tum ova.* *Et fructus.*

VII. Herbarum quoque Romanarum uberta-

c Lib. 2. de bello Gothor. n. 3. pag. 400.

Procopii locus inſignis.

tatem commendat locus Procopii [c], feracitatemque ſoli confirmat, ubi obſeſſam à Gothis Urbem, & annonæ caritate laborantem, ab herbis victum ſibi quæſiſſe narrat: *quales*, inquit, *intra mœnia ſuâ paſſim ſponte naſcuntur: & hæ quidem in agro Romano non hyeme, nec alio quovis tempore deſunt, ſed aſſiduò florent, ac de ſe germinant, & ea copia ſunt, ut vel equos obſeſſi his alerent.*

Vina laudatiſſima.

VIII. De vinis autem ſuperfluum planè eſt ſermonem inſtituere, cum colles Albani, Aricini, Lavinii, Tuſculani, Tiburtini, aliique finitimi, magnam copiam ſelectorum, pariterque odoriferorum vinorum, quæ priſci etiam Scriptores laudibus extulerunt, in Urbem transmittant.

IX. Mirari itaque ſatis non poſſum, nonnullos noſtra alimenta hebetiora, parumque nutrientia (cum leviora, & concoctu faciliora dicenda ſint) putaviſſe. Certiſſimum enim eſt, Romæ ſaluberrimum, ſi juſtâ doſi ſumatur, bonique ſucci victum omni anni tempeſtate à cujusvis ſortis hominibus ſeligi poſſe, ſi velint; piſces quidem ex flumine, atque ex proximo mari; cætera verò amplâ tellure fruges, frumenta, fructiferas arbores, lactifera, atque ovipara animalia, quovis tempore, parvo etiam pretio, largiter ſubminiſtrante; ut nemo dubitare poſſit, quin Roma terram ipſam, quatenus optima, copioſaque ſugge-

Quavis anni tempeſtate victus ſalubris abundat.

gerit alimenta, ſalutarem obtinuerit.

X. Verùm duo argumenta Romanæ terræ bonitatem impugnare videntur, alterum petitum à diverſis mineralium fodinis, quæ per Latii agrum paſſim occurrunt, alterum ab experientia, quæ crebrò nos admonet, inſalubria, ac lethifera eſſe nonnulla loca, in quibus ſi quis Urbanorum hominum ſumma æſtate, vel autumno ſomnum capiat, citò in malignas febres incidit, & plerunque occidit.

Duo contra ſalubritatem Romanæ telluris argumenta.

Alterum à fodinis mineralium.

Alterum à periculo dormientium in locis quibusdam Romani agri.

XI. At neque mineralia nobis obſunt, neque loca iis referta infamem aërem contrahere per ſe poſſunt, niſi ſtagnantibus inter æſtivos calores aquis fermententur, & ſqualeant, quo vitium, ſi quod terræ ineſt, atmoſphæram inficiat. Unde quidquid vulgus mineralium venis attribuit, nos in paluſtres aquas, fodinarum ſalibus magis depravatas, ratione adſtipulante, rejicimus; cum experientiâ compertum ſit, multa loca, vel intra Urbem, quæ olim propter hærentes aquas, damnati prorſus aëris reputabantur, ſolâ exiccatione evaſiſſe ſalubria. Sed hæc, aliaque objecta fuſiùs agitabimus, ubi de adventitiis [d] hujus cœli qualitatibus agemus.

Mineralia nihil officiunt ſalubritati, niſi ſtagnantibus aquis corrumpantur.

d Part. poſter. hujus Differtat. Cap. VII.

Ex florido colore Civium Romani cœli clementia deducitur.

CAP. XV.

GRadum nunc faciamus ad ea, quæ, licet ex laudatis jam in Urbe tum ſitu, & ventis, tum aquis, & ſolo proficiſcuntur, ad ejuſdem tamen ſalubritatem comprobandam ſuppetias ferunt. Quorum primus eſt Romanorum color, qui nec nimium rubicundus, Celſo ſuſpectus, nec admodum pallidus, flavus, aut terreus, qui cunctis damnatur; ſed ſuavis, atque ad viſum dulcis, quem profectò Hippocrates [a] inter hominum colores præ omnibus commendavit. Sunt enim eorum, qui Romam incolunt, (tametſi umbratilem, ac ſeſſilem vitam degunt, ut Moniales, & pleræque nobilium mulierum) formæ benè coloratæ, ac floridæ, niſi quis morbus prohibeat. Quinimo adeo verum eſt, aſpectus incolarum Urbis ſuaviter temperatos eſſe, ut ſi quis Romam veniat cum oris colore parùm laudabili, ſenſim illum deponat, atque in ſuaviorem commutet.

[a] Lib. de alimento n.5.

Qui color Hippocrati maxime commendatus.

Quan-

Digitized by Google

II. Quanquam verò inquirere in cauſas boni, malive hominum coloris, non ſit in præſentia neceſſarium; utile tamen eſt noſſe naturalem vultus tincturam humorum in corpore exuberantium certiſſimam notam eſſe; quemadmodum apertè docuit Hippocrates [b]. Bonus enim, dulcis, ac ſuavis hominum color ſignificat tum contenta fluida optimè ſoluta, ac defecata, tum continentia vaſa ſine ullo, vel obſtructionis, vel convulſionis impedimento inveniri: nimirum liberam fieri bonorum humorum à viſceribus in cutim, & à cute in viſcera reciprocationem, ſanguinemque ad minimos cutis tubulos pertingentem, partim perſpirare, partim lymphæ mixtura ita dilui, ac temperari, ut intuentium oculos oblectet gratâ lucis reflexione, quam jucundè efflo-reſcentem colorem appellamus.

Color vultus exuberantem humorem indicat.

[b] In limine libri de humoribus.

III. Secus verò nihil magis, ac prius advenas commonet, cœlum alicubi eſſe inclemens, quam ſubtumida incolarum ſpecies, quæ flavo, aut viridi colore penè exanguis occurrat, ut apud paludum, noſtrique proinde litoris accolas paſſim evenire obſervamus, quibus aptè congruet vulgatum illud Stratonici [c] Citharœdi dicterium in Caunios οἵηπερ φύλλων γενεὴ, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν: *Tale quidem genus eſt hominum, quale eſt foliorum*; aut illud ejusdem, quo Caunios excepit moleſtè ferentes, atque indignantes, propriam

[c] Ex Strabone lib. 14.

urbem eo celebri Homeri verſu tanquam inſalubrem damnari, *ſe*, inquiens, ***nunquam auſurum, urbem inſalubrem vocare , in qua mortui ambulent***; perindè quaſi ex pravo Civium colore, argui poſſet, cadavera , non homines per vias illas incedere. Atqui per ſemitas Urbis, niſi quis ex palude veniat, aut ex Noſocomio, plerique omnes gratâ ſpecie jucundiſſimi occurrunt.

Lepidum Stratonici dictum in Caunios.

d Lib.18.cap 5.

IV. Nequidquam verò Plinii [d] verba quis objecerit: ***Salubritas loci non ſemper incolarum colore detegitur, quoniam aſſueti etiam in peſtilentialibus durant***. Etenim, ut ut nonnulli ex iis, qui regiones inclementis cœli habitant, bono colore frui poſſint, in univerſum tamen malo habitu ſemper fœdantur; atque illi potiſſimùm formam in deteriorem commutant, qui in aërem noxium ex laudabili migrant; quod hic minimè apud advenas contingit. Conſtat enim, ut ſupra monuimus, ſuaviorem colorem eos in Urbe ſenſim acquirere, qui ex nocenti cœlo venerunt.

Advenarum color fit Romæ ſuavior.

Ex

Ex Romanorum ingenio, & prudentiâ Urbis ſalubritas aſſeritur.

CAP. XVI.

SED à ſuavi Romanorum Civium habitu ad ſublimem, temperatamque in iiſdem mentis aciem tranſeamus. Ad hanc vero quantùm ipſa aëris ſalubritas conducat, nemo melius aſſequetur, quàm qui probè noverit, multigenas particulas ex atmoſphærâ ſecretas, tum per pulmones obliquè cum ſanguine, tum per cranii meatus rectâ in cerebrum, robur, & materiam tam pro corporis, quàm pro animorum motibus ſubminiſtraturas aſcendere. Unde in aëre craſſo, *Quid aer ingenio ſubminiſtret.* & cœnoſo nonniſi ingenia tarda, retuſa, atque hebetiora; in ſubtiliſſimo è contrario, ac fervido, nimium acria, prompta, & ſæpius inverecunda; in temperato denique, ſalubri, ac puro, temperata pariter, præclara, ac præſtantiſſima naſcuntur; juxtaque cœlorum diſcrimina multæ quoque tum mentis, tum morum varietates (ſi ipſa non defuerit educatio) adoleſcunt. Rectiſſimè idcirco ſcripſit Hippocrates [a]: *ſapientiam cerebro,* *ſi ſa-*

[a] De morbo ſacro n.17.

Digitized by Google

ſi ſanum fuerit, *exhibet aer*. Quod ſatis oſtendit, aërem non modò ingenia, quæ peperit, ſed quæ diù etiam complexus eſt, atque educavit, ſecundùm propriam temperiem erigere, vel flectere, acuere, vel retundere, uno verbo, componere, & conformare.

Romanorum ingenia prudentiæ conjuncta.

II. At verò, magnam eſſe Romanorum ingeniorum vim, cum prudentia, quod non paſſim invenitur, conjunctam, res planè eſt non in opinione dubia, ſed ante oculos totius antiquitatis, & in præſentia cunctarum gentium expoſita: ita ut pudeat, noſtram (quam ſatis cognoſcimus, & ultro fatemur) tantam eſſe non rerum modò, ſed verborum etiam inopiam, ut tali patria planè arguamur indigni.

Quantum ingenio præſtiterint Romani.

III. Profectò nulla ex omni hiſtoria civitas reperitur, quæ dexteriora ingenia ad humanarum, & civilium rerum peritiam, atque uſum produxerit, quàm Roma. Unde Cicero [b] præclarè non minus, quàm verè ſcriptum reliquit, ***Romanos omnia aut inveniſſe per ſe ſapientiùs, quàm Græcos, aut accepta ab illis feciſſe meliora***. Unâ enim ex Urbe tot, tantique ſinguli in ætatibus prodierunt, pluribus ſimul doctrinis, atque exercitationibus pares; quippe qui & rem militarem, civilemque, & juriſprudentiam, & dicendi artem, & omnigenam philoſophiam ad rem uſque ruſticam complecterentur; qualis profectò & Scipio Afri-

Vetuſtioris memoriæ Romani præclariſſimi.

[b] Tuſcul. quæſt. lib. 1.

Africanus fuit, & M. Cato, & L. Craſſus, & M. Cicero, & M. Varro, & Servius Sulpicius, & Q. Mucius, & Julius Cæſar, & Titus Lucretius, & Cornelius Celſus; ne Principes enumerem ſequentium temporum, qui ad ſummam Imperatoriæ artis ſcientiam omnes humaniores literas, ac liberales artes, & juris inſuper ſtudium cum totius orbis admiratione adjunxerunt. Romanorum inſuper ingenia ad regendos populos (quæ ars artium dicitur) maximè idonea perpetuò habita ſunt. Quo nomine ſupra cæteras orbis nationes à Poëtarum Latinorum Principe Virgilio [c] extolluntur celebratiſſimis illis verſibus:

c Æneid. lib.6.

Excudent alii ſpirantia mollius æra, (tus:
Credo equidem, vivos ducent de marmore vul-
Orabunt cauſas melius, cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.

Neque adeo effœtam hanc eſſe tellurem quis opinetur, ut non proximè dederit, ac, niſi cultus ſubtrahatur, in poſterum non promittat Viros eximios, atque egregios, veterem Romani nominis laudem, novis illuſtrium operum exemplis inſtauraturos. Cum duobus propè ab hinc ſecu-

Digitized by Google

ſeculis Columnenſes dederit, & Urſinos, aliosque tum militari ſcientiâ, tum rerum civilium peritiâ florentiſſimos. Ac ſi rem literariam ſacram, & profanam recentiorum temporum attingamus, quid Valla in humanis ſtudiis non promovit, atque perfecit, egitque, ut poſteritas omnis proficeret? Quid in ſacris literis, & Eccleſiaſtica antiquitate illuſtranda non præſtitit Annalium parens Eminentiſſimus Baronius, alibi quidem natus, ſed Romæ à pueritia liberalibus diſciplinis inſtitutus; quem ducem habuere qui deinde ejusmodi in rebus laudem ſibi pepererunt? Meritò propterea ſcriptum eſt apud eundem Hippocratem [d]: *ut plurimum formas hominum, & mores, regionis naturæ compares eſſe.*

Etiam recentiores.

[d] De aer. loc. & aquis n.57.

SS. D. N. CLEMENTIS XI. laudes.

IV. Argumentum hujuſce rei in CLEMENTE XI. Pontifice Maximo, & Principe Optimo luculentiſſimum habemus. Sed vetat eximia animi ejus moderatio, quo minus virtutes egregias perceſeamus, quibus illum Romani cœli temperies, educatio, & diſciplina ad totius Eccleſiæ felicitatem, & ævi hujus ornamentum eduxit, & informavit. Deo nimirum præclaræ indolis, & naturæ, cujus ipſe Auctor eſt, rudimentis obſecundante, ac veluti jactis ſeminibus beneficiorum, gratiæque ubertate feracitatem, & incrementa largiente.

Ver-

Digitized by Google

Vernaculos morbos nullos Romæ omnibus Civium ordinibus communes inveniri.

CAP. XVII.

ABſOLUTO ſermone de mirabili Romanorum ingeniorum temperie, proximum eſt explicare, nullos Romæ morbos omnibus Civium ordinibus eſſe communes, quamobrem vernaculi dici poſſint; cum re vera vernaculi non ſunt alii, quàm familiares multis in una regione viventibus morbi ob aëris, vel aquæ vitium ei regioni familiare, ut ex Hippocratis ſententia Galenus [a] aſſeruit.

Morbi quibusdam regionibus familiares non dicendi vernaculi.

[a] In lib. 1. epid. comm. 1. in proœm.

II. Et primùm continuæ febres, quas cum catalepſi, ſeu lethargiæ ſpecie olim Aſclepiades [b] frequenter Romæ vidit, non ſunt hîc morbi vernaculi, ſed aliquando, aut ſporadici ex particularibus nempe Incolarum erroribus orti, aut epidemici vagantur, ſub cenſu ſcilicet febrium caſtrenſium, & malignarum, quæ tunc præſertim divexant, cum aquarum cura in Urbe neglecta paluſtre alicubi ſolum ante æſtatem induxerit. Quare Marſilius Cagnatus [c], qui diu medicinam

[b] Apud Cœlium Aurelian. 2. acut.

Febres nonnullæ vulgares interdum Romæ, non verò vernaculæ.

[c] In com. de ſalub. Roman. aer. pag. 37.

in Urbe fecit, cum febres, cujusmodi ab Aſclepiade deſcriptæ ſunt, ſæpe obſervaſſet: *nec omni*, inquit, *tempore*, *nec ſingulis annis apparent*, *uti morbi vernaculi ſolent*, quos Græci ἐγχωρίους, & ἐπιχωρίους vocant, & ἐνδήμους, qui vulgares dicuntur ἐπιδήμιοι νόσοι, vel ἐπιδημικαί. Itaque Aſclepiades, febrem hanc vulgarem quidem, ſed non vernaculam fuiſſe indicavit, quæ ſanè nullo non tempore infeſtare debuiſſet.

Species quædam ſemitertianæ, etſi familiaris, cur non ſit appellanda vernacula.

III. Præterea à numero vernaculorum morborum ſpeciem illam eximo ſemitertianæ, quam perperam tertianam continuam per ſubingreſſum noſtrates Medici interdum appellant; hæc enim, quanquam Romæ familiariſſima Galeno [d], ac Petronio [e] viſa fuerit, atque nobis etiam non raró obſervata, quotieſcunque ſcilicet auſtrales, atque humidæ conſtitutiones ſub æſtivo præſertim ſolſtitio repetunt; minimè tamen vernaculi morbi nomine eſt conſignanda, cum non vitio nativo, ſed adventitio Romani aëris, atque apud illos propterea contingat, qui vel paluſtria loca inhabitant, vel in victu, aliisque rebus nonnaturalibus parum ſunt continentes. Quod quidem febris genus ubique occurrere aptiſſimè oſtendunt cujusvis nationis Practici, qui ſuis in libris de ea fuſiſſimè tractant.

d Com. 2. in morb. pop. & de morb. tempor. cap. 8.

e Lib. 4. cap. 1.

IV. Quanquam verò Alexander Petronius [f] tres morbos, tanquam Romæ vernaculos, numerare

f Lib. 4. de vic. Rom. cap. 1, & ſeq.

rare videatur, exuberantiam nempe ſuccorum in capite, quam *capiplenium*, barbarè quidem, ſed propriè ad rem ficto nomine, appellat; ventris cruditatem, quam expletionem dicit; & celerem, ac præter occaſionem recurrentem virium languorem; tamen experientiam potius, & rationem in conſilium adhibere nos decet, quam viri, etſi in arte peritiſſimi, auctoritatem. Nobis enim, qui ab ipſa adoleſcentia publicam Romæ artem exercuimus, omni ſanè in re, ſed in explorandis communiter vagantibus morbis, non aliorum teſtimonio, ſed propriis oculis credere datum eſt, quibus deprehendimus, recenſita tria morborum genera noſtris quidem incolis interdum, ac ſeorſum accidere; ſed omnibus eorundem ordinibus non eſſe pariter, æqualiterque familiaria, ac proinde vernacula ſuapte naturâ minimè appellanda. Etenim Romæ degentibus non unus idemque vitæ modus eſt, ſed varius, ac multiplex, immo ſæpe alius alii contrarius. Plerique enim corporis exercitationibus addicti, tantùm laborando conſumunt, quantùm ingerunt comedendo; qui ſanè, cum ſint penè omnes opifices ruſtici, ſervi, bajuli, ac rhedarii, numero non ſunt certè minores dimidiâ parte totius populi. Hi verò nullo capiplenio, nullâ expletione, præterquam cum dubia ſurgunt ex cœna (quod omnibus commune eſt, etiam montanarum civitatum habita-

Quos morbos Romæ vernaculos putaverit Petronius.

Sed fallitur, & quare.

Qui ſint ab illis morbis immunes.

toribus) nullâ denique virium imbecillitate laborant; quin potius robuſtiſſimos, validiſſimos, ac ſummoperè promptos, atque audaces, occaſione oblatâ, ſe exhibent. Quod ſanè genus hominum legiones olim dedit orbis domitrices.

Qui contra iiſdem paſſim conflictentur.

V. Inter nobiles autem, ac divites multi numerantur, qui nullo propemodum, cum adoleverint, exercitationum genere utentes, dies permutant cum noctibus; nam, cum primâ luce ſurgere deberent, tunc quidem decumbunt, majorem noctis partem ludis, & comeſſationibus inſumentes. Otium verò, & ſatietas bonæ valetudini contraria ſunt, ut propterea ſcripſerit Hippocrates [g]: *Homo edens ſanus eſſe non poteſt, niſi etiam laboret*. Exindè fit, ut iidem recenſitis tribus malis plerunque ſint obnoxii. Cum enim plus ingerant, & potiſſimum carnium, quàm concoquere, ſolvere, ac diſſipare deſidiâ poſſint, ideò cruditatibus, quæ hypochondriacæ affectionis maxima ſcaturigo ſunt, turpiter detinentur; mox etiam capitis gravitate, cum venter capiti, & caput ventri ſuas invicem affectiones communicent; denique virium languore, non propter ſuccorum inopiam, ſed ob inductam ab illorum acredine irritationem, atque à multitudine oppletionem, non rarò corripiuntur. Sed horum numerus vix trigeſimam civium partem explet. Atque hujusmodi ægritudines non tam Romani aëris, quàm vitæ

[g] 1. de Diæta n.2.

vitæ generis, quod ſibi elegerunt, dicendæ ſunt, ut proinde vernaculæ appellari non mereantur.

Cur etiam Aulici.

VI. Ad hanc etiam hominum claſſem proximè accedit Aulicorum ordo, qui nec corpore ſemper moventur, nec animo unquam quieſcunt, alternis nempe timoris, ſpeique pathematibus jactati, atque agitati: vigilant enim, cum dormire, ſtant, aut ambulant, cum ſedere, aut decumbere conduceret. Idcircò hi quoque nunc laſſitudine, nunc expletione, plerunque hypochondriacis paſſionibus, ac proinde curarum, atque ſuſceptæ vitæ, non certè aëris vitio, capiplenio detinentur.

Qui morbi civium crapula gignuntur, non ſunt vernaculi.

VII. Vernaculi igitur morbi nulli Romæ ſunt, niſi ſi quis vernaculos appellet, quos cives, non quidem cœli vitio, ſed crapulâ, deſidiâ, ſtudiis, curisque ſibimetipſis ſolent comparare. Supereſt itaque, ut benignitatem Romani aëris nullis vernaculis civium morbis labefactari agnoſcamus; atque omnibus illis ſalubritatis argumentis inſtructam, quibus cœli cujuscunque clementiam conſtare docuit Palladius [b], nempè: *cum habitatoribus color ſanus ſit, capitis firma ſinceritas, inoffenſum lumen oculorum, purus auditus, faucesque commeatum liquidæ vocis exerceant.*

[b] Lib. 1. de re ruſtica tit. 3.

Ro-

Romanorum longævitas ſalubritatis aeris teſtimonium.

CAP. XVIII.

[a] Lib. de Flat. n.6. *Mortalibus vitæ, ægrotis morborum aer potiſſimùm auctor eſt.*

CUM ex Hippocrate [a] *mortalibus vitæ, ægrotis verò morborum aer potiſſimùm ſit auctor*, profectò nullum majus erit, ac certius bonitatis aëris argumentum, quàm ſi alicubi homines infrequentiùs ægrotaverint, & diutiùs vixerint. Igitur, cum capite præcedenti Romanum aërem à vernaculis morbis vindicaverimus, nunc ad Urbis ſalubritatem probandam maximè faciet oſtendere, multos hìc eſſe longævos. Porro nihil Romæ noſtrâ ætate frequentiùs occurrit, quàm cives, non quidem ſomniculoſos, & ignavos, ſed firmos, & operoſos ad ſummam ſenectutem feliciter pervenire; ut ratione ſimul, & experimento ſemper uberiùs conſtet, Romanum cœlum naturâ ſuâ non modò innoxium eſſe, ſed etiam ſaluberrimum. Hæc autem res, cum omnium oculis ſit expoſita, atque ab aliis pertractata, eam paucis, ſed ordine percurremus.

II. Porro nullus incolarum ordo hìc reperitur,

Digitized by Google

tur, in quo plures ſenio confecti non occurrant. Atque, ut ab ipſo Principe initium, & auſpicium ducamus, Pontifices nonniſi exactâ jam ætate, diuturnoque chriſtianarum, ac publicarum rerum uſu, atque exercitatione ſubacti, neque idcirco imbecilles, creduli, aut oblivioſi, ſed corpore, animoque validi creari ſolent. Nam ſingulare illud proiſus in noſtra tempora incidit, quod Sanctiſſimo Pontifici CLEMENTI XI. cum ætatis annum quinquageſimum primum vix exceſſiſſet, certantibus Cardinalium ſtudiis, quamvis mirâ conſtantiâ reluctanti, delatus fuerit Apoſtolicus Principatus. Quod nimirum diuturnis experimentis, arduiſque probata negotiis animi virtus ſuffragium ſenectutis antevertiſſet.

Ex omnibus ordinibus longævi plures Romæ viſuntur.

Pontifices corpore, animoque validi, licet annis graves.

SS. PP. CLEMENS XI. meritis ætatem prævertit.

III. Deinde ex Purpuratorum Senatu tertia penè pars, vel prope, vel ſupra octogeſimum, immo paulò infra nonageſimum annum conſtituta, nondum ætatis damna ſentit. Nam prudentiſſimi hi, atque optimi Patres in publica, privataque munia ita veniunt, ut ſententiam validiſſimo mentis robore, & memoriâ, quod impenſius miremur, nunquam hærente, paſſim dicere conſueverint. Immo verò Cardinalem Henricum Arquianum de la Grance, jam centenario majorem, ipſi non ſine admiratione ſæpiſſimè vidimus, & facilè, & alacriter generoſum, jubamque quatientem equum conſcendere.

Ex Cardinalibus tertia ferè pars ultra octogeſimũ annum provecta ſummis negotiis incumbit.

Ad

Item ex Præſulibus plurimi.

IV. Ad Præſules quod attinet, profectò benè longum, ſi vacaret, illorum numerum recenſere poſſemus, qui, licet decrepiti, nondum tamen triſtes apparent, nec ullas provectæ ætatis animo, vel corpore ſentiunt injurias. Sed paucos afferam, ex quibus de cæteris judicium eſto; primùm Archiepiſcopum Bottinum, propè nonagenarium, & ſemiparalyſi detentum, qui acuta ex febri; alterum hoc natu majorem Bernardinum Caſalium, Præceptorem Sancti Spiritus, atque inter Canonicos Vaticanæ Baſilicæ ſeniorem, qui ex epidemico catarrho, hoc eodem, quo ſcribimus anno 1709. proſperè, ac præter omnium ſpem evaſerunt. Adeo nimirum ſub noſtro cœlo vigor in ſenibus valet, ut ſæpe cum morte luctentur, & vincant. His accedit tertius poſteriori coævus, & ſenior pariter Baſilicæ Lateranenſis Canonicus Carduccius, qui nondum omnibus Eccleſiæ officiis ſe penitùs abdicavit. Nec ſilendum de Scriptore magni nominis, mihique amicitiâ conjunctiſſimo Joanne Dominico Rainaldo, qui licet octogenario major, ſuis tamen ſingulis recurrentibus hebdomadibus Vaticano choro, cui, utpote Canonicus, eſt addictus, ſummâ non minus pietate, quàm diligentiâ præſens inſervit.

Ingens numerus ſenum in Cœnobiis.

V. Præterea noſtra Religioſorum, Monialiumque Cœnobia plena ſunt iis, qui ſenectute con-

confecti, miram in ſermone gravitatem, atque in agendo prudentiam præſtant, quorum in numero primas tenent Reverendiſſimus P. F. Antoninus Cloche, Magiſter Generalis Ordinis Prædicatorum, qui, octogenario major, tot inter curas eâ mente hactenus conſtat, quâ Virum ſapientem decet, eâque corporis valetudine fruitur, quâ ſæpe juvenes carent; & vel maximè Reverendiſſimus P. F. Bernardinius Magiſter Sacri Palatii Apoſtolici, qui, quanquam nonagenarius, frequenter tamen coram Summo Pontifice, plenoque Cardinalium, ac Præſulum cœtu, ſtans, & memoriter longa ſuffragia gravibus ſuper rebus mirabiliter pronunciat. P. etiam Savinus Presbyter Societatis Jeſu, facundus Orator, & grandiloquus, octoginta licet annos natus, ex tempore feliciter diſſerit, & ſingulis feſtis diebus magnâ populi frequentiâ pro concione ſacram Scripturam interpretatur. Reverendiſſimus denique P. F. Philippus Maria Oliverius Minorita Conventualis, octogenario major, vegetâ adhuc, ac vivida ſenectute, qui triginta, & amplius ab hinc annis Sanctiſſimo noſtro Pontifici à confeſſionibus fuit, eaſdem audire pergit.

VI. Inter Oblatas itidem Turris Speculorum paucos ante annos vivebat hilaris, & vegeta virgo, nomine Benedicta, de præclara Cinciorum familia, quæ ſuâ ætate unum integrè expleverat ſe-

M cu-

culum, duo verò tetigerat; nata ſiquidem in fine ſeculi XVI. diem ſuum obiit priori circiter luſtro vertentis XVIII. Nec ſingulis Urbis Monaſteriis deſunt annoſæ Sanctimoniales, quæ cæteris tam puellarem, quàm firmiorem ætatem agentibus præſunt, quæque cum ad ſacra, tum ad œconomica officia nec tremulæ, nec deliræ paſſim accedunt.

In Hoſpitio pauperum invalidorum.

VII. Hoſpitium pariter invalidorum ſenibus utriusque ſexus refertum eſt; ibique non ſine publicæ charitatis commendatione videas, tam morbis, quàm ætate confectos, claudos, ac decurtatos liberè ſuperſtites artus movere, & imperata impigrè facere; immo admireris ſeniores quosdam lumine captos, qui alios juniores per domeſticos lares ſine lapſus, aut offenſionis ullius periculo ducunt.

Privatis paſſim in familiis.

VIII. Denique raræ ſunt nobilium, divitum, doctorum, artificumque domus, quæ avis, proavisque non regantur. Parentem ipſe nactus ſum, qui, quanquam lithiaſis doloribus tortus, mente tamen ſemper conſtanti præditus, nonaginta vixit annos. Antonius item Placentius celeberrimus in Urbe Medicus nonagenario proximus è vivis paucos ante menſes exceſſit, diutius facilè victurus, ſi minorem ſpem ſuis in hæredibus poſuiſſet. Celeberrimi quoque Pictores Carolus Maratta, octoginta ſex annorum, & Jo: Maria Morandius no-

nonagenarius, adhuc pingunt æternitati.

IX. Quid, quod in ipſo hebræorum ergaſtulo, infelici alioquin prope Tiberim loco poſito, miſeros illos cernimus fœdâ etiam vivacitate conſeneſcere? *Etiam in hebræorum ergaſtulo.*

X. Quapropter ſi Pio II. Pontifici Maximo in commentariis, quæ vulgò illi adſcribuntur, cum de trium eloquentiſſimorum virorum, ſcilicet Auriſpæ, Poggii, & Jannotii, ſuo ævo defunctorum obitu, ageret, dicere licuit: *Horum nemo de naturæ lege conqueri potuit: ſeptuageſimum cuncti annum exceſſere, & ſortem vicere communem: injurius eſt, qui plus ſibi deberi cenſet:* potiori jure nobis fas eſſe arbitramur aſſerere, neminem, ſive indigenam, ſive advenam de Romani cœli naturâ conqueri poſſe, ſub quo tam multi non ſeptuageſimum modò excedunt annum, verùm etiam ad octogeſimum, & nonageſimum felici, vegetaque ſenectute perveniunt.

In Urbe, quemadmodum magnis omnibus in civitatibus, pleroſque adhuc juvenes, multos etiam poſt ſexageſimum annum, potius vitæ nondum mutatæ, quàm climacterici anni culpâ decedere.

CAP. XIX.

QUOD autem Romæ noſtro etiam ævo plerique ante ſenium, immo verò vel in ipſo ætatis flore decedant; hoc quidem non Urbi peculiare eſt, ſed ſaluberrimis, magniſque omnibus civitatibus commune; nec aëris vitio tribuendum, ſed potiſſimum civium intemperantiæ, luxui, vigiliis, rixis, animi pathematibus, & comeſſationibus, quæ, ubi plus divitiarum regnat, ibi magis affluunt, indeque minus hominum vitæ parcunt. Idcirco fertur apud priſcos multò rariores extitiſſe ſenes, quàm ſint apud nos; quod probè advertit eruditiſſimus Romanæ Antiquitatis Scriptor Raphael Fabrettus [a], qui quæſtionem excitat, cur in veteri Roma (quantùm ex inſcriptionibus colligere eſt) rari admodum fuerint illi, qui longam ſenectutem expleverint? Non

Cur longævi ex antiquis Romanis pauci.

[a] Antiq. inſcrip. cap. 8. pag. 560.

Non enim dubito, quin cauſæ (quas prudens Auctor eo loco diſſimulat) per id temporis fuerint, non tam frequentes bellorum ſtrages, quàm ſolutiores in pace, & luxurioſi mores, qui vitam ante metam ſolent hominibus adimere. Unde meritò vagatur adagium: *plures occidit gula, quàm gladius*.

Cur proximis poſt ſexageſimum annis frequentiùs obeant ſenes.

II. Atque illud quoque à nobis obſervatum eſt, ſcilicet viros optimos, qui ad 60. annum feliciter pervenerunt, non raró intra ſpatium trium ſequentium annorum (potius non mutatæ vitæ, quàm climacterici anni culpâ) magnis cum ægritudinibus luctari, tandemque mortem ſubire; quoniam laudabilibus, nimiumque intenſis exercitationibus, puta pomeridianis, atque ad multam noctem productis ſtudiis, necnon frequenti uſu noxiorum ciborum, aliisque operibus, quibus in primo ſenio corpus, animumque impunè adhuc macerabant, temperare in ſecundo neſciverunt. Natura namque terminos habet ſuæ reſiſtentiæ, quos, ut ipſa præterire non ſinit, ita vir prudens prænoſcere debet, ut ſibi provideat. Nec porrò dubito, quin hujuſmodi virtutibus ductæ exercitationes, ſenibus importunæ ſint, & vitiis finitimæ. Sunt enim quædam virtutum, vitiorumque confinia, propter quæ ſæpe, ut pro avaro parcum, pro maledico liberum, ita pro cerebroſo gravem, fortemque virum vulgus appellat.

Climactericus annus perperam accuſatur.

lat. Non immeritò proinde ſcripſit Plinius [b]: *atque etiam morbus eſt aliquis per ſapientiam mori*: quo ſanè morbo ipſe Plinius moniti ſui immemor, interiit. Hunc locum Ramazzinus [c] noſter jure in eos torquet, qui per ſapientiam morbos contrahunt, indeque præproperè ad ſenectutem perveniunt. Uſque adeo verum eſt, tum graves, ancipitesque animi curas, tum vel maximè incontinentiam humanum genus ocyùs ad ſenectutem, immo etiam ad exitium trahere: atque ideo raro valde ſenem, qui ſibi non fuerit optimus Medicus, & raro pariter intemperantem, qui ſeneſcat, inveniemus. Oportet enim vitia, eorumque fœda miniſteria in hominibus diu ſupervicturis, tanquam ſenectutis impedimenta, præmoriantur, ſpontèque deſinant noſtræ voluptates, ne ante ſenium ipſi vivere deſinamus. Atque hinc factum eſt, ut Codronchius [d] quanquam climactericorum annorum aſſertor acerrimus, non dubitaverit, quin vita auxilio artis Medicæ propagari, & pericula climactericorum annorum vitari poſſint.

b N.Hiſt. lib.7. cap.50.

c De morb.Artif.cap.ult. pag. 316.

d In com. de ann.climact.par. 2. in univerſum.

III. Sed quoniam nativas Romani cœli qualitates uberiùs fortè, quàm neceſſe erat, expoſuimus; ideò poſterior Diſſertationis pars, quantùm argumenti copia patietur, breviùs adventitias concipiet.

DIS-

DISSERTATIONIS
PARS POSTERIOR
De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus.

NATIVAM cœli hujus ſalubritatem interdum labefactari, atque inde communes, ſeu epidemicos morbos proficiſci, tum illi norunt, & fatentur, qui medicinam in Urbe diu exercuerint, tum quotquot etiam Romanorum temporum monumenta verſaverint. Etenim apud Livium, Galenum, Alexandrum Petronium, Cagnatum, Donum, aliosque præclariſſimos Romanarum rerum, & conſtitutionum Scriptores, abundè conſtat, populares ægritudines per intervalla in cives longè, latèque deſæviſſe, quarum ſanè cauſas ſingillatim ex cunctis ali-

Epidemici morbi Romæ interdum graſſati ſunt.

Digitized by Google

alimentorum, potionumque vitiis in præſenti deducere ſuperſedemus, ne pondere infiniti propemodum, ac fortaſſe inutilis operis Lector gravari ſe jure quæratur.

Duplex cauſa adventitiæ labis. I. Noxia ſtagnantium aquarum effluvia.

II. Aquilonaris intemperies, ſubita, & vehemens.

II. Nobis itaque viſi ſumus poſteritati erudiendæ, & Romanæ ſalubritati aſſerendæ ſatisfacturi, ſi duarum, quæ ad epidemicos præcipuè morbos pertinent, *Adventitiarum Qualitatum* tractationem inſtituerimus, quarum altera eſt vitium noxiorum effluviorum, quæ ex inductis prope, vel intra Urbem Romam, ſtagnis, paludibus, cœnoſiſque locis, obſtetricante præſertim per æſtatem Auſtro, egrediuntur; altera verò eſt Aquilonaris, nimiumque rigida intemperies, repentè invadens, ac præter morem, hyeme potiſſimum, aut vere pertinaciter durans, cui poſtmodum Auſtrales venti è veſtigio ſuccedant: illinc enim oriuntur febres plerunque caſtrenſes; hinc rheumata, acutæque febres, cùm faucium præſertim, pectoriſque inflammationibus. A paluſtri igitur vitio incipiamus.

Oſten-

Oſtenditur, adventitiam labem ex aquis ſtagnantibus Romano cœlo in infantia æquè, ac maturitate Imperii fuiſſe familiarem, ſummumque propterea ſtudium purgandis cloacis priſcos adhibuiſſe.

CAP. I.

SUBVEREOR, ne Romanarum rerum amatoribus ingrata accidat oratio noſtra, quâ probandum ſuſcipimus, cœlum Romanum adventitiâ ſtagnantium aquarum labe variis olim, per ipſam ſcilicet Reipublicæ infantiam, atque adoleſcentiam, inſalubritatis viciſſitudinibus obnoxium fuiſſe. Cum enim à Scriptoribus acceperint, Romam totius fere orbis epitomen, atque hoſpitium extitiſſe, capiendæque infinitæ propemodum civium, advenarumque multitudini vix immenſa ejusdem tecta ſuffeciſſe, moleſtè fortaſſe dicentem audient, Urbem, ejusque agrum tunc etiam adventitiâ cœli inclementiâ laboraviſſe, ſi vel populorum incuriâ, vel pertinaci locorum ingenio paluſtribus aquis fuerit inquinatus. Nos autem, non Urbis potius, quàm veritatis

Veritatis potius quàm Urbis amatoribus Auctor ſcribit.

N ſtu-

Digitized by Google

ſtudioſis laborem noſtrum probare ſatagentes, rationem, & experientiam ſequemur, facem nobis præferentes.

Situs Romani agri aquis colligendis, & continendis aptiſſimus.

II. Porro ſi ſpectemus naturalem ſitum tot convallium collibus interjectarum, & tantæ planitiei, ubi Romanus ager poſitus eſt, oculis ipſis cernimus, ad paludes, & ſtagna facilè colligenda, terram depreſſam, ac ſubſidentem inclinare, niſi diligens incolarum ſtudium derivandis pluvialibus, fluvialibus, jugibusque aquis perpetuò incumbat. Quod, cum tot ſeculorum fluxu ante Urbem conditam, & à Regibus uſque ad Imperatorum tempora habitatores partim imperitiâ, partim incuriâ, partim etiam bellis externis, civilibusque identidem intermiſerint, nil mirum, ſi frequenter paludes, & ſtagna, unâque variæ cœli vices illatæ fuerint, ut demonſtrabimus.

Ubi olim fuerit Velabrum.

III. Conſtat in primis, vel ante Urbis initia juxta Collem Palatinum, Forum, & Circum maximum, magnam illam hæſiſſe paludem, quam Velabrum appellabant, de qua Ovidius[a]:

[a] 6. Faſtorum.

Hìc, ubi nunc Fora ſunt, udæ tenuere paludes,
Amne redundatis foſſa madebat aquis.
Curtius ille lacus, ſiccas qui ſuſtinet aras,
Nunc ſolida eſt tellus, ſed fuit ante lacus.
Qua Velabra ſolent in Circum ducere pompas,
Nil præter ſalices, caſſaque canna fuit.

In

IV. In eâ autem naſcentis Urbis regione cœlum tunc proculdubio noxium erat; nam de Aboriginibus, de quibus Dionyſius [b]: *Aborigines Romam occupant, qui primùm in montibus paſſim ſine mœnibus vicatim habitaverunt*, Solinus [c] ſcribit: *eosdem aliquando fuiſſe prope Palanteum* (eſt autem Palanteum idem, ac Collis Palatinus, ut tradunt Donus [d], & Nardinus [e]) *ſed propter incommodum*, nempe detrimentum, & noxam, *vicinæ paludis, quam præterfluens Tiberis fecerat, profectos Reate poſtmodum reliquiſſe*. Aborigines igitur (ſic apud Græcos appellati, quod montes incolerent) primùm quidem procul à paludibus hoſpitium ſaluberrimum, contra verò prope paludes infeſtum invenerunt, unde fugâ ſeſe proripere coacti ſunt. Atque hinc factum reor, ut ad exiccandum Velabrum omne converſum fuerit priſcorum Romanorum ſtudium, vel cum Urbs ipſa in ſuis incunabulis verſabatur. Scilicet per effoſſam primò, atque extructam à Tarquinio Priſco cloacam maximam, ſtygia illa, penè dixerim, aqua in Tiberim deducta eſt, & ſalubritati vagientis adhuc Romæ opportunè proviſum. Quo ſpectavit Q. Fabius [f] Pictor, loquens de Velabri convalle: *Paludes*, inquit, *plures paſſim Tiberina inundatio efficiebat, quæ hanc aream non ſatis idoneam habitationi reddebant, antequam, factis Vertumno ſacrificiis, in alveum*

Aborigines unde dicti.

Velabrum quando exiccatum.

[b] Lib. 1. Antiqu. Rom. in princ.

[c] De orig. Urb. cap. 2.

[d] De reſt. ſalub. agr. Rom. p. 36.

[e] In ſua Roma antiq.

[f] Ubi Capitol. & Palatin. deſcribit.

ſuum Tiberis verteretur. Quinimo probabile videtur, locum illum, nec totum, nec ſtatim, inductâ exiccatione ſalubrem evaſiſſe, ſed udum, cœnoſumque relictum, ab infima duntaxat plebe fuiſſe habitatum. Nam Plautus [g] ait: *In Velabro vel piſtorem, vel lanium, vel baruſpicem, Vel qui ipſi vortant, vel qui alii ſubverſandas præbeant*.

g In Curcul. act. 4. ſcæn. 1.

V. Præterea nullus, niſi in Romanis antiquitatibus hoſpes, neſcit, cloacas non ſolùm prope Velabrum, ſed in imis omnibus Urbis regionibus apertas fuiſſe; ſcilicet ne amplius aquarum colluvies, ad Tiberim, propter humilem, depreſſamque locorum naturam, fluere prohibita, in putidas, fœtentesque lacunas concederet. Livius [b] enim inter opera pacis à Tarquinio Priſco inchoata, recenſet cloacarum ſubſtructionem in hæc verba: *cum infima Urbis loca circa forum, aliasque interjectas collibus convalles, ex planis locis baud facilè eveherent aquas, cloacis è veſtigio in Tiberim ductis, ſiccavit*: quo intelligimus paluſtria olim fuiſſe ima omnia Urbis loca, quæ, cum talia fuerint, pro ſtudio ſalubritatis oportuit exiccare. Plinius [i] verò eadem memorat de M. Agrippa: *Præterea cloacas operum omnium dictu maximum, ſuffoſſis montibus, atque Urbe penſili, ſubterque navigata à M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum, per meatus corrivati ſeptem amnes*,

b Decad. 1. lib. 1. cap. 16.

Cloacis ſubſtructis ima Urbis loca exiccata ab antiquis.

i Lib. 36. cap. 15.

amnes, curſuque præcipiti torrentium modo rapere, atque auferre omnia (nempe impura etiam corpora, propter moram aëri labem illatura) *coacti*.

VI. Frontini [k] locus non certè omnibus obvius, mirificè confirmat, quod probare inſtituimus, Romam cùm ſua inter initia, tum poſtea adventitiæ aëris inclementiæ ex ſtagnantibus aquis obnoxiam, iiſque remotis, nativæ ſtatim ſalubritati reſtitutam fuiſſe. Is autem florentiſſimis Romani Imperii, Nervæ ſcilicet, & Trajani temporibus, diligens aquæductuum Curator fuit; ait igitur: *Ne prætereuntes quidem aquæ otioſæ ſunt; nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus, & cauſæ gravioris cœli, quibus apud veteres Urbis infamis aer fuit, ſunt remotæ*.

[k] Com. de aquęduct. pag. 115. *Frontini locus inſignis.*

VII. Hinc Romanus Populus, ſuperſtitionum, Deorumque olim feraciſſimus, quemadmodum febrem, ad minus nocendum templis coluit, ita Deabus Cloacinæ, & Mephiti, ad ea potiſſimùm arcenda mala, quæ tunc etiam temporis ob putidas, ac fœtentes aquas identidem recurrebant, fallente quidem, bonâ tamen cum ſpe, litare conſuevit.

VIII. Quod de ſola Urbe hactenus confirmamus, de univerſo Latio definit Strabo [l], geographorum ſui ævi diligentiſſimus, qui, licet ſub Tiberio Cæſare ſcripſerit, quo tempore Romanus

[l] Vide tex. cit. parte priori cap. 1.

nus ager immenſo populo frequentabatur, ita tamen Latii clementiam commendavit, ut iis duntaxat locis ſalubre appellaverit, in quibus aquæ non hærerent; contra verò morboſum juxta paludes dixerit; quo ſanè luculenter docemur, non ipſam ſolùm Romam, ejusque ſuburbia, ſed pleraque etiam Latii loca, vel inter maximam populorum multitudinem, & florentis imperii opulentiam, ideo ſalubri cœlo donata fuiſſe, quia à lacunis, & ſtagnis erant vindicata; cum Ardeatinus ager, & finitimæ humilioris ſoli regiones, quæ tunc, ne maximâ Ædilium curâ exiccarentur, repugnarunt, & obſtiterunt, propterea mali aëris infamiâ jure meritò palàm damnabantur.

Latii ſalubritas etiam florente imperio nonniſi ab exiccato ſolo conſervata eſt.

IX. Neque certè aliud extitiſſe cenſendum eſt morbi genus, quod ſpatio ducentorum [m] annorum, nempe à CCXC. ad uſque CCCCXC. (quo poſtremo tempore Conſulatum gerebat Gn. Cornelius Scipio, & C. Duillius) vicies, & bis Urbem afflixit; niſi epidemicas conſtitutiones, graveſque annos ex hujusmodi adventitia cœli labe ſubortos. Quas quidem epidemias veræ peſtis nomine minimè dignas fuiſſe clarè docet, tum quod plerunque mala hæc Urbem ſolummodo, non vicina etiam loca afflixerint; tum vel maximè quod narratur [n], Romanorum hoſtes armatos ſæpe in Latium incurriſſe, graſſante per Urbem mor-

[m] Vid. Marſil. Cagnat. qui de Rom. aer. ſalub. pag. 9. hanc ſummam ſummo ſtudio ex Liv. collegit.

Peſtilentiæ, quas Livius memorat, ex paluſtri ſolo ortæ ſunt.

[n] Apud Livium præſertim dec. 1. lib. 3. cap. 3. ubi deſcribit irruptionem factam ab Æquis, & Volſcis in agrū Rom. peſtilentiâ afflictum.

morbo, quem peſtilentiam dicebant. Si autem nuda Romanæ peſtis ſuſpicio fuiſſet pervulgata, certè finitimæ gentes de bello inferendo minimè cogitaſſent, ne contagione hoſtium ſibi cladem conſciſcerent. Tantoque exploratius eſt, ægritudines, quas Livius peſtilentes vocat, genuinas peſtes non fuiſſe, ſed febres purè epidemicas ex inducto paluſtri ſolo, quanto clarius idem Livius [o] refert, anno, quo frequenter fierent ludi Apollinares, gravem peſtilentiam in Urbem, agrosque incidiſſe, *quæ magis in longos morbos, quàm in perniciales evaſit*. At nunquam peſtis non eſt pernicialis, & plerunque ipſa, quæ ex paludibus inducuntur mala, in diuturna concedunt.

[o] Dec. 3. lib. 7 cap. 23.

X. Huc accedit, quod apud eundem [p] legimus: *cum magnus eſſet metus vaſtitatis in Urbe, & agris, Dictatorem creatum, & Fidenas captas fuiſſe*; ut credi nequeat, graſſante peſte, quæ contactu tam facilè ſerpit, tantas res perfici potuiſſe. Unde conjicere licet, ex variis in victu erroribus, ac præcipuè ex inductis cœnoſis aquis olim Romæ, ut noſtris quoque temporibus evenit, graves annos interdum ſequutos.

[p] Dec. 1. lib. 4.

XI. Tandem Dionyſii [q] teſtimonio conſtat quanta fuerit magnitudo erogatarum impenſarum pro ipſis purgandis cloacis, aliquandiù indiligenter habitis, cujus verba adſcribimus: *C. Aquilius affir-*

[q] Lib. 3. pag. 144.

Quanta impenſa olim purgatæ cloacæ.

affirmat, neglectas aliquando cloacas, & non transmittentes aquas, Cenſores mille talentis purgandas locaviſſe; quam ſanè ſummam æquare ſexcenta aureorum noſtrorum millia, cenſet Nardinus. Ita nullis parcendum ſumptibus Populus Romanus ſapientiſſimè putabat, ut nativam cœli ſui ſalubritatem ab hærentibus aquis redimeret, atque impendentem ab iis perniciem averteret, & propulſaret.

De Arte, quâ olim, deductis in libertatem aquis, Romana ſalubritas ſervabatur, & de Legibus eam in rem conditis.

CAP. II.

Quid Romæ, quid Urbis appellatione intelligatur.

QUANQUAM duæ hæ voces, *Roma*, atque *Urbs*, unum, idemque ſignificare videantur; ſunt tamen inter ſe diverſa, quæ per easdem indicare voluerunt Antiqui, ut noviſſimè advertit Raphael Fabrettus [a], qui nomine *Urbis* quidquid mœnibus continetur, & aratro, ſive *urbo* definitum eſt, cum Pomponio comprehendit, nomen verò *Romæ* continentia quoque ædificia complectitur; quod confirmatur à Paulo [b] J.C.

a De aquis, & aquæduct. pag. 157. n. 292.

b Leg. 2. ff. de verb. ſignif.

J. C. his verbis: *Urbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet*: quorum fines adeò laxat Lipſius [c], ut urbes, atque oppida circumpoſita, Oſtiam, Ariciam, Ocriculum, aliaque incluſerit.

c De Magn. Rom. lib. 3. cap. 3.

II. Sed quouſque ſe extenderit, ſuiſque ſuburbiis procurrerit Roma, non eſt nunc noſtrum inquirere; cum nec olim rem hanc omnino definitam fuiſſe, ex iis, quæ Dionyſius tradit, facilè intelligi poſſe videatur: *Adeo* (inquit Halicarnaſſeus) *ſuburbana ipſi Urbi adhærent, & conjuncta ſunt, ut ſpeciem immenſæ cujusdam longitudinis ſpectantibus exhibeant*. Nobis autem ſatis erit, ſi omni, ut putamus, dubitatione careat, Romam priſcis temporibus, propter multitudinem civium, ruſticorum, ſervorum, libertorum, atque advenarum, quà Urbem cum ſuburbiis, quà vicos cum tabernis, quà villas cum diverſoriis frequentantium, per univerſum ferè Latium, præſertim maritimum, productam quaſi fuiſſe, ut præ aliis ex Plinio [d] juniori colligere eſt, qui ad villam in Lauretino poſitam amicum invitans, his verbis alloquitur: *Litus ornant varietate gratiſſimâ nunc continua, nunc intermiſſa tecta villarum, quæ præſtant multarum urbium faciem, ſive ipſo mari, ſive ipſo litore utare*. Quæ quidem villa felici etiam nunc ſidere dominum mutavit, non mores; nam benignitate,

Quatenus patuerit olim Urbe cum ſuburbiis.

d Lib. 2. epiſt. 17.

O atque

atque munificentiâ veteres non æmulatur tantùm, verum etiam antecellit nobilis Sacchettorum familia, ad quam ipſa pervenit. Ejus tamen loci aër variavit indolem, quippe qui locus noſtrâ ætate, præterquamquod in deſertiſſima ſolitudine poſitus eſt, damnatis circumquaque, putidisque inquinatur aquis, quæ villæ jucunditatem æſtate penitus adimunt, hyeme ſolum reſtituunt; cum olim, eodem Plinio teſte, contrarium accideret: *jucunditas*, inquit, *ejus hyeme minor, major æſtate*.

Multitudo incolarum ſalubritatem tuetur, & quare.

III. Hæc porrò monuiſſe oportebat, ut nemo non intelligeret, innumerabilem penè gentem, in tot urbanas, ruſticasque Tribus diviſam, diligenter incumbere potuiſſe corrivandis liberè in cloacas, in ſcrobes, atque in amnes, aquis, quominus vel mundiciam Urbis, vel agriculturam, ornatumque impedirent, ac propterea ſedulò prohibuiſſe, ne aër ex marceſcentibus lymphis ſordidus, atque inſalubris redderetur. Multitudine ſcilicet incolarum, & cœli ſalubritate, mutuam inter ſeſe opem ferentibus; cum illorum frequentia deducendis aquis idonea, ſalubritatem tueretur, & ſalubritas frequentiam alliceret, atque foveret.

Antiquorum cura de ſordibus abluendis, & aquis derivandis.

IV. Quale autem, quantumque fuerit ſtudium, ac ſolicitudo priſcorum Romanorum, ut aquæ tum fontanæ, tum pluviæ, tam in Urbe, quàm

quàm in agro ſuos per ductus ſolutè fluerent, omnemque vicorum, locorumque immundiciam tollerent, is probè cognoſcere, ac metiri poterit, qui advertat ducendis, derivandisque laticibus, non ſolùm publicos Ædiles [e], & Curatores conſtitutos fuiſſe, ſed minores etiam Magiſtratus, integrasque familias, unam quidem publicam CCXL. hominum; alteram Cæſaris dictam CCCCLX. quibus tutela ductuum, tam intra, quàm extra Urbem, ad ſubitos præſertim caſus concredita erat, ut legere eſt apud Frontinum [f].

[e] Vide munus Ædilis latè expoſit. à Platin. lib. 2. de opt. Cive, quem refert Bobadilla de la Politic. lib. 3. cap. 6.

[f] Comm. de aquæd. pag. 118. & 119.

Qui fuerint Hydrophylaces.

V. His verò familiis eos adſcriptos fuiſſe arbitramur, qui Hydrophylaces [g], ſive Aquarii appellabantur, quique cuſtodes omnium aquæductuum hujus Regiæ Urbis deputati *ſingulis manibus, Imperiali impreſſo nomine, ſignabantur, ut bujusmodi adnotatione manifeſti eſſent omnibus, nec à Procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad uſus alios avellerentur, angariarum, vel operarum nomine tenerentur.* Eum autem, qui in defuncti Aquarii locum ſubrogabatur, eodem ſigno notatum eſſe volebant, ut militiæ quodammodo cum cæteris ſociatus, *excubiis aquæ cuſtodiendæ inceſſanter inbæreret, nec muneribus aliis occuparetur.*

[g] In l. Decernimus, §. univerſos autem, Cod. de aquæd. lib. 2.

Veterum Romanorum leges pro libero aquarum curſu.

VI. Sed quoniam publicæ quæque res nonniſi legum, pœnarumque ſeveritate cuſtodiri, & conſervari queunt, idcirco ratis, firmisque decre-

tis primò vetitum erat, ne aurum [b], in honorarii Conſulatus adeptione ſolutum, & reficiendis duntaxat aquæductibus deputatum, ad alterum quodlibet opus extruendum, vel curandum converteretur; & *ſi quis* [i] *contra feciſſet, de ſuis facultatibus eandem ſummam aquæductus titulo repenſare cogeretur.*

b L. nemini ad ſublimem Cod. de Conſul. lib. 12. & ex l. ſeq.

i L. Hac lege lib. 2. Cod. tit. de aquæduct.

In eos qui aquam corrumpi ſinerent

VII. Deinde qui aquam hærere, & olere ſinerent, graviter mulctabantur. Lex præcipua fuit:

NE QUIS AQVAM OLETATO DOLO MALO, UBI PUBLICE SALIT. SI QUIS OLETARIT SEXTERTIORUM X. MILLIUM MULCTA ESTO.

VIII. Ne cui autem verbum *oletare* obſcurum eſſet, appoſitè ſubdidit Frontinus [k]: *oleato, videtur eſſe, olidam facito, cujus rei cauſa Aediles curules jubebantur per vicos ſingulos ex iis, qui in unoquoque vico babitarent, prædiave baberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret.*

k Ubi ſupra pag. 117.

Quid ſit aquam oletare.

IX. Tum jura [l] quoque vetuerant, ne ulla vis fieret, aut impedimentum poneretur iis, qui publicos, privatosque rivos, vel cloacas purgabant, aut reficiebant. Edictum propoſitum erat à Prætore in hæc verba:

l In l. 1. ff. de cloacis.

QUO-

QUOMINUS ILLI CLOACAM, QUÆ EX ÆDIBUS EJUS IN TUAS RETINET, QUA DE RE AGITUR, PURGARE REFICERE LICEAT, VIM FIERI, VETO, DAMNI INFECTI, QUOD OPERIS VITIO FACTUM SIT, CAVERI JUBEO.

X. Hoc autem Edictum explicaturus Ulpianus [m] rationes adducit, propter quas cloacæ purgandæ, ac reficiendæ ſunt, ſcilicet quia *utrumque & ad ſalubritatem Civitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & cœlum peſtilens, & ruinas minantur immundiciæ cloacarum.*

XI. Jure igitur meritò ſi quis olim rivos, vel cloacas voluiſſet reficere, aut purgare, *novi operis nunciatio probibebatur; cum hoc publicæ ſalutis, & ſecuritatis interſit, & cloacas, & rivos purgari* [n]. Plura occurrunt apud Cujacium [o] de cura publicæ ſalutis, addito etiam favore pro iis, qui reficiendis, purgandiſque cloacis operam dabant.

XII. Maximè itidem interdicebatur in Urbe, ne quis caducam ex caſtellis aquam privatas in ædes cum publicæ ſalubritatis damno ſubdolè deduceret. Scilicet priſci probè noverunt, eos latices, qui ex receptaculis, aſſiduè, abundanterque effluebant, trifariam ſalubritati aëris ſubſervire

Vetitum ne quis aquam caducam ex caſtellis ſubduceret, & quare.

[m] Lib. 71. ad Edictum.

[n] L. de Pupillo, §. 2. ff. de novi operis nunciat. quod habetur etiam in l. Servius autem, §. ſi quis rivum, ff. de rivis, & in l. 1. §. ſi quis purganti, ff. de cloacis.

[o] In Paratl. ad lib. 50. ſub tit. de cloacis.

Digitized by Google

vire potuiſſe. Primò quidem prohibendo, ne ſuperficies aquarum, in ſeptis concluſarum, ſenſim hæreret, atque herbeſceret; unde impuri halitus expirarent. Secundò circumfuſum aërem, æſtate præſertim agitando, ac temperando, Romæ potiſſimùm, ubi ſæpe per id temporis ſilent venti, æſtusque vehementer ſollicitant. Tandem inhibendo, quo minus immundiciæ in viis, atque cloacis (jugibus quaſi ſcopis deſtitutæ) conſiſterent, atque corrumperentur. Publicum verò Mandatum erat hujusmodi.

CADUCAM NEMINEM VOLO DUCERE, NISI QUI MEO BENEFICIO, AUT PRIORUM PRINCIPUM HABENT. NAM NECESSE EST EX CASTELLIS ALIQUAM PARTEM AQUÆ * AFFLUERE. CUM HOC PERTINEAT NON SOLUM AD URBIS NOSTRÆ SALUBRITATEM, SED ETIAM AD UTILITATEM CLOACARUM ABLUENDARUM.

* *Alias* EFFLUERE.

XIII. Hoc verò decretum ſummoperè ſalutare in Urbe extitiſſe, apparet ex iis, quæ ſuperiori capiti, à Frontino accepta, inſeruimus; videlicet pereuntes (nempe ex caſtellis decidentes) aquas, otioſas tunc temporis non fuiſſe, quippè quæ per vias liberè effluentes, ***immundiciarum*** ***fa-***

Digitized by Google

faciem, impurum ſpiritum, & cauſas gravioris cœli ab Urbe removerent. Sed utinam ejuſmodi leges noſtro ævo ſuos ad uſus revocarentur; (quemadmodum nunc Auguſtæ Taurinorum ſervari audio, ubi flumen *Duria*, in rivos diviſum, per Urbis illius ſemitas ſalubriter devolvitur) certè à ſtagnantibus aquis, à cœnoſis viis, cloacisque non adeò frequenter nobis metueremus.

XIV. Mirari ſimiliter ſubit maturum conſilium, quo viri illi graviſſimi ſolebant, unâ, eademque lege pluribus ſimul Urbis commodis proſpicere; nimirum & colendis agris, & purgando, tuendoque Romano aëri proviſum eſſe ſtudentes. Etenim volebant, *aquarum poſſeſſores, per quorum fines formarum meatus tranſirent, ab extraordinariis oneribus eſſe immunes, ut eorum opera aquarum ductus ſordibus oppleti mundarentur; nec ad aliud ſuperindictæ rei onus iisdem poſſeſſoribus attinendis, ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non curarent. Quod ſi neglexiſſent, amiſſione poſſeſſionum mulctabantur; nam fiſcus* [p] *prædium ejus obtinebat, cujus negligentia perniciem formæ congeſſiſſet*.

Purgandi ſoli ſummum ſtudium apud antiquos.

[p] Ut in l. aquarum poſſeſſ. tit. de aquæduc. lib. 2. Codicis.

XV. Sed quoniam nonnullæ regiones (Ager nempè Ardeatinus, & loca Pontina) per ea quoque tempora nihilo ſublimiores erant, aggeſto nimium litore maris, hærentes aquas in pelagus omni-

Loca Pontina, & ager Ardeatinus nulla cura inſalubritatem vitare potuerunt.

omnino exonerare non poterant, neque ullâ proindè legum, aut Magiſtratuum, aut Incolarum curâ, ſolertiâque inſalubritatis notam vitare valuerunt.

Quo Romanorum Pontificum ſeculo ex paluſtribus aquis huic cœlo adventitia labes acceſſerit.

CAP. III.

QUo ſtudio, quâ ſedulitate, quibus legibus, florente Romana re, ſalubritatem cœli ſui à paluſtri ſolo, & ſtagnantibus aquis vindicaverint Majores noſtri, jam ſatis, opinor, ſuperiori capite ex incorruptis vetuſtatis monumentis eruimus. Nunc ea tempora percurramus, quæ dominam gentium Romam, datam barbarís prædam, extremaque omnia perpeſſam ingemuerunt. Ex quibus alii quidem imperii detrimenta, vicesque; alii verò Eccleſiæ, ſacriſque rebus illatas clades; nos pro inſtituti noſtri ratione vaſtitatem ſaluberrimæ regionis, aëre ex putreſcentibus aquis infecto, colligemus. Quam ſanè labem omnium teterrimam, & orbitate civium, & ſolitudine agrorum, & malorum diuturnitate

Ex aquis putreſcentibus exitium Urbi illatum.

tur-

turnitate reputamus: quanquam Scriptores plerique omnes ea ſolùm tradiderint, quæ hoſtium vi, & copiis irrumpentibus edita ſunt; minimè fortaſſe intelligentes, nullâ incurſione graviori affligi urbes poſſe, quàm cum ad earum exitium elementa ipſa conjuraverint, tunc enim omnia contabeſcere, & funditùs interire neceſſe eſt, *lento conſumpta duello*. Primi omnium Totila, & Vitiges ad Romanum excidium his armis uſi ſunt. Etenim ſæviſſimæ biennali obſidioni, quâ ſub illis Gothorum Ducibus Roma cum ſuis vicis, villis, ac finitimis oppidis vexata eſt, illud maximè nativæ ſalubritati hujus aëris detrimentum acceſſit, quod, exciſis aquæductibus [a], tunc primum Romanum in agrum effuſæ aquæ inundaverunt, & in ſtagna paſſim confluxere. Narrat hoc Procopius [b], cujus fidem quantùm fert poëſeos natura, ubique ſequitur elegantiſſimis verſibus Triſſinus [c] Italus Poëta, non ad communem palatum factus.

Totila, & Vitiges eam perniciem primi attulerunt.

II. Neque porrò ambigendum eſt, quin bellicum artificium diffringendi aquæductus ambientis aëris perniciem tandem inferat, præſertim cum iisdem locis autumnali, æſtivoque tempore militum caſtra conſiſtunt. Etenim latices tum ex mora, tum ex fœditate paulatim humilibus, ſinuoſisque terris putreſcunt. Quamobrem, vitiatis hauſtibus, & corrupto aëre, ut Vegetius [d] ad-

[a] De numero aquæductuum Rom. vid. controver. eruditè diremptam à Raph. Fabretto in ſua de Aquæduc. differt. 3. n. 173. & ſeq.

[b] De bello Goth. lib. 3. n. 16. pag. 355. & lib. 2. n. 3. pag. 399.

[c] Lib. 13. Ital. liber. pag 75.

[d] De Reb. Milit. lib. 3. cap. 2.

advertit: *pernicioſiſſimus etiam in militibus naſcitur morbus, qui prohiberi non poteſt aliter, niſi* (ut Romanus Conſul in Carthaginenſi obſidione tentare coactus fuit) *frequenti mutatione caſtrorum*, quæ ſanè cum, poſt aquæductus exciſos, movere noluiſſet Lotreccus [e], Gallici exercitus Imperator, in obſidione Neapolis anno 1528. legiones ſuas maceravit, & perdidit. Nimirum ob diuturnam alicubi multarum lympharum ſtationem, ac putredinem, cœlum ſemper noxium evadit.

Aquis ſtagnantibus caſtra ſubinde mutanda.

[e] Apud Summontium lib. 7. cap. 2. dell'Hiſt. della Città, e Regno di Napoli pag. 61.

Urbis calamitates ſub Totila.

III. Allatis verò à Gothorum ſævitie univerſo penè Latio cladibus, quot, & quales intra Urbem calamitates adjunctæ fuerint, quæ non vaſtitatem ſolùm, ſed ſimul etiam aquarum moram, ſordiumque congeriem neceſſariò ſolent acceſſere, nemo hiſtoriis eorum temporum initiatus poterit ignorare. Totilas enim captâ Româ, ejuſdem mœnia pluribus locis ſolo æquavit, ad tertiam penè ambitus murorum partem, ut narrat Blondus [f], Urbemque ferè omnem, cum iterato in ſervitutem redegiſſet, flammis damnavit.

[f] In Hiſt. dec. 1. lib. 6. pag. 80.

IV. Non me præterit Urbem Romam quinto ſeculo à Gothis ſub Alarico primùm obſeſſam, ac direptam fuiſſe. Unde fortaſſe quis ante Totilam, & Vitigem hanc cœli inclementiam illatam fuiſſe deducat. Sed nemo non novit, Alaricum Romanas depopulatum opes, Templis ta-

tamen, & aquæductibus abſtinuiſſe, cui cum poſtea ex eadem gente Princeps excelſi omnino animi ſucceſſiſſet Theodoricus, hic non ſolùm damna, à Gothico milite Romanis terris illata rependit; verùm ea etiam, quæ temporum injuriâ, atque propter civium indiligentiam ipſi aëri, ex ſtagnantibus [g] aquis inducta fuerunt, emendavit.

Theodoricus excelſi animi Princeps.

V. Gothis deindè non multos poſt annos ad Latii deſolationem, Scythicâ feritate ferocior, gens ſucceſſit Longobardorum, qui, licet Româ nunquam potiti fuerint, ejus tamen agrum ita igne, ferroque vaſtarunt, ut, dirutis villis, fugatiſque colonis, aquæ nullâ penitùs arte ſuos per ſcrobes, & canales, ut oportebat, derivari amplius potuerint.

[g] Vide teſtim. de pontinarum palud. exiccat. per Theodoric. abſoluta apud Caſſiodor. lib. 2. var. 32. Volaterran. lib. 6. ſuæ Geograph. pag. 165. Donum de Reſt. Sal. Ag. Roman. pag. 136. & Corrad. Vet. Lat. lib. 2. cap. 16.

Clades à Longobardis illatæ.

VI. Miſerandum totius Romani agri ſtatum Divus Gregorius [b], qui Romæ temporibus illis vivebat, & mox univerſali præfuit Eccleſiæ, flevit per hæc verba: *Ubique luctus aſpicimus, ubique gemitus audimus. Deſtructæ urbes, everſa ſunt caſtra, depopulati agri, in ſolitudinem terra redacta eſt: nullus in agris incola, penè nullus in urbibus habitator remanſit*: & inferius: *ipſa autem, quæ aliquando mundi domina eſſe videbatur, qualis remanſerit conſpicimus. Immenſis doloribus multipliciter attrita deſolatione civium, impreſſione hoſtium, frequentiâ ruinarum;*

[b] Homeliâ 18. in Ezechiel.

rum; *itaut in ea completum eſſe videamus*, *quod contra urbem Samariam per hunc eundem Prophetam Ezechielem longè ſuperiùs dicitur*; in qua certè rerum ruina, aquas ſuos extra ductus, & ſcrobes paſſim dejectas, ac ſtagnantes, gravem putorem quaquaverſum concepiſſe, unusquisque intelligit.

VII. His accedit, quod per ea tempora, præter hoſtilem rabiem, inaudita propemodum Tiberis contigit inundatio. Etenim, ut narrat Joannes Diaconus [i], alveum ſuum egreſſus tantùm excrevit, ut ſuper muros Urbis influeret, atque in ea regiones maximas occuparet; quæ cum ita fuerint, certum eſt, cloacas, amnes, atque torrentes omnes, qui per inferiorem Latii partem in Tiberim aquas ſuas exonerant, à libero curſu fuiſſe prohibitos, ac ſubindè diſperſas lymphas latiùs, diutiùsque in Romano agro computruiſſe. Unde vermium, ſerpentumque multitudo orta fuit, ac denique immanis, & diuturna peſtilentia, quæ Pelagium etiam Papam extinxit, atque ita in reliquum vulgus deſæviit, ut, ſubtractis habitatoribus, Urbem penè in ſolitudinem redegerit.

[i] In vita S.Gregor. lib. 1. cap. 34. & ſeq.

Tiberis inundatio memoranda.

Tum peſtilentia.

VIII. Sed quoniam eſt multò facilius vaſtare regiones, quàm reſtituere; & ſola, diuturnaque pax, ac præſentia magnorum Principum eo iterum deducere colonias poteſt, unde abductæ, ſu-

Digitized by Google

ſugatæque fuerunt; idcircò mirum videri non debet, ſi multorum decurſu ſeculorum infelix Latium, priſtinâ majeſtate orbatum, miram vaſtitatem, atque ſqualorem fuerit expertum, qui tunc longè crevit, advertente Dono [k]: *cum Aſtulphus, impius ille Longobardorum Rex Stephano III. Papæ, ac Populo Romano infenſus, contra ea, quæ Pipino Francorum Regi, ſemel ab eo victus, promiſerat, Urbem Romam iterum vexare quàm acerbiſſimè cœpit, eamque circumquaque obſidere, quo tempore nec ſacris, nec profanis ædificiis pepercit; quin obvia quæque, rabie quâdam efferatus dirueret, incenderet, ac peſſundaret.*

k Loc. cit. pag. 68.

IX. Ærumnas deinceps, ac depopulationes à Longobardis illatas, ferè ad integram deſolationem IX. ſeculo auxerunt Francorum copiæ, gens olim ad Apoſtolicæ Sedis tutelam accurrens, quæ à Sergio II. Romanoque Populo arceſſita, omni officiorum genere excepta, & amicè primùm apud eos hoſpitata, mox militari inſolentiâ, tanquam in hoſtico omnia circum ædificia barbarorum in morem populata eſt.

Francorum copiæ Romanis infenſæ.

X. Deindè inſatiabilem crudelitatem exercuerunt noſtro in agro Saraceni, qui proper incolarum impotentiam, Latinorum fines ingreſſi, pleraque maritima oppida miſerandum in modum diripuerunt: quocirca, ut idem ſubdit Donus [l]: Ro-

Saracenorum immanitas.

l Loc. cit. pag. 70.

Romani agri cultores partim in captivitatem abducti, partim occiſi, partim aſſiduarum populationum metu, relictis patriis terris, in tutiora, ac maximè montana loca conceſſerunt, ibique hæſerunt.

XI. Neque ſanè fuit hæc unius diei à Saracenis inflicta ſtrages; etenim, ſcribente Leone Oſtienſe [m], *per quadraginta fermè annos innumera circumquaque mala geſſerunt, multumque Chriſticolarum ſanguinem effuderunt.*

m In Chronic. cap.43.pag.181.

XII. Hinc porrò facilè deduci poſſe cenſerem, cur S. Petrus Damiani [n] XI. ſeculo, ſcribens ad Nicolaum II. de cauſis, ob quas Epiſcopatu ſe abdicare cupiebat, Romanum etiam aërem, utpotè diuturnarum febrium feraciſſimum, producat, & ſequenti tetraſticho criminetur.

n Lib.1. epiſt.9. *Cælum Rom. XI. ſeculo propter adventitiam noxam improbabatur.*

Roma vorax hominũ domat ardua colla virorũ,
Roma ferax febrium necis eſt uberrima frugũ,
Romanæ febres ſtabili ſunt jure fideles,
Quem ſemel invadunt, vix à vivente recedunt.

Nam nullus eſt pertinacium febrium parens magis prolificus, quàm aër paluſtris, cui tunc temporis Roma propter adventitiam labem obnoxia erat.

XIII. Similiter nemo mirabitur Innocentium III. [o] qui XII. inter, & XIII. ſeculum Ecle-

o Lib. de contemp.mund.cap. 9. pag.248.

cleſiæ tenuit gubernacula, ſcripſiſſe *paucos Romæ ſuo tempore ad annos quadraginta, pauciſſimos ad ſexaginta perveniſſe*. Univerſam etenim præcocis adeò mortis cauſam ſapiens lector facilè rejiciet in adventitiam Romani cœli labem, tunc temporis ex Latii ruinis, pigras aquas reddentibus, inductam. Neque id profectò inficiari poterit, qui advertat, Pontificem hunc ſcripſiſſe poſt maximas illatas Romæ clades, tum ſupra recenſitas, tum temporibus ipſi proximioribus ab Arnaldo [p] Brixienſi, qui poſtquam Eugenius III. Româ diſceſſit, contra univerſam ejus factionem, converſa in furorem plebe, uſque ad domorum, templorumque excidium crudeliſſimè deſæviit. Hinc recens Urbi vaſtitas acceſſit, &, hærentibus quaquaverſum aquis, circa eam loca paluſtria, ac penè lethifera evaſerunt.

Sub Innocentio III. rari in Urbe ſenes.

[p] Ex Othon. Friſingen. de rebus Frider. lib. 2. cap. 20. pag. 252.

XIV. Omnium luculentiſſimè Otho [q] Friſingenſis, deſcribens adventum ad Urbem Friderici I. paulò ante viventis, adventitiam hanc cœli inclementiam exponit per hæc verba: *Jam tempus imminebat, quo Canis ad morbidum pedem Orionis micans, exurgere deberet: ex vicinis ſtagnis, cavernoſiſque ruinoſis circa Urbem locis, triſtibus erumpentibus, & exbalantibus nebulis, totus vicinus craſſatur aer, ad bauriendum mortalibus letbifer, ac peſtilens. Urgebatur boc incommodo in Urbe civis, boc tempore ad monta-*

[q] Loc. cit. cap. 22. & 23.

Adventitiæ inclementiæ Romani aeris teſtimonium

na

na conſuetus fugere; in caſtris miles tanta deſuetus aeris intemperie. Nec dubium eſt, quin civis ad obedientiam Pontifici, ad deditionem Principi ſuo veniſſet, ſi miles extra tantum incommodum pati potuiſſet. Verùm innumeris hac cœli corruptione in morbos graviſſimos incidentibus, Princeps dolens, ac nolens, ſuiſque tantùm morem gerens, ad vicina montana transferre cogitur tabernacula, ubi, accepto prudentum conſilio, corruptum, quem biberant aerem, pharmacis propellendum, exercitum, quantùm potuit recreavit.

XV. Neque ſanè hunc in Friderico anilem metum fuiſſe apertiſſimè evincunt ea, quæ præcedenti capite [r] de prælio habito Romanos inter, & Friderici milites per hæc verba narrantur: *uno tantùm ex noſtris* (mirum dictu) *occiſo, uno capto. Plus enim noſtros intemperies cœli, quàm Romanorum lædere poterant arma.*

[r] Ejusd. lib. Otho Friſing.

XVI. Deſertus tandem, ac penè ad ſolitudinem redactus eſt Romanus ager poſtquam ſeculo XIV. Clemens Papa V. ſedem fixit Avenione. Etenim ſeptuaginta ſpatio annorum, Roma plus fortè vaſtitatis ex ſacri Pontificis abſentiâ, quàm ex barbarorum præſentia, atque incurſionibus pertulit. Ingenia quippe, & artes, cum ſemel fuerint oppreſſa, niſi præſenti Principis beneficentiâ recreentur, miſerè tandem exareſcunt.

Pontificia Sede Avenionem tranſlata, vaſtitas agri Romani augetur.

Quid?

Quid ? quod diſſidia Romanos inter Proceres orta, vicos, & oppida Romæ proxima afflixerunt, ut tam externa, quàm inteſtina bella pulcherrimam hanc orbis partem fœdam, miſeramque reddiderint.

XVII. Lacunis igitur, ſtagnis, ac paludibus, quæ poſt recenſitas Latii clades, partim hominum incuriâ, partim deſertione terrarum, cultorumque penuriâ fuerunt inducta, atque adhuc alicubi perſeverant, illa cœli noxa, quam pleriſque humilibus Romani agri locis noſtrâ etiam ætate experimur, accepta referenda eſt.

XVIII. Quare viri clariſſimi Jo. Baptiſta Donus [t], & Ferdinandus Nuptius Archiepiſcopus Nicænus [u] è celſiori Præſulum ordine, ſalubritati Romani agri, ejusdemque culturæ, & colonorum frequentationi diligentiſſimè ſtudentes, paluſtria hæc loca firmiſſimis rationibus exiccanda penitus admonuerunt.

[t] Loc. cit. pag. 98. & 99.

Illuſtriſs. Nuptius laudatur.

[u] In Differtat. Vern. de Cultura, & frequent. Agri Rom. pag. 14.

✽✽✽✽✽

Recenſentur tempora, quibus Roma Pontificum curâ exiccato ſolo ad priſtinam ſalubritatem revocata eſt; quæ à Pio V. uſque ad noſtram ætatem aucta oſtenditur.

CAP. IV.

QUANQUAM non ſit perſpicuum, quo præcipuè tempore vaſtata Urbs eam cœli inclementiam, quam tot ſeculorum fluxu propter hærentes aquas contraxerat, deponere cœperit; illud tamen ex Pontificum Actis conjicere generatim poſſumus, Romam jamdiû ſqualentem, atque udam, multò poſtquam ſacer ex Gallia Princeps huc remigravit, priſtinam clementiam alicubi reſumpſiſſe. Etenim liquet hiſtoriarum fide, Gregorium XI.[a] (eum ſcilicet Pontificem, qui divino permotus Numine anno MCCCLXXVI. Apoſtolicam Sedem Avenione in Urbem reduxit) privata, & publica ædificia, penitus labefactata inveniſſe, gentemque Romanam tunc temporis adeò imminutam, ut incolarum, & civium capita vix XXXIII. millia cenſita fuerint. Quinimò

[a] Ex Ciaccon. in ejus vita.

Paucitas Romanorum incolarum ſub Gregorio XI.

imò; cum poſt Gregorii obitum gravis oratio nomine totius Romani Populi apud Sacrum Cardinalium Collegium habita fuiſſet, in ea quidem illud potiſſimùm urgebatur, ne talis eligeretur Pontifex, qui Sedem ultra montes rurſus transferret, *quod Monaſteria, aliaque ſacratiſſima Martyrum loca, corruentibus cum tecto parietibus, brutis etiam animalibus patuerint.*

II. Itaque, cum per ea tempora tum Univerſalis Eccleſia diverſis ſchismatibus, tum Latium variis inteſtinis bellis, crudeliter vexarentur, ſuſpicamur tam juges, quàm pluvias aquas, tot ruinarum obicibus, aggeribusque interceptas, neglectâque publicâ curâ, uſque ad finem ſeculi XV. & principium XVI. ubique ferè locorum pertinaciter intra Urbem ſubſtitiſſe, atque computruiſſe. Etſi enim multi verè Maximi iis temporibus præfuiſſent Pontifices, Martinus ſcilicet V. Pius II. Sixtus IV. Alexander VI. & Julius II. qui reſtituendis priſcis ædificiis, novisque excitandis ſedulum ſtudium impenderunt; his tamen brevis aut pax, aut vita obſtitit, quominus grandia vel meditata ſolùm, vel inchoata jam opera aggrederentur, atque perficerent.

Ad finem uſque ſeculi XV. aquæ putreſcentes Romanum aerem inquinaverunt.

III. Evecto autem ad Pontificatum Leone X. poſt primam decadem ſeculi XVI. ipſa Roma è priſtinis ſuis miſeriis caput efferre, nativamque aëris clementiam iterum reſpirare viſa eſt. Etenim,

Sub Leone X. ſalubritas reſtitui cœpit.

 cum

cum magnus hic Pontifex *peregrinos immunitate multarum rerum* (ut Jovius [b] ſcripſit) *undique ad incolendam, augendamque Urbem invitaſſet, ingens multitudo ab Inſubribus, atque Cœnomanis, Circumpadaniſque populis fortunas ſuas Romam avidiſſime transtulit*; itaut ad Campum Martium extructis ædibus peramplam Coloniam condere videretur. Cuncti enim ædificando, ornandoque domos, & villas (quod certè ſine locorum exiccatione fieri nequit) Romanæ Urbis ſalubritati non minus, quàm elegantiæ ſtudebant; unde populus, inuſitatâ aëris clementiâ gaudens citiſſimè adauctus eſt. Cenſebantur ſiquidem eo tempore civium, & inquilinorum octogintaquinque millia.

b In Vita Leonis X. lib. 4. pag. 83.

Villa Manliana etiam ſub eo Pontifice damnati aëris erat.

IV. Hìc illud liceat obiter monere, vulgus noſtrâ ætate turpiter decipi, cum putat Manlianam villam, ſecundùm Tiberim quinto ab Urbe lapide in via Portuenſi poſitam, vivente Leone X. non fuiſſe, quemadmodum nunc eſt, damnati aëris, quod Pontifex hic venationum causâ illam maximè omnium frequentaret; erat enim per ea quoque tempora Manlianæ cœlum omnino inclemens; cujus rei oculatum teſtem habemus eundem Jovium [c], qui Leonem idcircò improbare videtur, *quod villam hanc, proximi ſtagni halitu, & caliginoſi aeris intemperie prope toto anni tempore infamem, habitaret*. Ubi tandem vel ipſis

c Ubi ſupra.

ipſis Kalendis Decembris febri, quæ ei ſuprema extitit, correptus fuit. Hinc Lector utiliter deducat, pleraſque ſuburbanas villas, quas in præſentia noxii cœli experimur, ſuperioribus etiam Pontificum ætatibus, ob vicinas nimirùm hærentes aquas, pernicioſi itidem aëris fuiſſe.

V. Sed, cum in politicis, atque œconomicis frequenter uſu veniat, quod in rebus naturalibus paſſim contingit; ſcilicet nonniſi longo tempore, nec amplius morbo recurrente, quæ diù extenuata fuerint, corpora refici poſſe; nil mirum, ſi Urbs Roma, multorum decurſu ſeculorum vaſtata, atque in ſolitudinem ferè converſa, etiamſi munificentiſſimus Leo incomparabili magnanimitate illam decennio circiter recreaverit, duris tamen, miſeriſque paulò poſt ſuccedentibus Clementis VII. temporibus, in antiquum deſolationis morbum ocyſſimè reverſa fuerit; unde idem Jovius, qui ſub utroque Pontifice vixit, gravem hanc fortunæ viciſſitudinem non iniqua æſtimatione deflet, cum paucorum annorum lapſu, ab octogintaquinque *ad trigintaduo millia capitum* multitudinem civium redactam fuiſſe narrat.

Sub Clemente VII. in priſtina incommoda Urbs recidit.

VI. Denique, cum Deus Opt. Max. poſt tot, tantaſque temporum, in deterius ſemper cadentium, vices, diuturniorem Eccleſiæ, atque Urbi tranquillitatem largitus fuerit, ipſa Roma ab anno

Poſt Clementem VII. novis ſemper ſalubritatis præſidiis inſtructa eſt.

no MDXXXIV. quo Clemens VII. deceſſit, ad noſtram uſque ætatem, ſcilicet duorum ferè ſeculorum decurſu novis ſenſim extructis ædificiis, ſuffoſſis cloacis, apertisque, & conſtratis viis, & compitis, uno verbo, exiccato ſolo, ipſa, inquam, Roma ad priſcam, nativamque cœli clementiam in dies magis, magisque contendit, atque aſſurgit.

Qui Pontifices ſalutarem operam Urbi impenderint.

VII. Studium brevitatis nos admonet, ut multa prætereamus, quæ à Paulo, & Julio, horum nominum Tertiis, itemque à Paulo, & Pio IV. magnificè, venuſtèque ſuſcepta in Urbe fuerunt, quæ ab hiſtoriis repetenda ſunt. Ea tamen particulatim percenſeamus, quæ à Pio, & Sixto V. uſque ad noſtra tempora, ita in Romanæ civitatis commodum, atque ſplendorem excitata fuerunt, ut ſimul plerisque intra mœnia locis opportuna acceſſerit exiccatio, atque ſalubritas, quibus, ut patres noſtri miſerè deſtituebantur, ita nos feliciter gaudemus.

VIII. Porrò campum Vaticanum, qui vel Tacito [d] teſte, publicâ olim infamiæ notâ propter aquas ibidem ſtagnantes, damnabatur, quanquam ſuperioribus ætatibus, utcunque tolerabilem efficeret ignis fornacum proximè ardentium, quippè qui, calcem, lateres, aliaque fictilia indeſinenter precoquens, udum illum aërem quoquo modo exiccabat; Pius tamen, & Sixtus V. alter

[d] Hiſt. lib. 2. num. 93.

alter quidem à fundamentis Ædes, & Carceres S. Inquiſitionis, alter verò Templum Divi Petri magnificentius erigentes, aliquantò magis incolumem reddiderunt; quem ab antiqua cenſura penitùs vindicarunt, idem Sixtus recenti Pontificalium ædium extructione, quæ à Clemente VIII. abſolutæ, & ornatæ nunc à Pontificibus inhabitantur; mox Paulus V. ſupplemento, ac frontiſpicio ejusdem Baſilicæ, denique Alexander VII. vaſtiſſimo illo, mirabilique columnari circa plateam ornamento, quo priſcorum ædificia non æmulatus eſt ſolùm, ſed ſplendore, & magnitudine vincere viſus eſt. Quo fit, ut noſtro ævo locus hic, arefacto ſolo, purgatisque ſedulò Hadrianicæ molis foſſa, finitimisque pratorum ſcrobibus, necnon cloacis, & puteis, non tantùm ſanctitate præcellat, ſed, exceptis collibus, cum aliis Urbis locis adeò de ſalubritate contendat, ut digniſſima, ac tutiſſima tam Comitiorum eligendi Pontificis, quàm electi ſedes meritò conſtituatur. Exindè Romæ plures fortè evadunt longævi ex iis, qui eam regionem, verſus meridiem, quàm, qui alias incolunt, quos inter unum, quem honoris causâ nomino, hìc commemorare juvat Cardinalem Albizium, qui, cum maximam vitæ ſuæ partem in Leonina regione optimâ ſemper valetudine fruens, tranſegiſſet, nonagenarius deceſſit. Accedit etiam Præſul Caſalius Præce-

Campus Vaticanus à quibus Pontificibus ſalubris redditus.

ptor

ptor emeritus Noſocomii S. Spiritus, qui nonagenario major vivit adhuc, euſque vegetus, ut viſitandis ſuis ægrotis quotidie poſſit incumbere.

IX. Sed hæc eadem regio admodum facilè ad antiquam aëris infamiam redire poteſt, ſi ſtudium purgandarum lacunarum, & foſſarum omittatur, quem ſanè caſum nos ipſi ſuperioribus annis vidimus, & deflevimus.

[e] Hunc non omnino ſalubrem propè Tiberim cenſebat Donus loc.cit.pag.9.

Quorum Pontificum ſtudio Campus Martius inſalubritati ereptus.

X. Campum ſimiliter Martium [e] olim herboſum, quem Leo X. habitandum curavit, innoxium reddiderunt tum Paulus V. ſub quo propè Tiberim ampliſſimæ ædes Burgheſiorum familiæ ædificatæ ſunt, tum noſtro ævo Innocentius XII. qui finitimo in ſolo magnam Curiam excitavit, quibusdam exiccatis hortis, qui ex publicæ Villæ ruderibus ſimul aggeſtis in collem Citorium [f] vulgò dictum, excreverant; ac tandem CLEMENS XI. qui, etiamſi Rempublicam Chriſtianam maximis nunc turbinibus, fluctibusque jactatam, mœrens gubernet, grandi tamen animo multa ſemper agitat, quæ ad aëris ſalubritatem, atque ad priſca reſtituenda monumenta conducant; proindè navium ſtationem in ripa Tiberis ad tumulum Cæſarum immundiſſimam, & valdè inclementem juſſit Tiburtino ex lapide, non minus decori, quàm ſalubritati conſulens, nobiliori artificio reſtitui.

[f] Ut putat Donus ubi ſupra.

Quid SS. D. N. CLEMENS XI. præſtiterit.

XI. Vallem pariter hortorum [g], ſeu radicem Mon-

[g] Damnat ut inſalubrem Alex. Petr. de Vic. Rom.lib.1.cap.1.& 3.

Montis Pincii, cujus Septentrionale latus Gregorius XIII. fundato Græcorum Collegio, & Templo, primus forſitan areſieri juſſit, Urbanus potiſſimùm VIII. ad innoxium aërem propemodùm revocavit, longè majori ad meridiem extructo Collegio *de Propaganda Fide* nuncupato, derivatiſque per cloacas iis aquis, quæ ſparſim ex Trivio hìc, atque illìc ſubſiſtebant. Denique privata ædificia eodem in extremo monte adjecta ſunt, quæ modò ob inſignem, ſalubremque cœli temperiem certatim conducuntur.

Vallis hortorum à quibus exiccata, & purgata.

XII. Agonalem plateam ſalubrioris aëris fecit Innocentius X. cum novis apertis viis, ædificatis Templo Divæ Agnetis, & continentibus palatiis, erectoque obeliſco, planiciem illam exiccavit, cui nunc minimè officit derivata illùc ex Trivio, quia nimirum jugis eſt, copioſiſſima lympha.

Innocentius X. plateam Agonalem ſalubritati reſtituit.

XIII. Regiones verò circa thermas Diocletiani, atque emiſſarium aquæ Felicis (quæ quidem ideò minus tutæ [b] ſuperioribus ætatibus reputabantur, quod vineæ, atque horti circumquaque locati, aquas multas cohibentes udam terram inducebant) ſalubritati reſtitutæ ſunt, poſtquam Pius IV. amplam illam viam aperuit, quæ à Quirinali ad Nomentanam Portam ducit, & quam Sixtus V. [i] à Palatio Pontificio uſque ad Eccleſiam S. Suſannæ æquavit, ſolidavitque; cum enim multa ibidem Templa, & Cœnobia

Regiones circa thermas Diocletiani ſalubritatem Pio IV. debent.

b Apud Donum loc.cit.pag.8.

i Bull. Rom.ann. tom.2. Bull.66. Sixti V.§.2.

Digitized by Google

ſuccedentium quoque Pontificum ævo extructa fuerint, idcircò qui modò hanc regionem incolunt, cœlo, quod nulli ex editioribus Urbis locis clementiâ cedit, perfruuntur. Cujus profectò rei certiſſimam fidem faciunt Religioſi, qui in Cœnobiis illis toto anno percommodâ valetudine gaudent. Itaque qui ex humiliori ad hanc editiorem regionem valetudinarii commigrant, fractas corporis vires reſtituunt. Ita paſſim Carmelitæ ex Monaſterio trans Tiberim, vernaculo idiomate *della Scala* appellato, vel media æſtate ad Cœnobium *della Vittoria*, à chronicis potiſſimùm morbis evaſuri tutiſſimè tranſeunt.

Latus Quirinalis ad Meridiem ab inclementia vindicatum.

k Ex cod. Dono ibidem.

XIV. Item declive illud Quirinalis latus, quod in Meridiem, & Exquilias vergit, quanquam ſuſpectæ olim indolis [k] haberetur: cum tamen ante aliquot annos, variis excitatis ædibus, alicubi areſieri cœperit, iis quidem in locis ſalubritati oppoſiti lateris, quod Trivium reſpicit, æquiparari poteſt, brevi, ut ſperamus, undique ſuperaturum, cum excavatâ cloacâ libero curſu in Tiberim derivata fuerit multitudo pluvialium aquarum, quæ hactenus per declives Sixti, & S. Vitalis vias in proximum hortum confluentes perniciosè reſtagnabant, cujus operis utilitatem maximam, cum ipſe Sanctiſſimo Patri ſupplex expoſuiſſem, conſeſtim ſuffodiendam mandavit, quô exiccata univerſæ illius vallis humus, domibus ædificandis, atque

SS. D. N. ſollicitudo ad tuendam civium valetudinem.

atque protrahendæ ſenum præſertim vitæ admodum opportuna evadet, utpotè quæ à Septentrionalibus ventis tuta eſt. Utinam aliquando via planè Pontificia ab ea Quirinalium ædium janua, quæ brumalem ortum ſpectat, verſus Lateranenſem Baſilicam aperiatur: nam iis locis decor, & nobilitas, immo verò ſalubritas major propter omnimodam ventorum libertatem, proculdubio accedet.

XV. Cæterum inter alias Urbis partes, quæ propter humile, udumque ſolum, impuri aëris, dum vel ipſe in adoleſcentia verſabar, reputabantur, ea certè potiſſima erat, quæ locata eſt trans Tiberim circà Eccleſiam *S. Franciſci ad Ripam* nuncupatam; univerſa quippè propter hortorum culturam paluſtris evaſerat. Sed hic ſitus, cum à Clementis X. tempore, extructis undequaque ædibus, nunc magnâ ex parte arefactus ſit, non amplius inſalubris exiſtimatur. Quod ſanè commodum non modicè auxit Innocentius XII. qui Hoſpitium Sancti Michaëlis ad portum Tiberis in ampliorem formam redegit, cui tandem loco, æternâ planè cum ſui nominis gloriâ, pulcherrimam faciem præbuit Sanctiſſimus CLEMENS XI. maximâ ſcilicet utrinque factâ ædificiorum acceſſione ad latus quidem Meridionale ejus domus, quæ à corrigendis improbæ indolis pueris vulgo dicitur *Caſa della correzzione*;

Regio trans Tiberim, ubi ædes S. Franciſci ad Ripam, ſalubris effecta, & quorum Pontificum opera.

CLEMENTIS XI. laudes.

ad Boreale verò recentis, longèque majoris hoſpitii, quod ab alendis pauperibus invalidis nomen mutuatur. Ita ſanè contigit, ut Transtiberina regio non amplius jaceat fœdâ vaſtitate, ſed ſplendidas ædes, deterſo ſitu, auctas, atque nitentes oſtentet.

Regioni ad Circum Maximum non deſperanda ſalubritas.

XVI. Porrò, quisquis videt in tot damnatis antea locis ab una telluris exiccatione reducem ſalubritatem, fateri non dubitabit, Circum Maximum, ſitum nempe, qui noſtrâ forſitan ætate adhuc in Urbe ſupereſt infamis aëris, citò evaſurum optimum, ac ſalubrem, ſi nimirum à paluſtribus aquis liberatus incolarum frequentiâ inhabitetur.

In agro Romano loca inſalubria multa ſunt ob hærentes aquas.

XVII. Sed multa nunc quoque extra Urbem eſſe loca penè lethifera hìc, atque illìc in agro Romano, non conceſſerim modò, ſed etiam contenderim. Hæc autem ſunt illa omnia, quæ ſitu humilia aquas, vel in ſtagna cohibent, vel ita imbibunt, ut cœnoſa adhuc, & uda inter æſtivos calores remaneant; quæ quidem multò deteriora fuerint, ſi ventis liberè non everrantur, vel ſi Auſtralibus duntaxat, qui humidas, acresque particulas ſecum advehunt, aſpergantur. Namque circumfuſus aër inſtar ſtagnantis aquæ craſſus, denſus, atque olidus evadet.

XVIII. Eſt hìc loci ut advertamus, cur ſuperiori ætate, ſcilicet cum aquæ ad meridiem pro-

Cur domus memoria patruum Meridionalem proſpectum vitarent.

propè Urbem hærerent, Architecti cæteroquin peritiſſimi, ſtuduerint, ne ædium cubicula apertis feneſtris Auſtro objicerent, unde paluſtria effluvia advehebantur; cur etiam, ſi ob neceſſitatem eò vertere conclavia coacti fuiſſent, feneſtras parvas, anguſtas, raras, atque in ſummis cubiculis, (quod à Cagnato [l] maximè damnatur) ſtruerent; malebant enim ſolaribus radiis ædes orbari, quàm cum iisdem aëris perniciem admittere: quâ noxâ ob exiccatas paludes ſublata, metuque abacto, recentiores maximè ſatagunt, ut ad meridionalem plagam domorum cubicula ſpectent.

[l] De Salub. Roman. Aer. pag. 29.

Quo pacto loca ſalubria ab inſalubribus diſcernantur.

XIX. Si quis igitur normam cupiat, quâ poſſit diſtinguere, quæ loca intra, vel extra Urbem ſalubria ſint, vel inſalubria, prædictas diligenter advertat conditiones: etenim ſi qua regio lentis aquis non gravetur, nec in vicinia paluſtre ſolum habeat, multoque magis ſi eadem ſitu ſublimis liberè perfletur à ventis, proculdubio vel inter æſtus ſalubris habenda erit. Contra verò, ſi locus humilis, cavus, udus, ac cœnoſus extiterit, hunc omninò inclementem dicito. Sed nemo poteſt eſſe tam certus, quod ſitus aliquis eandem, quam ſemel induit, perpetuò ſervet clementiam, vel inclementiam, ut non facilè decipi poſſit; brevi enim, ſi à ſtagnantibus aquis liberetur, vel opprimatur, priſtinam conditionem deponet.

Eſt

XX. Habemus tamen, quo animos noſtros in ſpem erigamus, fore, ut CLEMENS XI. quem ab inſtituto reſtituendi ad priſtinam culturam [m] Romanum agrum revocarunt graviora Reipublicæ, & Religionis negotia, rebus tandem compoſitis, & tranquillitate revocatâ, magnum hoc opus feliciùs abſolvat. Unde Roma ad veterem incolumitatem, atque ad priſcam magnificentiam omnino valeat aſpirare.

[m] Advertatur Conſt. XVI. B. Pii V. Bull.nov. in qua expreſsè dicitur ex aſsidua agror. cult. & paluſtrium locorum exiccatione Romanum aerem tutioré, ac ſalubriorem evaſiſse.

Quid polliceatur magnitudo animi SS. D. N. CLEMENTIS XI.

Occurritur iis, qui in ſolam incolarum infrequentiam rejiciunt adventitiam Romani aeris inſalubritatem.

CAP. V.

UT ſolent plerunque vulgares opiniones hominum ingenia, cæteroquin non indoctorum, occupare; non deſunt ex iis fortaſsè, qui aëris Romani ſalubritatem ſicubi & olim, & nunc fuerit, non vindicato à paludibus ſolo, ſed maximè omnium deberi contendant, multitudini incolarum; atque ideò apud priſcos clementiam aëris per Latium multò majorem, longiusque diffu-

ſuſam fuiſſe, quàm modò ſit, quia per ea tempora immenſo populo frequentabatur, quo craſſus aër ſolvi, & inquinatus purgari validiſſimè poterat.

Populi multitudine craſſum aerem ſolvi.

II. Sed vitium, quo potiſsimùm perverſa vulgi judicia laborare conſueverunt, in hac reſtitutæ ſalubritatis ratione eminet plurimum: Cum enim ad effectum quempiam pleraque adjungantur, alia quidem ut cauſæ, alia ut proprietates, alia denique ut ab ipſo enaſcentia; eorumque omnium ideæ ſimul cum idea effectus cogitanti animo occurrant, qui in philoſophica ſubtilitate, & diſcernendis rerum ideis minimè ſubacti ſunt, paſsim aliis alias ſubſtituunt, & vel effectum, vel quæ effectum ipſum comitantur, aut ſubſequuntur, uſurpant pro cauſa.

In vulgi judiciis vitium frequens.

III. Proculdubio ad tuendam ab areſacto ſolo ſalubritatem, valdè conducit multitudo incolarum, qui accenſis perpetuò ignibus, conſitis adverſus pravos ventos arboribus, excitatis ædificiis, conſtratis viis, vociferatione, atque halitibus partim cuſtodiunt aërem, ne aliundè inquinetur, partim motu ſolvunt, ac purgant, partim denique benigno ſale volatili implent, ac vivificant. Sed hæc omnia partam jam, reparatamque ab exiccata tellure cœli clementiam ſequuntur, eique retinendæ, aut etiam augendæ ſubſerviunt.

Quid conferat ſalubritati multitudo incolarum.

Partam jam antea ſalubritatem conſervat.

Ad-

IV. Addent alii minimè inter ſe ea cohærere poſſe, quæ in ſuperioribus dicta ſunt. Scilicet juſtam multitudinem, corrivandis, atque abſtergendis humoribus parem, aëris perniciem arcere, & rurſus, propulsâ labe, cœlum evadere fovendæ multitudini idoneum. Etenim, ſi non aliter, quàm ipſius multitudinis operâ, ſtudioque reſtituenda ſit ſalubritas, certè multitudini locus eſſe deberet, antequam cœlo ſalubritas reſtituatur.

V. At loca paluſtria calidis tempeſtatibus ſunt calidiſſima, & nocentia, frigidis verò tepentia, & innoxia. Cum primùm igitur homines eadem loca frequentare incipiunt, non quidem id faciunt æſtuoſis, ſeu dubiis, ac periculoſis temporibus (quibus ſi hoc tentaverint, plerique omnes, & citò, & graviter ægrotarent) ſed, armenta ſecuti, algidis [a] duntaxat, ac ſalubribus tempeſtatibus, nempe cum propriæ vitæ ſecuritate, illuc feruntur; ubi totius decurſu hyemis (pauciſſimi namque cœnoſo ſtatim aëri aſſueſcunt) paluſtres aquas, ut monet Cato [b], ab agro depellere, atque aliò derivare debent, ſi ſegetem curare, ac tutam, ſalutaremque iis in regionibus ſedem *ad venturas, atque inclementes tempeſtates* ſibi parare velint. Nihil enim ſalutare eſt, ut inquit Plinius [c], niſi quod toto anno ſalubre eſt: & ubi cum orco ponenda ſit ratio, ibi non modò per-

Quo pacto in locis inſalubribus primùm coaleſcere incipit multitudo.

[a] Ex ſalubri in gravem locum prima hyeme migrare tutum eſſe docuit Celſus lib. 1. cap. 3.

[b] De re ruſtica num. 155.

[c] Lib. 18. Nat. Hiſt. cap. 5.

perceptionem fructuum, ſed & vitam Colonorum eſſe dubiam, vel potius mortem quæſtu certiorem, rectè advertit Columella[d].

d Lib. 1. de re ruſt. cap. 3.

VI. Ab exiccato autem ſolo, hoc eſt remotâ causâ putidi, craſſique aëris (exemplum ponimus agrum Romanum) ea ſenſim decurſu totius anni ſalubritas producitur, quæ à convenarum curâ, paluſtres aquas ſubmoventium, habuit initium. Neque verò frequentiſſimæ urbes in ipſis ſtatim primordiis civium multitudine celebratæ ſunt, ſed paulatim adoleverunt, quod naſcentis Romæ[e] initia docent. Priorum ſcilicet diligentiâ, operâque; ſuboleſcenti multitudini præeunte ad ſalubritatem aëris partim ſervandam, partim etiam amplificandam. Et quoniam rerum interitus ipſas ſæpè originis cauſas aperit; cum ſciamus civitates incolis abundantes, propter ſolos neglectos paluſtres latices ad ſummam infrequentiam eſſe redactas, quam ſolitudinem ſe cum fletu vidiſſe narrat Lugduni Batavorum clariſſimus Franciſcus de le Boè Sylvius[f], & nos ipſi interdum tum Romæ, tum alibi, ut in noſtro *de Noxiis Paludum Effluviis* libro latè demonſtrabimus; nemo non videt, ab exiccatis aquis ducenda eſſe & ſalubritatis, & frequentiæ initia.

Ab exiccato ſolo ducuntur initia ſalubritatis.

e Apud Liv. dec. 1. lib. 1. cap. 3. & ſeq.

f In Append. VII.

Frequentes Balneas, & Naumachias nihil Romano aeri obfuiſſe. Agitur de ſtudio conſtructionis, & curâ purgationis earundem.

CAP. VI.

VErùm audire mihi videor reclamantes, ſalubritatem Romano aëri reſtitutam, falsò tribui paludum exiccationi, cum Roma tunc maximè aquis ubique ſcateret, cum majori populo frequentaretur. Imperatorum namque ætatibus nullum occurrebat palatium, nulla domus, nullum denique publicum, aut privatum ædificium, quod non thermis, lavacris, naumachiis, ſtagnis, piſcinis, vel fontibus circumflueret. Non igitur aqua concluſa impuri, ac deleterii aëris origo venit accuſanda, ſi ea civitas, quæ olim ſupra cæteras urbes abundabat hominibus, plus etiam concluſis aquis inquinabatur.

Aquis deductis Roma vetus redundabat.

II. At nos non influentes, & copioſas, ſed hærentes damnamus, ac ſtagnantes aquas. Aquæ verò thermarum, naumachiarum, piſcinarum, aliarumque id genus non erant paluſtres, ſed juges,

Non influentium aquarum copia, ſed hærentium pernicioſa eſt.

Digitized by Google

ges, vel ſaltem recens inductæ, & brevi renovandæ: unde nullam aëri labem afferre, quin potius nimium ejusdem fervorem æſtivis menſibus ſalubriter temperare poterant. Atque ideò operi, cui nunc incumbimus, plurimum conferre arbitramur, ſi quale fuerit Romanorum ſtudium, quo minus thermæ, & naumachiæ immundas aquas retinerent, paucis demonſtraverimus; hoc enim maximè omnium à Medico, quem rectam lavandorum ægrorum inſtitutionem noviſſe oportet, ignorari turpe eſſet.

III. Thermarum cura munus publicum erat, atque ædilicum. Scilicet, ut aqua, quemadmodum decebat, clara eſſet, ac tepida. Unde Seneca [a] hanc priſcorum ſedulitatem laudat his verbis: *Quàm juvabat intrare illa balnea, quæ ſcires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Max. aut ex Corneliis aliquem manu ſuâ temperaſſe! Nam hoc quoque nobiliſſimi ædiles fungebantur officio intrandi ea loca, quæ populum receptabant, exigendique munditias, & utilem, ac ſalubrem temperaturam.*

Quæ olim fuerit cura thermarum.

[a] Epiſtola 86.

IV. Pavimentum thermis erat ſolidum, & calce ferruminatum (ut apud noſtras balneas paſſim videmus) quo minus aqua vel breviſſimo illo tempore ex nuda tellure aliquid extranei poſſet imbibere: immò exquiſita nimis lautitia, atque elegantia M. Agrippam eo duxit, ut *ſuas* ther-

Quale fuerit ipſarum pavimentum.

Digitized by Google

b N.H. lib.36. cap.25.

mas *vitreas facturus* eſſet, *ſi prius inventum id fuiſſet*, ut narrat Plinius [b].

Quanta munditia in naumachiis

V. Multa ſunt notatione digna, quæ docere nos poſſunt, quanta fuerit diligentia, quâ prudentiſſimi Romanæ Reipublicæ Moderatores ad naumachiarum munditiam inducendam, conſervandamque utebantur. Imprimis ſummum erat ſtudium inferendæ aquæ per euripos, ac referendæ per cloacas, quo videre erat, naumachias uno hauſtu tantam aquarum vim recipere, & finito navali ſpectaculo, è veſtigio excludere. Unde Martialis [c] advenæ excitat admirationem celebri epigrammate:

c Lib. de ſpectac. epig.26.

Siquis ades longis ſerus ſpectator ab oris;
Cui lux prima ſacri muneris iſta fuit;
Ne te decipiat ratibus navalis Enyo,
Et par unda fretis; hìc modò terra fuit.
Non credis? ſpectes, dum laxent æquora Martē,
(Parva mora eſt) dices, hìc modò pontus erat.

VI. Itaque ſpecies illa tranquilliſſimi maris, eouſque laticibus non conſurgebat immotis, atque impuris, ut alternè remigum, naviumque ictibus fluctuaret, ſingulisque gymnicis diebus occultè, ſubitoque inducerentur aquæ, atque educerentur.

De naumachiarum fundo.

VII. De qualitate verò fundi, ſeu pavimenti nau-

Digitized by Google

naumachiarum ſemper ipſe, non levibus argumentis ductus exiſtimavi, illud non ex nuda, laxaque terra, in lutum facilè ceſſura, ſed ex materia, quæ tempore ſoliditatem nanciſceretur, conſtructum fuiſſe oportere; quare accolis nihil mali ex cœnoſo unquam ſolo timendum eſſet. Etenim unum, idemque theatrum tot, tantisque inter ſe contrariis, & ſæpè invicem ſe confeſtim excipientibus ludorum generibus inſervire minimè potuiſſet, niſi pavimentum firmum, ac valdè reſiſtens, arte, ac diligentiâ confectum fuiſſet. Quem enim fugit eodem in Circo Maximo terræ, maris, ac fluminum ſpectacula celebrari ſolita, videlicet primò ludos Circenſes[d]; ſecundò ludicra certamina; tertiò ſaltantium pompam; quartò venationes; quintò ludos[e] Trojanos à pueris nobilibus turmatim diſcurrentibus; ſextò ludos pugnatorum tam equeſtres, quàm pedeſtres; ſeptimò navalia prælia; octavò ludos ſcænicos; nonò oſtenſionem[f] hippopotami, & crocodillorum; tandem cadaverum[g] combuſtiones?

[d] Vide Panv. de lud. Circ. lib. 1.

[e] Inventum Auguſt. ex Svet. in Auguſtum n. 34.

[f] Plin. lib. 8. cap. 26.

[g] Apud Feſt.

VIII. Verùm ad conjecturam adeò claram meis argumentis accedunt magnorum Auctorum teſtimonia, ut certiſſimè poſſim affirmare, naumachias conſtrato fundo donatas fuiſſe; itaut neque cum aquis plenæ, neque cum vacuæ eſſent, paluſtre fundum habuerint.

IX. Porrò Cornelium Tacitum[h] hac de re ex-

[h] XII. Annal. n. 56.

Non potuiſſe illis ſolum eſſe paluſtre.

expendere juvat, qui Auguſti Transtiberinam naumachiam deſcripturus, his verbis utitur: *Structo cis Tiberim ſtagno*: ſtruere verò eſt ſolidè compingere, non ſimpliciter cavare. Quod ipſum intelligendum eſſe videtur de alia ejusdem Cæſaris naumachia, juxta ſuum mauſoleum celeriter inducta, cujus meminit Svetonius [i], inquiens: *Navale prælium circa Tiberim cavato ſolo*: quæ cum (forſitan propter aream cœnoſam redditam) aërem circumcirca inquinaverit, paulò poſt in nemus converſa fuit; ſicut multæ aliæ naumachiæ ex S. C. terrâ injectâ, ob eandem cauſam impletæ fuerunt, ut auctor eſt Panvinius.

i In Auguſt.

X. Neque aliundè arceſſendum nobis videtur, quod de Vaticano campo Tacitus tradit, illum infami aëre fuiſſe infectum, quàm quod Neronis naumachia ibi loci parata, cœnoſo, hoc eſt non conſtrato ſolo fuiſſet. Sed longè clarior Plinii [k] locus, ubi exponit, Neronem juſſiſſe, *arenam Circi chryſocollâ inſpergi, cum ipſe concolori panno aurigaturus eſſet*. Chryſocolla verò, ut idem tradit Plinius, eſt humor, qui in fodinis per venas auri defluit, & *craſſeſcente humore, rigoribusque hybernis uſque ad pumicis duritiem ſolidatur*, quam quidem chryſocollam Nardinus [l] credidit eſſe ſpeciem floris æris. Apud eundem etiam legimus, pavimentum Circi à Caracalla minio fuiſſe coopertum.

k N. H. lib. 33. cap. 5.

Quid Chryſocolla.

l Lib. 7. Romæ Antiquæ cap. 2.

Et

XI. Et cum Veteres [m] Amphitheatra, Circos, & quæcunque alia loca ad pugnæ uſum ſternere conſueverint raſurâ lapidis albi, vel ſimplici arena; ne ſcilicet in tam crebra ſanguinis effuſione lubrico ſtatim vel lapide, vel ruderato pavimento nulla eſſet ratio ſtandi, atque certandi; hanc ſanè conſuetudinem inductam fuiſſe putat Panvinius [n] tum ad ornatum, tum, ut poſt naumachiam, emiſsâ in Tiberim aquâ, nullo limo impediente, reliqua ludicra faciliùs celebrarentur.

[m] Lipſius de Amphith. cap. 3.

Cur raſura lapidis, vel arena aſpergerent olim Romani ſolum Circi, & Amphitheatri.

[n] De lud. Circ. lib. 1. cap. 5.

XII. Quinimò tanto diligentius credendum eſt priſcos ſe geſſiſſe, ut aquas paluſtres à ſtagnis, naumachiis, & amphitheatris penitùs arcerent, quanto ipſi cautiùs procedebant, cum primùm electuri eſſent loca, conſtruendis theatris idonea; de quibus ſcribit Vitruvius [o], omne ſtudium adhibendum eſſe, ut quàm ſaluberrima ſint, ac præſertim quàm longiſſimè à paludibus abſint, rationemque adjungit, *quia homines per ludos unà cum conjugibus, & liberis perſedentes, delectationibus detinentur, & corpora propter voluptatem immota, patentes habent venas, in quas incidunt aurarum flatus, qui, ſi à regionibus paluſtribus, aut aliis vitioſis adveniant, nocentes ſpiritus corporibus infundunt*. Profectò Celſus inter Latinos elegantiſſimus Medicinæ Scriptor, hanc prophylaxeos partem tractare melius non potuiſſet.

Studium in eligendo loco thermarum.

[o] Lib. 5. ſuæ Architect. cap. 3.

Su-

Argumentum ex platea Agonali.

XIII. Supervacuam autem operam ſcrutandis Veterum monumentis impendimus, cum noſtros etiam nunc ob oculos obverſetur quædam non injucunda ſpecies naumachiæ in Agonali platea, in quam per æſtivos ardores Dominicis diebus aqua infunditur, ex qua nulla accolis noxa generatur; propterea quod, ſtrato ſilicibus pavimento, recens aqua excipiatur. Cui tamen ab immunditiis purgando, tum antequam latex affundatur, tum poſtquam egeſtus eſt, ædiles ſedulò incumbunt: nam ſuperioribus annis interdum accidiſſe novimus, ut, ſolo nec antea, nec poſtea mundato, ſordes per noctem aquis maceratæ computruerint, labemque circumfuſo aëri intulerint.

Venas

Digitized by Google

Venas vitrioli, ſulphuris, aliorumque mineralium, quæ Romano in agro patent, ejusdem aeri non obeſſe, niſi ſtagnantibus aquis corrumpantur. Diſputatur de Temperamentis ſalubrioribus æſtatis, atque hyemis, quæ in Urbe citra exceſſum ſint oportet.

CAP. VII.

PRæterea non deerunt, qui contra aſſertas à nobis cauſas viciſſitudinum Romani aëris opponent, univerſum penè Romanum agrum ſcatere venis vitrioli, nitri, ſulphuris, atque aluminis; unde aër, etiamſi nullis paludibus inquinetur, tamen adhuc nocens ſit oporteat æſtate, atque autumno, quia iis temporibus propter vim ſolis uberrima ſit expiratio eorum mineralium, quæ apud noſtram atmoſphæram halitui marini ſalis conjuncta, ſtygiam quaſi auram componunt, quæ in corpora incolarum illabens, minimo negocio, mixturam ſanguinis perturbando,

Quid objicere ſoleant etiam Medici.

Digitized by Google

do, ac ſolvendo, caſtrenſes febres progignit: itaut ſomnum in proximis vineis carpere mortiferum ſit, atque omnino, experientiâ adſtipulante, vitandum. Hæc porrò difficultas eò ſtudioſius videtur expendenda, quò magis non per vulgi ſolùm ora vagatur, ſed plerunque noſtrorum Medicorum mentibus altè ſolet inſidere.

Biſariam dividitur argumentum.

II. Cum verò argumentum duabus partibus contineatur, alterâ aſſerente, Latinum cœlum ab elevatis per æſtatem, atque autumnum exoticis ſalibus inquinari; alterâ decernente, periculo plenum tum incolis, tum advenis vel breviſſimum ſomnum per eadem tempora captum in ſuburbanis, urbaniſque vineis; nunc priorem partem ad examen revocemus, poſteriorem ſequenti capite perſtricturi.

Venas minerales, & ex illis halitus in aerem ſublatos per Latium inficiari nemo debet.

III. Ultrò admittimus, præfatas venas Latinis campis ineſſe; nec inficiamur ex horum ſuperficie (quæ paſſim ſcatet, tum rubrâ terrâ, quam pulverem *puteolanum* vocant, tum aquis acidulis) particulas aliquot propter energiam ſolaris ignis, calidis potiſſimùm temporibus, ſolvi, atque in ſublime elevari. Quamobrem audiendus minimè videtur ſtridulus chymiaſter, qui contendit, nihil à fixis ſalibus virtute ſolis in auras abire poſſe; quippè qui ignorare videtur, à Sole ignem ſubtiliſſimum, volatilemque cum æthere in terraqueum orbem copioſiſſimè urgeri:

Stridulus chymiaſter rejicitur.

pro-

Digitized by Google

propterea facili negotio, quemadmodum vulgaris ignis in Chymicorum officinis ſal marinum, vitriolum, aliosque hujus generis ſales, admixtis cretaceis, ſolvit primùm, deindè pellit in aërem; ita ſolaris ignis Latinâ ex tellure, vigente æſtu, acido-fixos, quos cum terrâ permixtos offendit, ſales aliquâ ex parte ſolvere, atque in auras poteſt elevare.

IV. Sed nihil inde Romanæ ſalubritati timendum eſt, niſi accedat fluidum aqueum, quo fuſi, ſimulque cum aliis heterogeneis corporibus cohobati prædicti ſales computreſcant, ut *lib.* 1. *de Nox. Pal. Effluv.* oſtendemus. Non enim ſulphur, vitriolum, nitrum, atque hujus generis mineralia ſuaptè naturâ ſunt venefica, veluti mercurialia, vel arſenicalia, quorum nullum ex Latii fodinis eruitur; immò verò ſulphur, vitriolum, & nitrum, quibus præcipuè terra noſtra redundat, ut campos fertiliſſimos reddere ſolent, ſimiliter & ipſos cives robuſtiſsimos faciunt, & colonos quoque ſemper, & ubique ſervarent incolumes, niſi alicubi laticibus, ſordibusque permixta ſimul corrumperentur: hinc enim noxia, ac penè venenata mixtura ſuboritur, quæ in atmoſphæram elevari ſolet.

Vitriolum, & nitrum per ſe noxia non ſunt, niſi aquis ſtagnantibus corrumpantur.

V. Nec porrò deeſt hìc oculatus teſtis magnus ſuâ ætate Philoſophus, rerumque naturalium excultiſsimus Michaël Mercatus [a], qui in

[a] Armar. 4. cap. 2.

Ex vitrioli fodinis aura venefica non elevatur.

ſua Metallotheca MS. irridet aſſerentes, ex vitrioli fodinis veneficas auras elevari. Verba ſunt, ubi agit de calcanthi venis in agro Romano: *Foditur terra calcanthi interdum ſubterraneis ſpecubus, vel montium cavitatibus, interdum aperto undique cœlo, puteorum inſtar, non quod peſtilentes, & lethales exhalationes emittat, vel potius concluſas babeat (ut malè ſibi perſuaſerunt nonnulli) ſed quod aliquando cuniculos in quibusdam locis effodientes agere nequeant; tantùm enim abeſt, quod in ſubterraneis ſpeluncis noxium vaporem eructet, ſicuti quotidiana docet experientia, ut potius eorum ſanitati conducat.*

Quando mineralium effluvia perniciosa evadunt.

VI. Huc accedit, quod hujusmodi mineralium effluvia per continuatam diu æquali gradu vim Solis in ſublimem aëris partem urgentur, atque à ventis diſſipantur, noſtramque proindè inſpirationem protinus effugiunt. Contra verò tunc ſublimatæ particulæ iſtorum ſalium evadunt perniciosæ, cum à pluviis per æſtatem, ac principium autumni cadentibus, rurſum in terram præcipites feruntur, facilèque, propter impotentiam, vel incuriam colonorum, cum aliis impuris corporibus coaleſcunt. Quo ſanè fit, ut aliàs oſtendimus, eò deteriores evadere paludes, quo magis heterogenea ad illarum productionem concurrit mixtura vegetabilium, animalium, ac mine-

neralium, quæ putreſcentibus lymphis immiſcentur.

Alio rurſus argumento effluvia mineralia innoxia demonſtrantur.

VII. Validum præterea hujuſce rei argumentum inde ducitur, quod ſi ſales vitrioli, nitri, aliorumque ſimilium per æſtatem noxia emitterent effluvia, proculdubio quo calidior, & ſiccior fuiſſet æſtas, eo conſtitutio aëris in Latio futura eſſet deterior; ſed contrarium paſſim contingit; nimirùm nullos ferè ruſticos, licet Solis radiis maximè omnium verberatos, in malignas febres incurrere, cum viget æſtas æqualis[b], & aliquantò calidior; quod tum Donus ſuâ ætate, tum nos ètiam noſtrâ experti ſumus: modò tamen tempeſtivæ pluviæ circa Canis exortum immodicas ſiccitates (quæ ubique locorum propter ſolum exceſſum damnantur) creſcere prohibeant. Secus verò noſodochia à ruſticis tunc potiſſimùm repleri cernimus, cum pluviæ identidem æſtivo tempore repetunt, quippè quæ diſperſa in ſublime prædictorum mineralium ſemina rurſum in terram detrudunt, & lacunis tum novis colligendis, tum antiquis refermentandis cauſam præbent. Paludes itaque, cœnoſaque tellus, non verò nudum, ſiccumque vitriolum, nitrum, & ſulphur (quibus alia quoque ſaluberrima loca ſcatent, & unde magna eliciuntur pharmaca) Latii cœlum faciunt inſalubre.

Cur pluviis æſtivo tempore repetentibus ruſtici plurimum ægrotent.

VIII. Neque verò noſtræ ſententiæ de clemen-

[b] Vide Cornel. Celſ. ſcriptorem alioqui Romanum, qui lib. 2. cap. 1. advertit ex tempeſtatib. optimas equales eſſe ſive frigidæ ſint, ſive calidæ; peſſimas, quæ variant maximè.

Solvitur argumentum ductum ex Petronio.

mentiori Romano cœlo, cum æſtas calidior eſt, ac ſiccior, quàm cum viciſſim humida fuerit, & frigida, quidquam adverſatur Alexander Petronius [c], qui ſcribit: *illos ex nuda opinione, ac ſine ulla experientia loqui, qui putant, æſtatem naturâ calidiſſimam, hyemem frigidiſſimam eſſe debere; cum in quamplurimis terræ locis, ubi tum æſtas, tum hyems moderatè ſe habent, homines & diutius, & ſalubrius vivant.* Etenim Petronius intelligendus eſt tum de ſupremo calore, ac frigore, quæ, ut extrema, laborem ſemper inducunt, tum de locis universè, ac promiſcuè in Europa ſitis, quibus exceſſus utriusque qualitatis obeſſe ſolet. Non enim ignoro, æſtatem plus juſto urentem, Romanis civibus, qui meridiana negotia ſuis pedibus ſollicitant, ſummoperè importunam, noxiamque evadere. Ad quod ſpectat illud Venuſini [d], cum æſtivo tempore forenſem Romæ operam periculi plenam exaggerat:

[c] De Vict. Roman. lib. 1. cap. 4.

Extrema laborem ſemper inducunt.

[d] Horat. epiſt. lib. 1. epiſt. 7.

. . . . Dum ficus prima, calorque
Deſignatorem decorat lictoribus atris;
Dum pueris omnis pater, & matercula pallet,
Officioſaque ſedulitas, & opella forenſis
Adducit febres, & teſtamenta reſignat.

IX. Hoc porrò ex nimio calore infortunium mul-

multò facilius in recenti, quàm in antiqua Roma accidere nonnulli, nec quidem ſine causâ, ſunt arbitrati. Quantum namque viarum latitudo, ac rectitudo pulchritudini, ac decori Urbis adjecit, tantundem ſalubritati aëris detraxiſſe videtur; nunc enim nimis liber, atque expeditus patet aditus ſoli, ventiſque per ſemitas, atque areas civitatis.

Cur nimius calor magis nunc noceat, quàm olim Romanis.

X. Porrò non eſt nova hujusmodi de Urbe querela; nam ſuccurrit Taciti [e] locus, quo oſtenditur, Romam propter viarum amplitudinem in ſuſpicionem inſalubritatis veniſſe; cum enim Urbs à Nerone prius incenſa, mox recens ædificata fuiſſet: *Erant*, inquit Hiſtoricus, *qui crederent, veterem illam formam ſalubritati magis conduxiſſe: quoniam anguſtiæ itinerum, & altitudo tectorum non perindè Solis vapore perrumperentur; at nunc patulam latitudinem, & nullâ umbrâ defenſam, graviore æſtu ardeſcere*. Atque ideò apud nos in vulgare proverbium abiit, currum Romæ quinti elementi locum tenere; enimverò pedeſtre iter ſummâ tam hyeme, quàm æſtate, urbanos viros frequenter in vitæ diſcrimen adducit. Etenim, ut ab Aquilonari, nimiumque algida hyeme oriuntur Romæ etiam epidemici pectoris morbi, cujusmodi, dum hæc ſcribimus menſe Februario anni 1709. in pauperes, atque in incautos præſertim graviter, inſo-

[e] Annal. lib. 15. n. 43.

Laxitas viarum etiam olim in ſuſpicionem vocata invecta inſalubritatis, & quare.

ſolenterque graſſati ſunt; ita maximo ab æſtu, ac ſiccitate, ſi diù per æſtatem perſeverent, noſtris indiſcriminatim tum civibus, tum ruſticis, colonisque timendum eſt; quæ enim ſunt extrema, ſunt etiam periculi plena. Idcircò legimus apud Livium [f]: *peſtilentiam olim ortam fuiſſe à ſiccitate*; & alibi [g]: *natam ſimiliter peſtilentiam in agro Romano ex ſiccitate, & caloribus nimiis*. Etenim ob defectum humidi, tum ſolida nimium rigeſcunt, tum ſales fluidorum noſtri corporis præter modum acuuntur, & efferveſcunt; unde communis morbus aliquando productus eſt, quem ſuo more Livius peſtilentiam appellavit.

f Decad. 1. lib. 4. cap. 16.

g Ead. Dec. lib. 5. cap. 8.

Cur ex nimia ſiccitate, & calore ortæ peſtilentiæ.

Calida, & ſicca æſtas Romanis cur ſalubris.

XI. Non aliundè autem æſtatem calidam, & ſiccam Romæ ſalubrem, humidam contra, & frigidam noxiam experimur, quàm quod humilia hæc loca, tum ob regii fluminis viciniam, tum ob aquarum quà naſcentium, quà adductarum ubertatem, ſuaptè naturâ multo humido, quo unicè æſtus nimius miteſcere poteſt, redundent; è contrario autem æſtas humida, humidam alioqui terram, cœnoſam reddat, & inclementem.

Timo-

Timorem pernoctandi in ſuburbiis Romanis alicubi prudentem, alicubi verò anilem eſſe; ſæpius tamen vitæ periculum apud Cives non ab aeris labe, ſed ab erroribus in ſex rebus nonnaturalibus, qui occaſione ruſticandi committuntur, imminere.

CAP. VIII.

ALTERA deindè pars allatæ difficultatis ſpeciem refert experimenti, ut magni proindè ex vulgi opinione æſtimanda videatur. Sed vulgaria ingenia laborem dividendi confuſa, & ſcrutandi abdita ſæpè fugiunt, ac reformidant. Cùm enim nonnulli viderint, multos Cives in vitæ diſcrimen veniſſe, poſtquàm ſomno aliquâ in villa ſe dederint, ſtatim, nihil aut ſitum loci, aut ventorum indolem, aut pravum ægrorum apparatum, vel ingenium penſitantes, generaliter definiunt, univerſum Latii aërem multitudine minimè agitatum, intra, vel extra Urbem à ſolſtitio æſtivo per totum penè autumnum omninò eſſe lethiferum. At enim

Judicia vulgaria minimè accurata.

Digitized by Google

Quæ Latii regiones, & quando ob paluſtres aquas inſalubritatis damnentur.

cum veritatem, ubi ipſa latet, ibi quærendam eſſe arbitremur, ultrò concedimus, omnes Latii regiones, quæ propter ſoli humilitatem vel ipſæ paluſtres, vel paludibus finitimæ ſunt, æſtivo, atque autumnali tempore, præſertim ſi nulli flatus, vel ſi auſtrales, atque africi duntaxat ſpiraverint, inclementiâ cœli laborare; cujus generis noſtro etiam ævo offendimus vicos, villas, ac vineas ferè omnes, ſitas extra portam Cœlimontanam, Latinam, Capenam, & Oſtienſem; nimirùm propter viciniam pigrarum aquarum, tùm Marianæ, tùm Almonis fluvii, tùm aliarum multarum, jis ex locis ſpontè naſcentium, atque in exiguas paludes converſarum. Undè meritò Plinius [a], agens de eligendo ſitu villarum, illud præ omnibus monet, *nè juxtà paludes ponantur*.

[a] Nat. Hiſtor. lib. 18. cap. 6.

II. Quinimò vineæ, & campi extra portas Portuenſem, Flaminiam, & quotquot juxta Civitatem Leoninam in valle potiſſimùm *inferni* dicta, aquas hærentes, & paluſtre ſolum habent, à nobis planè damnantur, jis præſertim calidis tempeſtatibus, quas vel aër pluvius, & auſtralis præceſſit (quod ab Hippocrate [b] in ipſa etiam Græcia obſervatum legimus) vel cum ipſi latices, ob hyemales pluvias, ſuperfluentes, per ſcrobes, & canales ad Tiberim celeriter, ac liberè verno tempore non fuerint derivati.

[b] 3. Aphor. 11. ubi ſcribit: *Siquidem hyems ſicca, & aquilonia fuerit, ver verò pluvioſum, & auſtrale, neceſſe eſt, æſtate febres acutas fieri.*

III. De jis profectò vineis, & vicis id locum ha-

habet, quod advertit Joannes Baptiſta Donus [c], ubi verba facit de Ruſticis, qui poſt collectam meſſem ob gravioris cœli metum regredi domum feſtinant: *Horum*, inquit, *pleroſque videas morboſos, pallidoſque aſpectu, ac vix firmandis veſtigiis, ne dum ſarcinulis, aut ferramentis ferendis habiles, catervatim mæſtos ingredi, quippè quorum magna pars in Urbanis Noſocomiis vel vitam relinquunt, vel longo tempore cum morte luctantur*.

[c] Loc.cit.pag.31.

Quibus in vineis morboſi ruſtici ſint ex Jo.Bapt.Dono.

Inſalubritas earum regionum ſolis aquis ſtagnantibus tribuenda.

IV. Sed hujuſmodi ab aëre accepta mala in univerſum paluſtribus aquis, potu, ſpirituque hauſtis debentur, non verò nudis ſalibus vitrioli, aut aluminis, quorum causâ ſi Romanum cœlum nocens eſſet, certè deteriùs exiſteret apud vineas juxta portam Pincianam, & Latinam, cùm propè illas majori copiâ hujuſmodi ſales ſubeſſe apertiſſimè doceamur à celebri aqua acidula, quæ vix milliario à Pinciana ſcaturit, cujus venam ſub monte Pincio rectâ ad uſque cloacam maximam, undè fons alter manat acidulâ, fluere ſuſpicamur, & tamen nullus Romæ ſitus magis clemens, & ſalubris eſt, quàm qui Pincio, & Quirinali continetur; nimirum, cum hæ regiones collium naturam habeant, tùm ventis liberiùs agitantur, tùm lymphis celeriùs iter largiuntur ad flumen, noſtrâ præſertim ætate, quâ ipſæ aquis, ut olim, ſtagnantibus non amplius laborant.

V. Sed vix ullus, qui dirarum hiſtoriam perſecutionum, quas Chriſtiani ab Imperatoribus Diocletiano, Decio, aliisque paſſi ſunt, de limine ſalutavit, ignorare poteſt, Chriſti-fidelium multitudinem, quam Cardinalis Baronius [d] *colonias* appellat, alacri ſtudio in abditis arenariis conventibus ſuis, & conſuetis noſtræ Religionis exercitationibus frequentem incubuiſſe, ubi homines, libero aëre, euchymis cibis, communique luce privati, nullâ ſervatâ temporum electione, vivere profectò nequiviſſent, ſi à Latii terra, cujus in viſceribus hujuſmodi cryptæ effoſſæ ſunt, veneficum quidquam efflueret. At quid antiqua hæc commemoramus? cum paſſim noſtris oculis teſtes occurrant ſacrarum Reliquiarum effoſſores, qui totâ hyeme, & parte veris (temporibus nempè, quibus eædem cavernæ propter coërcita effluvia magis eſſent damnandæ) tam eruendis Sanctorum Martyrum lipſanis, quàm invectæ illùc terræ egerendæ, abſque ulla penitùs propriæ valetudinis noxa, ferè continenter inſudant.

d Annal. ad ann. Chriſt. 130. to. 2. pag. 81.

Primi Chriſtiani in arenariis commorantes vitam producere nequiviſſent, ſi Latii terra veneficos halitus emitteret.

Ex arenariis argumentum ducitur ad loca ſuburbana.

VI. Quod ſi ejuſmodi cryptæ, catacumbæ, ac cœmeteria, modò non ſint cœnoſa, & paluſtria; ab hominibus tutò habitari poſſunt; quid prohibet, quominùs etiam ſuburbana, quæ ſupra ejuſdem Latii tellurem poſitæ ſunt, loca, quoties circumcirca à paludibus penitùs vindicata fuerint,

rint, citra vitæ periculum incolantur?

VII. Quod verò multi tam ſæpè ægrotent, atque non raró in libitinæ rationem veniant ex jis, qui æſtate, atque autumno voluptatis gratiâ ad Romanas vineas, quanquam ſalubri in ſitu poſitas, divertunt; hoc evenire putamus, non quidem vitio aëris, ſed cacochymis corporum diſpoſitionibus conſultò nunc prætermiſſis, utpotè ſatis notis, & culpâ eorundem hominum, qui modum, ordinemque omnem ſex rerum nonnaturalium uno, eodemque die in deteriùs vertere ſolent. Quod ſanè non fugit Alexandrum [e] Petronium, magnum illum ſanitatis tuendæ in Romano cœlo Auctorem, qui hæc habet noſtris incolis ſedulò animadvertenda: *Verùm æſtate, ſi aut aquilo, aut favonius flaverint, Romanarum vinearum aerem non inſalubrem eſſe cenſemus: ſæpè tamen nocere conſuevit, quia homines conſuetudinem in omni victu mutant. Nam Soli ſeſe citra tempus exponunt; intempeſtivè, multumque, atque non ſolita comedunt, bibunt, aguntque; crepuſculo ſub dio cœnant; ſubindè plerunque ſudantes vineam perambulant; poſtea noctu domum revertuntur. Ita non aer, ſed hæc, quæ committuntur, obſunt.*

Ex intemperantia, & conſuetæ vitæ ordine perturbato oriuntur morbi in jis, qui ad ſuburbanas villas divertunt.

[e] De Vict. Rom. lib. 4. pag. 245.

VIII. Sed in re noſtris experimentis ſatis perſpecta alienis teſtimoniis non indigemus. Nam cum viderimus aliis lethiferam, aliis innoxiam in ſubur-

Quid illis noceat potiſſimum.

Digitized by Google

ſuburbanis villis fuiſſe eandem ruſticationem; affirmare non dubitamus, obeſſe potiùs quæ committuntur in vineis longè à paludibus poſitis, quàm circumfuſum illarum aërem. Multi enim varios errores per licentiam in vineis patrare, eoſque apud Medicos reticere ſolent; quia homines in ſuorum malorum originibus accuſare malunt honeſta, & fortuita, quàm turpia, & ab ipſis expetita. Quo ſæpè factum eſt, ut clinici in medicamentorum delectu fuerint minùs cauti, & febrium perniciem non tantùm non averterint, ſed celebratis phlebotomiis interdùm acceleraverint. Ex adverſo autem viri continentes, abſtinentesque quovis anni tempore impunè, ac tutò in jiſdem villis (modo cœnoſi ſoli non ſint) pernoctant, & ruſticantur.

Viri continentes ab eo periculo tuti.

IX. Quid? quod nonnulli ideò in morbos frequenter cadunt, quia ſuperſtitione imbuti non pernoctandi calidis tempeſtatibus extrà Urbem, etiam in oppidis innoxii penitus aëris, conſueto ſomno abſtinent. Romani nanque mediâ æſtate, atque inter autumni initia, relaxandi animi gratiâ, Tuſculum, Albanum, vel Tibur, loca alioqui laudatiſſimæ ſalubritatis, ità petunt, ut intra ſpatium vigintiquatuor horarum ire, redireque ſoleant. Undè antelucano tempore, cum non niſi poſt Solis ortum ſurgere conſueverint, Româ diſcedunt; atque, ubi primùm eò pervenerint, inſolitis motibus

Ipſe timor inſalubritatis noxius eſt pleriſque.

tibus ad Solis radios ſeſe exercent, mox lautæ accumbunt menſæ, quâ vix ablatâ, cum nec oſcitare, nec dormire velint, ludis, aut exercitationibus tempus terunt, ſpiritusque ita ſolvunt, acresque reddunt, ut, cum Romam veſperaſcente die redeant, non ſtatim in lecto ſe collocent, ſed hùc illùc divertentes, nonniſi ad ſummam noctem cubitum eant; quare multi, ſequenti die capitis dolore correpti, ſebribus etiam tentantur, non aëris quidèm mutatione, ſed culpâ vigiliæ, atque inſuetarum exercitationum. Hanc ſanè noxam ipſe ego, puerili, vanoque aëris excuſſo timore, vitare didici, quoties ad inviſendos (quod mihi ſæpè contigit) nobiles ægros locis innocui cœli, vel urente Syrio, perductus fuerim, ſemper à prandio integram horam ſomno tranſegi, & præ aliis incolumis, hilariſque Urbem repetii, ut alacrior redierim ad penſum meum; cùm ſæpè aliquem ex comitibus, qui à ſomno caverat, ægrotantem inviſerim. Quòd tamen de ſalubris aëris varietate, ac mutatione intellectum velim, quippè & mihi, & aliis religioſiſſimè caverem æſtivo tempore ab impuro aëre, puta Oſtienſi, Portuenſi, ſimilibuſque.

Confirmatur ex eo, quod Auctor expertus ipſe eſt.

X. Certiſſimum tandem argumentum ad inanem deponendum timorem, quo nonnulli de noxâ Romani aëris, etiam ubi propè non ſunt paludes, anguntur, illud eſt, quod tria Comitia novorum Pontificum in æſtatem, & autumnum ipſe-

Et rurſus ex Pontificiis Comitiis impunè habitis per æſtatem, & autumnum.

ipſemet viderim incidiſſe; & tamen ex tot millibus hominum, qui per ea tempora ad Urbem vel famuli, vel comites Purpuratorum feſtinanter confluxerunt, ne unum quidem levi morbo correptum fuiſſe; cum ferè omnes in caſtrenſem febrem, quippè plerique Vaticani campi hoſpites, incurrere debuiſſent, ſi Urbs, locis etiam parum frequentatis, à ſolſtitio æſtivo ad autumnale æquinoctium inclementiâ cœli laboraret, quâ certè tunc ſemper afficitur, cum à paluſtribus aquis alicubi non vindicatur.

) (

Ventos

Digitized by Google

Ventos Auſtrales, quos Romanus ager facilè excipit, ac ſiſtit, idcircò aeri labem communicare, quod paludes, cœnoſamque terram inveniant. Nonnulla etiam de Urbis caligine.

CAP. IX.

ERIT forſitan qui objiciat, argumentum ex Latii convalle, ac planicie depromptum: cum enim Romanus ager præaltis montibus ab Oriente tum hyemali, tum æſtivo uſque ad univerſum Septentrionem undique cingatur, ac defendatur; ad Meridiem verò uſque ad Occaſum hyemalem ita latè pateat ventis Auſtro, Libonoto, atque Africo, ut illos non ſolùm liberè excipiat, ſed facilè etiam coërceat, & ſiſtat; hinc multi deducent, eam cœli inclementiam, quæ ad humiliores hujus agri regiones habitatoribus, ædificiis, ac ſylvis deſtitutas, æſtivis, atque autumnalibus tempeſtatibus repetit, meridionalibus hiſce ventis, non verò paludibus acceptam referendam eſſe, quippè qui per ſingulos annos iis temporibus majori cum vi recurrentes, copiam

Latiũ ab Oriente ad Septentrionem montibus ſeptum.

Ad Meridiem obverſa planitie jacet.

particularum erodentium, ac fermentativarum ex terris, unde veniunt, atque ex mari, quod trajiciunt, abripere ſolent, atque convehere; quæ utique particulæ à colonis, aliisque ejusdem agri incolis facilè imbibuntur; quare, ſi frequenter ægrotant, id non quidem paludum, ſed meridionalium ventorum culpâ contingere.

Qui venti meridionales, & quando infenſi.

II. Non inficiamur, meridionales ventos, cum vehementes fuerint, turbidi, & æſtuoſi, Romæ, atque in agro potiſſimùm eſſe inſalubres, magis quidem æſtate, & autumni principio, minus verò per hyemem totam. Sed negamus, eam inſalubritatem, ſeu potius perniciem, quam in incultis, & paluſtribus Latii locis per æſtatem præſertim experimur, iis, etiamſi validi ſpiraverint, ventis tribuendam eſſe. Hujusmodi enim venti non aliam certè per ſeipſos ad lædendum Romanorum corpora exerere vim poſſunt, niſi illam, quam Græcos ex Auſtro pati expoſuit Hippocrates [a]. Etenim utrobique tam in Latio, quàm in Græcia, cum flant meridionales venti, ab iisdem Africæ terris veniunt, perque idem Mediterraneum pelagus excurrunt. Atqui apud Græcos [b]: *Auſtri* ſolummodò *auditum hebetant*, *caliginem viſui offundunt*, *caput gravant*, *tarditatem denique*, *ac languorem hominibus inferunt*; non verò exitiales, & caſtrenſes febres inducunt. Igitur Auſtri, cum in Romano agro non ſolùm enun-

[a] 3. Aph. 5.

[b] Loc. citato.

enunciata ab Hippocrate ſymptomata, (quæ hyeme quoque Romanorum in morbis, dum ejusmodi ſpirant venti, paſſim obſervantur) ſed caſtrenſes etiam febres per æſtatem excitent: hoc quidem non vi nativæ indolis Auſtri, Africique venti, ſed particulari, malignoque fermento, hac in terræ plagâ invento, tribuendum eſſe cenſuerim, cui tantummodo exaltando, atque urgendo, non autem producendo Auſter par eſſe poteſt.

Quas afferunt particulas noxias, à paludibus Pontinis, Oſtienſibus, ac cœnoſo litore everrunt.

III. Hanc verò luem, quam venti meridionales per ſe non habent, unde nam accipere, & per incultam, minimèque habitatam Latii planiciem quaquaversùm convehere poſſunt, niſi ex paludibus Pontinis, Oſtienſibus, ſparſimque ab aliis, ac toto ferè cœnoſo litore noſtri maris, quod ob ſtagnantes modò hìc, modò illic aquas penè lethiferum eſſe paulò ante oſtenſum eſt? Siquidem eorum potiſſimum locorum accolæ poſt ſolſtitium æſtivum, ſpirante præſertim Auſtro, tam malè habent, ut, niſi ad montes confugiant, facilè è vita decedant. Propterea, ut recenſitos ventos in ſuo utcunque maleficio relinquimus, ita paluſtrium locorum perniciem magis, magisque hoc ipſo confirmamus, quod Auſter non ubique locorum eandem vim exercet, pravosque effectus producit, ſed iis duntaxat regionibus eſt pernicioſus, quæ paludibus, aliisque terris corruptorum corporum inquinamento pol-

lutis, propinqua ſunt, atque adverſa. Sed de ventis Auſtralibus multò plura à nobis dicta ſunt priore [c] parte hujus Diſſertationis.

c Cap. 3. & 4.

IV. Poſtremo loco ſunt, qui damnant Romanum cœlum, quod denſum ſit, & caliginoſum. Unde Lucas Antonius Portius [d] criminatur noſtrum aërem, quia cernentibus ex Tuſculo Romam, tota ſub nebulis apparet. Sed ignoſcat Vir optimus, meque benignè audiat pro veritate ſcribentem. Fateor quidem, caligines, & frequentiores nebulas partim à Tiberi, partim à caminis, qui plurimi in Urbe ſunt, elevatas videri. Sed illud nego, ambientem aërem propterea eſſe culpandum. Etenim Cagnatus [e] in Tranſpadana, ſalubri alioquin regione natus, ſcripto teſtatur, illic crebriorem, denſioremque, quàm Romæ caliginem fieri. Immo ipſe ego bis Urbini multorum ſpatio dierum moratus (largiente ſummâ cum benignitate facultatem Pontifice) matutinas, denſaſque nebulas ferè ſemper animadverti: & tamen Urbinum nulli ferè civitati propter cœli clementiam cedere exiſtimatur. Non ergo frequens caligo pravi aëris teſtimonium præbet, niſi aliud vitium ex mortuis præſertim aquis acceſſerit, quæ Romæ plerunque atmoſphæram inquinant, ut fusè probavimus. Præterea omnem de caligine tollit difficultatem experientia, quæ paſſim nos docet, ab hac Roma-

d De Morb. Milit. cap. 7. pag. 168.

Caligo, & nebula, quâ obſitus cernitur Romanus aer, ſalubritati nihil detrahit.

e De Salub. Roman. aer. pag. 30.

manæ Urbis nebula nihil grave nobis accidere. Quod non ſolùm nos ipſi teſtari poſſumus, ſed ante noſtram ætatem (temporibus ſanè, quibus Urbs pluribus locis paluſtribus aquis inquinabatur) affirmarunt Alexander Petronius [f], & Marſilius Cagnatus [g].

[f] Lib. 1. de Vic. Rom. cap. 5.
[g] Loc. cit. pag. 31.

De Tiberis inundatione tanquam unâ ex cauſis adventitiæ inſalubritatis Romani aeris.

CAP. X.

SI aquarum libratorem nunc agere inſtituiſſem, profectò in Tiberinæ alluvionis cauſas omnes, earundemque operandi modum diligenter inquirere deberem. Nec differturo mihi argumenta deficerent, quippè quæ magnis ingeniis [a] uberem adhuc ſcribendi materiam ſuppedi-

[a] Andr. Baccius lib. prop. del Tevere, itemque de thermis lib. 1. tit. inundat. Tiber.
Marſil. Cagnat. diſputat. de Tib. inund.
Benedict. Caſtell. de menſur. aqu. curr.
Jac. Caſtiglion. dell'Inondazione del Tevere.
Philippus Stonor in prima par. Theatr. Polit.
Baratter. in Architect. aquar.
Philippus Maria Boninus nel ſuo Tevere incatenato.
Domin. Guglielm. in ſuo præclaro opere, cui titulus: Della Natura de' Fiumi cap. 10.
Ii quidem omnes, multique alii de Tiberis alluvione diligenter tractarunt.

ditarunt. Sed quoniam ad Medicorum duntaxat eruditionem, atque ad ægrotantium utilitatem ſtudia noſtra direximus, ſatis erit admonuiſſe, Tiberim crebris, ac ſubitis incrementis nuſquam ſuis aquis magis, quàm ipſa in Urbe exundare, atque reſtagnare; cujus eventus cauſas ſingulas ad duo præſertim genera hic retuliſſe ſufficiat, ſcilicet ad auctam molem influentium aquarum, & ad retardatum earundem motum, atque exonerationem. Etenim flumina toto eo tempore ſubſident, lenique curſu devolvuntur, quo aquæ effluentes in eâdem proportione verſantur cum influentibus: tunc contra attolli, & vel per cloacas regurgitare, vel etiam ſuas extra ripas effluere incipiunt, cum latices proportione majori influunt, quàm effluunt.

Nuſquam magis, quam intra Urbem Tiberis exundat.

Prima ejus effecti cauſa, aucta moles influentium aquarum.

Secunda, earundem retardatus motus, & exoneratio.

II. Augent ſanè molem influentium lympharum multæ, pertinaciterque cadentes altis potiſſimùm, ac remotis de montibus pluviæ, vel repentè ſolutæ nives; quinimò fortuitò erumpentes, ſereno etiam cœlo, ex terræ ſinubus (ipſis in fontibus, aut intra fluminis alveum) aquarum voragines. Tiberis enim, Plinio [b] teſte, duobus, & quadraginta fluviis augetur. Nec ſanè defuere qui crederent, nunquam Tiberim ripas ſuas exuperare poſſe, niſi novo aquarum influxu intumuerit.

Tiberim augent aquæ confluentes.

Partim peregrinæ.

b Lib. 3. cap. 5.

III. Sed ne illud quidem incrementum aquæ ſilen-

ſilentio prætermittendum mihi videtur, quod Tiberi intra Urbis mœnia, cum exteris ſuperbit aquis, & jam jam ſuis de ripis effluxurus eſt, maximum accedit, non modò ex pluvia, ſeptem è collibus, & ex tam lata planitie affatim in fluvium præcipitante, ſed potiſſimum ex jugibus aquis trium magnorum fontium, Trivii ſcilicet, Thermarum, & Janiculi, necnon torrentis Mariani, quæ quidem, ſi in unum proprium alveum confluerent, juſtæ magnitudinis amnem efficerent. Cum igitur ſuperficies Tiberis, novis aquis intumeſcens, pari libra cum imis Urbis locis ad horizontem fuerit, ſi propter allata impedimenta retardari contigerit, neceſſariò ingens horum fontium in Tiberim fluxus ipſe quoque retardabitur, quamobrem eædem lymphæ primò in cloacis ſubſiſtent, deindè quaquaverſum per plana civitatis erumpent, atque alluvionem inferent, vel augebunt. Propterea, ſi unquam Romani Principes ejusmodi fontes per proprios ductus rectâ ad mare deflecterent, certè Roma minus eſſet alluvionibus obnoxia.

Partim urbanæ.

IV. Quæ minuunt, & impediunt velocitatem, atque exonerationem aquarum in mare bifariam veniunt conſideranda, vel enim de novo adveniunt, vel firma, & perpetua ſunt in Tiberis alveo. Quæ nova, & caſu quodam Tiberinis aquis accidunt ad motum impedimenta ſunt:

Impedimenta fluminis velocitati, et exonerationem retardantia, vel fortuita ſunt, vel perpetua.

Pri-

Primum impedimentum prioris generis, impetus maris, quo flumini renititur.

V. Primò, & quidem ſæpe, contrarius curſui fluminis ipſe impetus maris, quod vel proprio æſtu, vel cum Auſtro potiſſimùm, aut Africo vehementer intumeſcit, agitatur, atque impellitur (eo præſertim tempore, quo per proprium fluxum idem mare ſupra noſtrum litus latius extenditur) ſævum, ac tempeſtuoſum renititur curſui Tiberis, cujus aquas adeò ſuum intra ſinum non recipit, ut illas Urbem verſus majori ex parte repellat.

c Loc.cit. lib.4. cap.13.pag.267.

Tiberinæ, & marinæ aquæ vehemens colluctatio flumen urget ſupra ripas.

VI. Hoc autem impedimentum non mechanicâ tantùm ratione, ſed ipſo quoque oculorum intuitu compertum eſt. Narrat enim Boninus c, Viros ſpectatiſſimos Ægidium Capponem, & Præſulem Creſcentium ſemel ad Tiberis oſtia tunc temporis ſtetiſſe, cum mare violentiſſimè noſtri cum fluminis undis arietaret, vidiſſeque procellæ impetum eouſque fluminis velocitatem retinuiſſe, ut illud ad ſuperandas ripas coëgerit.

Secundum impedimentum Auſter vehementior.

VII. Secundò, idemmet Auſter, ſed præſertìm Libs, qui, cum vehementer flat, ſi Tiberim novis auctum aquis inveniat, quoniam is ab Urbe ad Tyrrhenum mare per ſectiones, plerunque adverſâ Libyæ fronte locatas, decurrit, ità retardat, ut Ægidius Bordonus, ſedulus aquarum Architectus ingenuè mihi retulerit, ſe (cum ripæ fluminis extra Portuenſem portam ad conſtruendum agge-

rem

Digitized by Google

rem ſuperioribus annis identidem adeſſet) non ſemel plus ſolito, & plus etiam, quàm influentium autumnali tempore aquarum ratio poſtularet, Tiberim celerrimè elevatum conſpexiſſe. Meridionalibus nanque flantibus ventis, ſuperficies fluminis magnas, ſpiſſasque in undas Romam verſus criſpatur, truditurque; quamobrem fieri non poteſt, quin ejusdem velocitas remittat, quæ ſtatìm in Urbis alveo menſuram adauget. Hoc viderat Horatius [d], cum Auguſti tempore cecinit:

[d] Lib. 1. od. 2.

Vidimus flavum Tiberim, retortis
Litore Etruſco violenter undis,
Ire dejectum monumenta Regis,
Templaque Veſtæ.

Et quanquam ſuperna retardatio ab auſtro inducta, non ſit æqualis in toto fluminis corpore; nihilominus tamen, cùm ſciamus fundum Tiberis intrà Urbem variis locis eſſe impeditum; jure meritò ipſa mora ſuperior magnas inter exundationum cauſas adnumerari debet. Probat hoc etiam contrarius ex ſeptentrionalibus ventis in eodem flumine effectus. Etenim nos paſſim vidimus, idemque Bordonus diligenter obſervavit, Tiberim, quanquam ſuperbientibus undis ſemitas Urbis obrueret, attamen ſpirante mox vehementer boreâ, ad alvei ſui fræna citiſſimè, atque inopinatò rediiſſe.

Tertium impedimentum, tiberina aquæ tenacitas.

VIII. Neque verò inter cauſas remoratæ tiberinæ velocitatis tertio loco reticenda eſt ea, quæ à craſſitie, ac tenacitate fluentis laticis deducitur: cum enim flumen hoc novis aquis, vel pluviis, vel nivoſis augeſcit; tunc quidem terras, per quas tranſit, corrodit, ſolutasque illarum partes ſecum vehit, quæ ſubindè ex variis ſpeciebus conſurgentes, glutinoſum quoddam, cretaceum, viſcidumque cœnum componunt, quod, quemadmodum poſtquam exundationes ceſſant, ſuperficiem telluris, cui inſederat, ità ſolet incruſtare, ut illìnc difficillimè abſtergi poſſit; ità cum fluminis aquis admixtum devolvitur, aliquam earundem fluxui libertatem detrahit. Minus enim ad fluendum ſunt idonea, quæ majori conſiſtentia donantur liquida; ut patet de muſto, de ſyruppis, deque aliis id genus corporibus, quæ ægriùs fluunt, quàm ſimplex aqua. Cui ſanè fluxus difficultati ea etiam accedit, quæ oritur ex paleis, arborum ramis, fruticibus, aliisque ejusmodi corporibus, quæ flumini innatantia, cùm ad pontes, ad ripas, atque ad aggeres perveniunt, fixis jis locis ità adhærent, ut novo ſint præterlabentibus undis impedimento.

Quartum impedimentum, fermentatio ab Auſtro in Tiberi ſæpè excitata.

IX. Quartò non aſpernanda etiam aucti fluminis, exundantisque cauſa ea eſſe videtur fermentatio, ſeu bullarum ſeries, quam in Tiberis ſupernâ parte tunc temporis excitari videmus. Etenim

Etenim particulæ fermentativæ ab Africa cum auſtro adductæ, variis corporibus, quà ſalinis, quà ſulphureis, quæ turbidum flumen advehit, admiſcentur, & cum illis in fermentationem abeunt; quæ tantò majori cum impetu initur, quantò major eſt velocitas fluminis, impetuosè contra auſtri renixum, & contra ipſos aggeres, aliaque impedimenta luctantis. Undè fieri non poteſt, quin oriatur magna rareſcentia in partibus aquæ, quæ propterea molem quoque adauget.

X. Quintò demùm ſemiobſtructio faucium Tiberis, quæ à congeſtione arenarum, & cœni interdùm fit, præſertim cum navis aliqua mercibus onuſta, propter maris tempeſtatem, turbido decurrente flumine, quod ſæpè accidit, ibidem mergitur. Nec porrò me latet Virum [e] hydroſtaticæ ſcientiæ peritiſſimum, hanc arenoſæ congeſtionis cauſam tanti pro inducendis Romanis alluvionibus feciſſe, ut putaverit, maximam in attollendo flumine partem habere. Etenim Tiberis, qui juxtà fauces præ multis aliis fluminibus, lenem habet velocitatem, ac propterea litus aggeſtione terrarum ſemper longius producit; relicto ibidem cœno, ità proprium fundum ocyſſimè attollere poteſt, ut currenti ſibi arenarum obicem apponat, quæ poſteà, ablatis impedimentis (procellæ nimirùm, immerſæ navis, & turbidi fluenti) celerrimè quoque ab ipsâ reſtitutâ liberâ velocitate Tiberis

Quintum impedimentum, ſemiobſtructa Tiberis oſtia.

[e] Celeb. Montanarus in Patav. Lyceo Matheſeos profeſſor.

removentur. Hanc ſanè obſtructionis cauſam optimè ſubolſecit emunctæ naris Poëta Lucretius, & his verſibus perſtrinxit:

Eſt quoque uti poſſit magnus congeſtus arenæ
Fluctibus adverſis oppilare oſtia contra,
Cum mare permotum ventis ruit intus arenam,
Quo fit, uti pacto liber minus exitus amni,
Et proclivis item fiat minùs impetus undis.

Impedimenta perpetua.

XI. Quod verò ſpectat ad impedimenta, quæ Romæ perpetuò exiſtunt in Tiberis alveo, hæc quidem multa ſunt, ſimulquæ cauſæ, cur flumen nuſquam ſæpiùs, quàm in Urbe ſoleat exundare.

Primum, anguſtia alvei ex pontibus.

XII. Primum ſanè impedimentum eſt frequenter occurrens anguſtia alvei propter tot pontes, quà erectos, quà dejectos. Quinimò eſt ipſum quoque tortuoſum iter, cujus repagula, dùm aquæ offendunt, retardantur in motu, & augentur in mole, quæ à novis influentibus majori copiâ laticibus, ita creſcunt, ut ab anguſtiâ riparum contineri nequeant. Undè Tiberis primùm per cloacarum fauces, deindè, ſuperatis etiam ripis, liberiùs per ipſam Urbem diffluit.

Secundum, fundi inæqualitas ob moles, pontesque dejectos.

XIII. Secundum eſt ejusdem pariter fundi inæqualitas, atque elatio, quas nunc longè majores, quàm olim fuerint, exiſtere, poſt tot, tantasque

taſque Urbis clades, nemo certè dubitabit, qui advertat diruta juxtà Tiberim ædificia, pontesque collapſos modò fundum tenere, atque hic illicque neceſſariam aquarum velocitatem retardare.

Eodem ſpectant ſaxa, aliaque in Tiberim temerè projecta.

XIV. Ad hæc accedunt Ædilium ſæpè negligentia, & perpetua plebis temeritas, propter quas multis intrà Urbem locis ſordes, ſaxa, aliaque id genus ſolida, & ima petentia corpora in flumen dejiciuntur, quibus neceſſariò fit, ut & ripæ ſemper anguſtiores, & fundum inæquale, atque altius reddatur. Quapropter his etiam obſtaculis ità ſubeuntibus undis minuitur velocitas, ut Tiberis, aliis concurrentibus cauſis, auctu ſuo per omnia Urbis plana faciliùs ſtagnare interdùm conſueverit.

Tertium pilæ ſtaſſilariæ.

XV. Denique Tiberis intrà Urbem curſui non levia ponuntur impedimenta ab ingentibus illis Moletrinis (Pilis ſtaffilariis ab Holſtenio appellatis) quæ, licèt flumini innatare videantur, ſexta forſitan parte immerſæ ſunt, & fluentibus undis eò magis, ac deterius opponuntur, quò anguſtioribus inſiſtunt fluvii ſinubus, qui propter artefactos palis aggeres, ad colligendam, ducendamque illuc aquam comparatos, jam penè obſtructi ſunt. Meritò idcircò Raphaël Fabrettus *f* noſtram inertiam his verbis inclamat: *Quæ Beliſarius, neceſſitate dictante, inciſis videlicet per Gotbos in Urbis obſidione aquæductibus, advenit;*

f De aquis, & aquæd. diſs. 3. n. 348. & ſequ. Vide etiam quæ in hunc eund. errorem admonet Bonin. oper. cit. lib. 5. cap. 5.

venit; cur, ea ceſſante, maxima cum deformitate ob occupatum alveum, nec minori incommodo ex interrupto inter ſupernatem, & infernatem rivum commercio, per damna, atque pericula perdurare patiamur? Etenim non ſolùm privatis jacturis inſtruimur, impendia fluviatilium ejusmodi molarum utilitatem vincere; nam, jis ſemel abſumptis, vel in præceps (ut non raro accidit) excreſcente flumine raptis, aliæ non ſufficiuntur: ſed publica hìc inundationum Urbis damna plurimum augeri ex Geometricis demonſtrationibus patet; retardato enim aquæ curſu per ingentes illas, quibus ripæ alligantur, moles, ſequitur, aquæ menſuram augeri, quæ contra, ſublatis impedimentis, majorem velocitatem acquireret; undè elevatio ceſſaret. Additque: *Illud pejus in biſce moletrinis accidere, quod in occupandis Tiberis ripis, novo invento, & non ex Beliſarii imitatione peccatum fuit: non enim Beliſarius pilis ſtaffilariis ripam impediit, ſed prorſus innoxio molimine, ut Procopius* [g] *deſcribit, machinam ſub Janiculo ex pontis fornice ſuſpendit, &, aptatis, extenſisque ab utraque fluminis ripa funibus, binos lembos colligavit*.

g Lib. 1. de Bello Goth. cap. 19.

Quo remedio hoc impedimentum ſubmoveri poſſit.

XVI. Sed jam conqueri deſinamus, cum aqua, Sabbatino ex lacu in ſummum Janiculum perducta, verſandis nunc in ejus dorſo molis (ut olim

olìm eodem teſte Procopio) à Sanctiſſimo Pontifice Innocentio XI. meritò fuerit deſtinata, nosque in ſpem erigat, fore, ut, cognitis damnis, quæ ex molis Tiberinis oriuntur, aliæ rurſus in eodem clivo addantur, illæque igni damnari aliquando poſſint.

XVII. Ex jis autem ſapiens Lector duo corollaria non ægrè deducet; primum quidem, ideò Tiberis exundationem nuſquam priùs intra Urbem apparere, quàm in cloacis, hiantibus in via Urſi uſque ad pontem Ælium, ſeu Sancti Angeli; quia nullo priùs in loco, quàm inter prædictum pontem, & Noſodochium Sancti Spiritus in Saxia, curſui fluminis majora occurrunt impedimenta: alterum verò propter varium invicem concurſum illarum cauſarum, quæ molem aquæ tam influentis augere, quàm effluentis retardare poſſunt, varios quoque haberi Tiberis auctus, atque alluviones; ut, cum ſupremo gradu omnes cauſæ coiverint, extremæ pariter, ac planè miſerandæ exundationes contigerint, ipſaque Roma penè tota fuerit adnavigata: quemadmodùm Divi Gregorii tempore accidiſſe ex Paulo Diacono alias [b] retulimus. *Duo corollaria notatu digna.*

b Par. 2. hujus Differt. cap. 3.

XVIII. Sed quanquam hujusmodi cauſæ luculenter patuerint, nullus tamen ſanæ mentis fuerit, qui ſperare poſſit, ut vitandis omninò Tiberinis alluvionibus certa præſidia aliquandò inveniantur, quæ in ipſa florente Romani Imperii maje- *Nulla arte Tiberinæ alluviones vitari poſſunt.*

majeſtate vel penitùs inutilia, vel malo ipſo pejora exiſtimata fuerunt. Etenim, Tiberio imperante, cum ſemel, ſeriòque de remediis coërcendi fluminis Romæ ageretur, Senatus in Piſonis [i] ſententiam conceſſit, qui *nihil mutandum* cenſuerat: natura quippè optimè rebus mortalium conſuluit, cum, ut ſua ora fluminibus, ſuoſque curſus, atque origines, ita fines dederit, nec Tiberis, accolis prorsùs fluviis orbatus, minori gloria fluere debet. Vel igitur ima Urbis loca deſerenda, & colles duntaxàt incolendi, aut quæ nos patimur, & quæ majores noſtri paſſi ſunt, ferendum, ſinendumque, ut poſteri etiam patiantur. Illud unum non leve foret præſervativum remedium, ſi nimirum à Pontificibus, priſcorum more, *Curatores* alvei, & riparum Tiberis conſtituerentur, qui, ut Baccius [k] ait, alveum mundare, & ripas uſquequaque fluminis dilatare ſedulò ſtuderent.

[i] Ex Tacit. Ann. lib. 1.

Cùm ea de re conſultus eſſet Senatus, nihil mutandum cenſuit.

[k] De Ther. lib. 1. de inund. Tiber. pag. 51. ſed latius hetruſco libro *delle Inondazioni del Tevere lib.* 3. hoc argumentum tractat, poſt quē multò accuratius citatus Boninus lib. 5. per tot.

XIX. At quoniam, quæ ex Tiberinis alluvionibus accidunt mala, & multa, & varia ſunt; alia quidem ad architecturam, ut ædium caſus; alia ad agriculturam, ut camporum vaſtatio, ac ſterilitas; alia ad jus civile, ut terrarum alicui acceſſiones, alicui detractiones; alia denique ad pietatis officia, & populorum regimen ſpectantia; nos modò ſuas cuique facultati animadverſiones relinquentes, illud tantummodò (perindè ut Arti Medicæ proprium, & conſentaneum) hìc

hìc perpendendum aſſumimus, ſcilicet quod ad morbos avertendos, propulſandosque conducit. Ex Tiberis itaque exundatione adventitiam aëri noxam revera naſci, eamque peculiari diligentiâ poſſe vitari, oſtendamus.

Ex Tiberis exundatione adventitia aeris inſalubritas gignitur.

Ex Tiberis inundatione paluſtrem aeri noxam accedere, niſi eidem opportunis præſidiis occurratur, & quæ iſta ſint, oſtenditur.

CAP. XI.

TIBERINIS alluvionibus Incolas humilium Urbis regionum ſæpe diuturnis, ſæpe etiam ſævioribus ægritudinibus laboraſſe, luculentius ipſa plebis clades, & luctus teſtatur, quàm ut ab auctoritate, vel ratione teſtimonia repetamus. Et quanquam doctiſſimus Cagnatus [a], avitum illum, penitusque inſidentem Romanorum animis metum Tiberis inundantis abigere ſtuduerit, majoresque noſtros, anili, vanâque religione ductos, inter prodigia futurarum calamitatum, atque portenta urbanas inundationes poſuiſſe, oſtenderit, minimè tamen inficia-

Anilis metus eorum, qui Tiberis exundationem inter futurarum calamitatum portenta reponebant.

[a] In diſput. de Tiberis inund.

Digitized by Google

tur, ex Tiberi inundante eos populares morbos impendere, qui à vitiato, corruptoque aëre ſolent proficiſci. Quod ſanè tunc præcipuè uſuvenire exiſtimat, cum aquæ jam effuſæ diu terram madefecerint.

II. Sed quoniam frequenter accidit, ut nos minora ſpernentes, ſummis tantùm, ſupremiſque malis ad inquirenda, adhibendaque remedia excitemur, propterea, experientiâ doctus, advertendum cenſeo, luem aëris non ex magna duntaxat, ſed ex parva etiam, atque vix inchoata alluvione metuendam eſſe, illis præſertim Urbis regionibus, quæ vineis, ac pratis finitimæ ſunt. Etenim interdum accidit, ut ſemitis Urbis, nondum inundatis, per ſcrobes tamen, & foſſas cùm arcis Sancti Angeli, tum continentium pratorum, utpotè ſitu humiliores, aqua, vel Tiberina regurgitet, vel ſaltem pluvia, ab elevato nimirum flumine impedita, reſtagnet. Quamobrem paulatim, obſtructis cœno canalibus, etſi mox Tiberis detumeſcat, iis tamen locis aqua reſidet, & cum ſordibus in ſocietatem criminis venit.

Alluvionis initia animadvertenda, & quæ ea ſint.

III. Hoc verò fluminis incrementum, & foſſarum, ſcrobulorumque repletio, licèt vulgò exiguum malum videri poſſit, attamen, ſi contemnatur, peſtiferum penè ſemen maximarum evadit calamitatum; pedetentim namque, ineunte æſtate corrupti, inquinatique latices caſtrenſes potiſ-

Ea neglecta magnas calamitates intulerunt.

tiſſimùm febres in proximos Leoninæ Civitatis habitatores inducunt.

IV. Sed exundatio non tantùm officit, quatenus moræ, & corruptioni aquarum anſam præbet, verùm etiam, quia cum Tiberis ad ſuum alveum recurrit, tunc lateritios, ac tophaceos domorum parietes, ipſaque pavimenta madefacta relinquit; ac proindè ſi incolæ udas adhuc repetant ædes, propter præpeditam tranſpirationem juxta varios, quibus iidem donantur, corporum habitus, pravasque plus minus, quibus inquinantur, fluidorum diſpoſitiones, variâ itidem, currente eâdemmet hyeme, malorum genera contrahunt, quæ inter frequentiſſimæ ſunt febres acutæ, vel chronicæ, viſcerum obſtructiones, necnon rheumata tum ſimplicia, tum completa; ſimplicia appellamus dolores articulares, & pectoris, deſtillationes, ac tuſſes; completa verò ſpurias pleuritides, peripneumonias, ſopores, apoplexias, paralyſes, & ſimilia; quæ ſanè eò faciliùs ſolent accidere, quò magis poſt Tiberinos auctus, vel boreas flaverit, vel ninxerit.

Mala pregnata ab humidis domorum parietibus, & pavimẽtis poſt inundationem relictis.

V. Hactenus de malis ab alluvione productis; nunc de remediis aliqua dicenda ſuperſunt. Hæc autem in privata diſtinguimus, & publica, utraque tamen erunt morborum præſervativa.

Remedia adverſus noxam ex alluvionibus productam.

Vel privata ſunt, vel publica.

VI. Privata appellamus præſidia, quæ à ſingulis habitatoribus regionum, à Tiberi obruta-

Quæ ſint à privatis adbibenda.

Digitized by Google

rum, debent adhiberi. Primum ut caveant homines, ne ad humidas ædium partes incolendas, priusquam exiccatæ fuerint, redeant; ſed vel ad colles migrent, vel ſaltem ad ſublimia domorum ſe recipiant. Secundum, ut accenſo igne, uda cubicula ſtudeant areſacere. Tertium, ut relictas à Tiberi ſordes ſuis ab atriis, ſubterraneisque locis, vel ipſi pro viribus extrahant, vel publicis Ædilibus indicent removenda. Tandem, ut optimo vitæ genere, ac luculento camino utantur.

Quæ ab Ædilibus, & Curatoribus Tiberis.

VII. Publica verò præſidia ſpectant ad Tiberis Curatores, atque Ædiles. Sed quoniam hi hâc in re nunquam eâ, quâ opus eſt animi ſollicitudine ſe gerere poterunt, niſi probè noverint, quantum futurum ſit Reipublicæ detrimentum, ſi domorum, viarum, cloacarum, aliorumque juxta Urbis mœnia locorum, in quibus Tiberis reſederit, expurgatio prætermittatur; opportunum arbitror his attexere Conſilium, quod Sanctiſſimo Domino Noſtro exhibuimus, cum per initia ſui Pontificatus flumen exundaſſet.

CON-

Digitized by Google

CONSILIUM

Humiliter ſubjectum SS. Domino Noſtro

CLEMENTI XI.

Ut, poſtquam die XXIII. *menſis Decembris anni* MDCCII. *Tiberis inundaſſet, ima Urbis loca ab illato cœno, pro conſervanda Romano aeri ſalubritate celeriter abſtergi, ac vindicari juberet.*

BEATISSIME PATER.

JUre optimo Tiberis apud Plinium [b] *religioſus monitor* dictus eſt, quoniam in ſummâ etiam Romani Imperii poteſtate (ut Livius, & Dio teſtantur) tanto impetu exundare conſuevit, ut magnam non raro tectorum, pecorumque, atque hominum ſtragem ſecum traxerit; quamobrem egregios illos Reipublicæ Moderatores admonebat, ut animum ejusmodi præcavendis detrimentis diligenter adhiberent. Et quanquam hoc munus Tiberis Curatoribus decretum fuerit, decuit tamen aliquando Principem ſuâ quoque vigilantiâ avertendis hiſce malis ſingillatim incumbere. Hinc à Suetonio [c] accepimus,

[b] N. H. lib. 3. cap. 5.

Cur Tiberis religioſus monitor dictus apud Plinium.

[c] In Vita Octav. Auguſt. cap. 28.

Tiberis cura Principe digna.

mus, Auguſtum gloriatum fuiſſe, quod publicis operibus ſtudium impenderit, præſertimque alvei Tiberis, ne Urbs inundationibus eſſet obnoxia; quinimò Tiberium [d], avocatâ ab Aſinio Gallo ſtagnantis in Urbe Tiberis curâ, remedium coërcendi fluminis Attejo Capitoni, & L. Aruntio mandaſſe. Nec verò Summorum Pontificum Alexandri potiſſimùm VI. Clementis VII. Pauli IV. Clementis VIII. aliorumque, quæ Sanctitatem Tuam minimè fugiunt, exempla deficiunt. Tuæ itaque Paternæ Providentiæ non exiguum argumentum dabis, ſi, cum Tiberis inundatio, quin ſæpe recurrat, impedire nemo unquam potuerit, hoc eodem tempore, poſtquam flumen plana Urbis inundavit, Romanæ gentis metui, ac periculis ſollicitè obviam iveris.

d Tacitus Annal. lib. 1. n. 76.

Rationes, quibus alluviones inſalubritatem aeris efficiunt.

Porrò ambiens aër in imis, finitimiſque Tiberi locis propter alluviones non modò ſæpe inſalubrior, ſed interdum ferè peſtilens redditur. Etenim flumine extra ripas diffluente, ſtatim turbidæ, malèque olentes aquæ ex redundantibus plateis, viis, & vicis, ſubterraneas ædium cellas affatim ingrediuntur, ibidemque, donec fluvius ad proprium alveum revertatur, coguntur ſubſiſtere; ubi puteales quoque aquas, quibus præſertim pauperes in potum utuntur, inquinant. Poſtquam verò Tiberis detumuerit, tunc fluxiliores incluſi latices, amoto circumquaque prementium

tium aquarum impedimento, per terræ poros, veluti per totidem venas, ſolâ ponderis inclinatione eôdem majorem partem paulatim refluunt. Contra verò corpora non ſolùm terreo-mucoſa, ſed multis præterea inſectorum, quinimo brutorum etiam, aut piſcium cadaveribus, atque ovis, vel certè variis vegetabilibus referta, imarum cellarum in ſolo præcipitata ſuperſunt. Hujusmodi autem multiplex cœnum, ut hyeme, frigoreque conſtrictum, fixum plerunque, atque innoxium ſubſidet, ita ab æſtivo Sole plus, minusve calefactum, atque ſolutum (accedente præſertim Auſtro) diſſilit in copioſa corpuſcula, quæ quidem hominum ſanguini, præcordiis, ac cerebro pernicioſa, proximarum ædium aërem facillimè implent, atque contaminant. Ad hæc accedit ea labes, quam hauſtæ puteales aquæ, ipſæ etiam fœdæ, intra incolas ducunt.

In aliis etiam regionibus idem accidit.

Neque Romæ duntaxat, ſed ubique locorum experimento compertum eſt, cœnoſam ejusmodi colluviem, cum fermentari incipit, effluvia de ſe jugiter emittere, quæ validis ſolùm, ac procelloſis, è Septentrione potiſſimum, ventis (qui in Belgio frequentes, Romæ verò nonniſi inſolenter, ac rarò inter æſtus flare ſolent) penitùs diſſipari conſueverunt.

Ex civium verò, Beatiſſime Pater, negligentiâ, quæ in poſtremis Urbis exundationibus

bus hanc malè olentem ſecem purgare, atque amovere omiſit, orti ſunt morbi, qui antequam gubernacula arriperes Eccleſiæ, ſub ſpecie caſtrenſium febrium æſtate, atque autumno in domibus apud Tiberim, & quâ ſpectant mœnia Civitatis Leoninæ, & Arcis foſſas, tantâ cum populi diminutione graſſati ſunt. Cum autem nunc flumen ripas iterum ſuperaverit, novoque limo inferiora loca oppleverit, opportunè, Sanctiſſime Pater, juſſeris, ut quàm celerrimè, poſtquam nempè Tiberis occupatam Urbem penitùs reliquerit, attamen non ultra menſes Martium, & Aprilem, hujuſmodi feces prorſus eluantur. Quanta ſanè hinc pendeat cœli ſalubritas, populoque incolumitatis ſecuritas, inter multa gaudia, quæ divinitùs ei præbes initio regiminis tui, brevi quidem univerſos ſummâ cum animi voluptate intellecturos eſſe ſperamus.

Opportuna tuendæ ſalubritatis præſidia contra alluviones.

Quod ſanè, ut expeditiùs, tutiùſque peragatur, ſatis fuerit Præſuli de Judice, doctiſſimo quippe, ac ſolertiſſimo Viro, univerſum opus concredere; is enim, cum viarum jam Præfecturam exerceat, graviores Ædiles ſingulis regionibus de more præficiet, qui hæc debitâ ſedulitate, ac fide impleri curent; videlicet, ne quid per artifices dolo, ac fraude in cellarum, puteorumque fundo, tanquam deleterium malorum ſemen relinquatur; ſed quidquid egerendum eſt, diligenter

Quid cavendum per Magiſtratus.

ter extrahatur, atque illicò ad Tiberim; vel ad effoſſas in pratis altas ſcrobes, mox ſtatim terrâ tegendas, traducatur. Studeant præterea, oportet, ut cloacæ, & foſſa mœnium Arcis, & Civitatis Leoninæ eâdem methodo à cœno repurgentur, liberumque pluviis aquis parent iter ad flumen.

Hæc habui, Beatiſſime Pater, quæ prudentiſſimo Sanctitatis Tuæ judicio ſubjicerem, ubi conſilii tui maturitate ſuppleta, ac ſingulari ſapientiâ emendata fuerint, Apoſtolici animi magnitudine providè capeſſenda.

Exitus præfati Consilii.

Non eſt hîc reticendum, Sanctitatem Suam eâ, quâ cœlitùs donatur, animi providentiâ, atque ſuos in ſubjectos charitate, è veſtigio juſſiſſe, ut non ſolùm viæ, atque compita, verùm omnes etiam cloacæ, qua parte humilia Urbis loca ſubeunt, necnon cellæ vinariæ, quas exundans Tiberis impleverat, unà cum ſcrobibus, & foſſis Hadrianicæ Arcis, & proximorum pratorum ab omni cœno, ac limo vindicarentur. Quæ quidem Illuſtriſſimus Præſul de Judice ſummo ſtudio, ac ſedulitate, novis etiam Ædilibus delectis, feliciter abſolvit. Unde nitidior Romæ facies reſplenduit; immò, quod maximi refert, cum ab

eo tempore novem ferè anni jam præterierint, nullæ hactenus in Urbe caſtrenſes febres populariter vagatæ ſunt, quales tribus ab hinc luſtris triſtes, ac lugentes vidimus. Et quoniam firmius nos exempla, quàm monita docent, idcircò hiſtoriam peſtilentialium febrium, quæ Romæ ex alluvione indiligenter tractatâ tunc temporis acciderunt, petat Lector ex libro ſecundo[a] *de Noxiis Paludum Effluviis.*

Exinde nullæ caſtrenſes febres ad hanc uſque diem Romæ graſſatæ ſunt.

[a] Epid. prima.

De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus à ſubito, ſummoque frigore, deque ſubortis populariter anginis, ac peripneumoniis tam benignæ, quàm malignæ naturæ.

CAP. XII.

Ordinis ratio.

CUm in aditu ſecundæ partis hujus Diſſertationis univerſum Adventitiarum Romani aëris Qualitatum genus ad duo potiſſimùm capita revocaverimus, quorum alterum in paluſtribus aquis, alterum verò in repentino, pertinaci, intenſoque frigore poſuimus; cumque de aquarum hærentium vitio vel arcendo, vel emendan-

dando, ſatis hactenus diſputaverimus; reliquum eſt, ut de illatis à nimio algore incommodis pertractemus.

II. Porrò eſt ea tractatio noſtris præſertim Medicis ſummoperè neceſſaria. Nam, cum ſitus Urbis ad meridiem plurimum obverſus ſit, ventoque Auſtrali, nullis aut montibus, aut ſylvis in agro interjectis, maximè pateat; eo fit, ut Romanorum corpora aliquantò laxiora ſint, poriſque hiantibus, tum ad interna extrudenda, tum ad extranea effluvia excipienda; ac proinde repentè, vel furentibus ex Borea ventis, vel nivoſis urgentibus conſtitutionibus, promptiùs, faciliùſque offendantur, quàm illorum, qui adversâ ad Septentrionalem plagam fronte poſitas Urbes inhabitant, quos è contrario improviſus, obſtinatuſque Auſter faciliùs, graviùſque lædit.

Romanorum corpora poris hiantibus laxiora, & quare.

III. Ad hæc, viæ ad Septentrionem directæ, cum noſtro, quàm ſuperiori ævo, patentiores, latioreſque occurrant (ad Urbis magnificentiam adnitentibus Pontificibus) Boreales ventos liberius excipiunt, iiſque ſpatiandi quaquaverſum, diſcurrendique poteſtatem impertiuntur; immo verò, exciſâ, ut aliàs [a] memoravimus, per Sixtum V. ſylvâ, quæ prædonibus quidem aſylum exhibebat, ſed ad Septentrionalium ventorum incurſus validi aggeris inſtar objecta erat; nunc ejuſmodi flaminum, cum Romam appellunt,

Cur id temporis Aquilonares venti Urbi infeſtiores ſint.

[a] Par. 2. Differt. cap. 3.

nec impetum retundit, nec advectas immodici nitri particulas coërcet, aut debilitat.

Mala à nitroſis effluviis orta.

IV. His igitur nitroſis effluviis, cum Borea, vel nive copioſiùs, ac pertinaciùs ad nos affluentibus, ſimul etiam majori ambientis aëris preſſione romanorum corporum tranſpiratio impeditur. Quamobrem lympha, apud illas præſertim partes, quæ immediato atmoſpheræ contactu pulſantur, ſubſiſtit, & cogitur; unde epidemici naſcuntur morbi, quorum prodromi plerunque ſunt: coryzæ, eæque admodum fraudulentæ, cum minimo negocio in anginas, ac peripneumonias ſoleant concedere.

Duplici potiſſimum ratione algida conſtitutiones Populum Romanum vexant.

V. Illud poſtremò nequaquam prætermittendum ducimus, algidas nimirum conſtitutiones non uno, eodemque ſemper modo, ſed duplici potiſſimùm ratione Populum Romanum divexare ſolitas; alterâ, cum mediâ hyeme, ſicco ſolo, purgatis cloacis, viarumque immunditiis, tandem nullâ urgente annonæ caritate, cives bonis ſuccis abundant; & tunc profectò confluentes rheumaticæ paſſiones, acutæ quidem, non verò malignæ ſunt, ac proindè ſanguinis miſſione non infeliciter curantur: alterâ verò, cum vere exeunte, aut, quod graviùs eſt, per æſtatis initia, poſtquam diù Auſtri flaverint, pluviæque deciderint, neglectâ viarum, cloacarumque curâ, & præſertim invaleſcente fructuum copiâ, ſimulque uti-

Vel levius, & quando.

Vel gravius, & quando.

utilium ciborum penuriâ, plebejorum præcipuè corpora cacochyma fiunt, ſeu pravis humoribus una cum lumbricis ſcatent; in qua ſanè conſtitutione, ut plerunque malignæ vagantur pleuritides, ita diſcriminis plurimum habet venam incidere. Quam in rem legantur Ettmullerus [b], Bonetus [c], ſed præ cæteris Guillelmus Ballonius [d], & Fabritius Bartolettus [e], qui in ejusmodi complicatis, ſpuriisque inflammationibus cane pejus, & angue oderunt phlebotomi lanceolam. Uſus potiùs erit, experimentis probatus, potionum diaphoreticarum, & alexipharmacarum, oleorum recentium amygd. dulc. & lini cum antipleuriticis, & vermicidis. Juvabunt quoque veſicantia, ac, ſi dolor lateris nullis anodinis, immò nec alexiteriis topicis ex oleo præſertim Matthioli paratis, ceſſerit, admotæ parti laboranti cum ſcarificatione cucurbitulæ.

b Tit.de Pleur. pag.287. c.1.
c Merc. comp. lib.14.tit.Pleur. n.9. pag.561.
d Lib. 1. Epid. pag.79.
e Meth.in Dyſpnæam lib.5.cap. 4. pag.455.

Quæ fuerit graviſſima ex intenſo frigore producta Romæ conſtitutio.

VI. Quanquam verò nos ejusmodi à ſummo frigore ortas conſtitutiones pluries decurſu annorum quinque & triginta Romæ viderimus; nihilominus tamen, cum nulla gravior nobis obtigerit eâ, quæ univerſæ penè Europæ communis, ſub hoc anno 1709. crudeliter afflixit; idcircò hujus hiſtoriam, tanquam omnium ideam, Lectorum oculis ſubjiciemus; exindè ſperantes fore, ut non ſolùm Medici theoriam, praximque ſuas uberrimè poſſint haurire; verùm etiam Principes,

& Ma-

& Magiſtratus maxima documenta tum avertendis, tum corrigendis hiſce malis ex Apoſtolicâ charitate, vigilantiâ, ac providentiâ Sanctiſſimi Domini Noſtri CLEMENTIS XI. utiliter deducant.

Promiſſi fides liberatur.

VII. Promiſſum itaque exolvimus, ſcilicet Epidemiæ Hiſtoriam, quam inter ipſos morborum impetus Italico ſermone, re tunc exigente, conſcripſimus, nunc Latinam redditam, ut communi cum reliquo opere lingua cohæreat, non ſine ſpe publicæ utilitatis, exhibemus. Nam, ſi quis noſtras & priſcorum conferat Epidemias, pares utrasque fuiſſe deprehendet; ut non ſit dubitandum, quin poſteri eadem mala, quæ nos patimur, experturi, nullamque rem aut in cauſis, aut in ſymptomatibus, aut in præſidiis, niſi tempus intereſſe judicaturi ſint.

EPI-

EPIDEMIA
RHEUMATICA,

Quæ cum acutis febribus Romæ
pervagata eſt hyeme præſertim
Anni MDCCIX.

Una cum hiſtoria eorum , quæ

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

CLEMENTIS XI.
PROVIDENTIA, ET VIGILANTIA

Ad morbi cauſas inveſtigandas,
emendandas, & avertendas
geſta ſunt.

Ab eodem

JO: MARIA LANCISIO
Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio, Proto-
medico Generali, & in Romano Archilyceo
Primam Medicinæ Practicæ Cathedram
moderante deſcripta.

HISTORIA
ROMANÆ EPIDEMIÆ

Conſtitutio tempeſtatum autumni, atque hyemis annorum M DCC VIII. *ac* M DCC IX.

CAP. I.

QUONIAM ægritudines, quibus humana corpora confliƈtantur, magnam partem ex temporum viciſſitudine ſuboriri adverterat ſummus ille Medicæ Artis magiſter Hippocrates [a]; propterea, cùm aggrederetur ad morbos deſcribendos, qui per Græciam ævo ſuo populariter vagabantur, ſemper inſuetam vicinarum tempeſtatum conditionem, curſum, converſionemque præfatus eſt. Quem ducem [b] ſecuti Ballonius [c], Petronius [d], Cagnatus [e], Sylvius [f], Sydhenamius [g], Ramazzinus [h], aliique magni nominis Medici, epidemicas temporum ſuorum habitudines accuratis obſervationibus explicaturi, inſuetos eorum ſtatus, ſive præiviſſent, ſive etiamtum perdurarent, diligenter exponere non omi-

[a] 3. Aphor. 1. *Tempeſtatum viciſſitudines in popularibus morbis potiſſimùm obſervandæ.*

[b] Lib. 1. Epid. ſeƈt. 2. lib. 2. ſeƈt. 3. lib. 3. ſeƈt. 3. lib. 6. ſeƈt. 7.

[c] Sparſim in duob. lib. epid. & ephem.

[d] Lib. 1. de viƈt. Rom. c. 5.

[e] Rom. epid. cap. 3.

[f] Append. traƈtat. 10. & in orat. cauſ. affeƈt. epid.

[g] De morb. epidem. ſparſim.

[h] De conſiſt. epid. ann. 1690. & ſeq.

ſerunt. Nos itaque tritam tantorum Virorum vestigiis viam, differendique rationem inſiſtentes, illorum morborum cauſas, quos Romæ per hyemem anni MDCCIX. latiſſimè graſſari vidimus, ab inuſitatâ temporum qualitate repetendas duximus.

II. Et ſanè unicuique compertum eſt, inordinatas, ac morbidas aëris alterationes oriri non poſſe ab ordinatis, lenibus, placidisque tempeſtatum vicibus, quæ à Deo O. M. ad Univerſitatis conſervationem, hominumque ſalutem mirificè conſertæ, & comparatæ ſunt. Cùm enim Sol æqualiter quotannis ad locorum verticem accedat, recedatque; æquabilia ſemper aëris temperamenta, alternantibus conſtanti varietate caloris, ac frigoris gradibus, produceret; niſi intercurrentes cauſæ ſtatas anni temperies inverterent, atque turbarent. Naturalem autem temporum æquabilitatem interpellant (prçter aſpectum eorum planetarum, in quibus efficacitatem præ cæteris majorem ponunt Aſtronomi) partim terræ, partim ſtagnantium aquarum exhalationes, quas vel ſalubres venti non diſſipaverint, vel adverſi potiùs, noxiique convexerint; tum pluviæ vel uberiores, ac diuturniores, vel pro tempore minimè decidentes, ac ſæpè etiam nives, glaciesque ſiccæ admodum, & pertinaces.

Quæ cauſæ ordinatas tempeſtatem vices perturbent.

III. Porrò autumnum anni MDCCVIII. mitem

tem adeò, calidumque experti ſumus, ut producta veluti æſtas, non Romæ modò, perque omnem Italiam, ſed per Brabantiam quoque, & Belgium, videretur; itaut nihilo ſegniùs militares operæ urgerentur; cujus rei argumento ſunt celebri obſidione expugnatæ Inſulæ, vulgo *Lilla*, autumno ferè exeunte, atque hyeme impendente.

Autumnum anni 1708. productam veluti æſtatem experti ſumus.

IV. Ex ea clementiſſimæ tempeſtatis blanditie repentè in rigidiſſimam hyemem deſiluimus, quâ certè rigidiorem nullam ſuâ memoriâ contigiſſe ſenes [i] noſtri aſſirmabant, ſuadebantque teſtimonia thermometrorum. Latè enim totâ Europâ, ac Romæ præſertim ab exitu Decembris anni MDCCVIII. ad medium uſque Februarium MDCCIX. obſtinatas glacies, ſiccasque nives, ſæviſſimos boreas, duriſſimaque frigora ſenſimus; tametſi duobus, aut etiam tribus ineuntis Februarii diebus auſtri flaverint, quos ad vigeſimum ejusdem menſis diem reviſimus; ſed Zephyro viciſſim, boreâque alternantibus, pluviisque comitantibus, nive non ſatis ſolutâ permixtis. Obriguerunt eâ frigoris vi plurimi mortalium enecti, & paſcua, oleæ, arboresque aliæ paſſim exaruere. Hunc temporis curſum ad ſeptimum uſque, & vigeſimum Februarii diem diligenter animadvertimus. Quæ deinceps Martii menſis indoles, quæque ſecuta uſque ad Junium fuerit, dabimus inferiùs.

Hiems rigidiſſima extemplo ſucceſſit.

[i] Vide Ramazz. in ſua orat. 9. cui tit. Hyemalis conſtitutio algidiſſima anni 1709.

Qui morbi, qualesque, qua in regione Urbis minus, & per quem ſexum, ordinemque hominum magis vagati ſint, quæ tandem in cadaveribus præcipuè obſervata fuerint.

CAP. II.

Pectoris morbi.

HINC epidemici pectoris morbi, Romæ præſertim emerſerunt. Principio coryzæ, & rheumata cum modica tuſſi invaſerunt; qui morbus vulgari nomine *caſtronis* dictus eſt, ut ſeculo etiam XVI. & XVII. teſtibus Cagnato [a], & Dono [b] nuncupatus fuerat. Sed, frigoribus minimè remittentibus, ingraveſcere epidemia occœpit ad finem Januarii. Etenim ſævire pectoris dolores, anginam, pleuritidem, veramque peripneumoniam vidimus; ſiqui præſertim, neglectâ ſimplici tuſſi, à conſuetâ vitæ intemperantiâ non receſſiſſent.

[a] De ſal. Rom. aer pag. 22.
[b] De reſt. ſal. Agri Romani pag. 16.

Sæviunt graviùs.

Eorum proceſſus.

II. Ægrotos totius corporis laſſitudo primùm, tùm febris cum rigore, mox vagus in pectore, infra, ſupraque dolor, aſſiduâ tuſſi, & initio

tio

Digitized by Google

tio quidem ſiccâ comitante, invadebat. Duros pulſus, flammeas urinas, atque interdùm turbidas obſervabamus; nec mora ſanguinis ſputum ſubibat, ac reſpirandi facultas magis intercludebatur. Tùm rubere genæ, ac flavus toto corpore, ictéritiæ ſimilis, ſuffuſus color.

Ædes S. Inquiſitionis ab epidemia immunes, & quare.

III. In magnâ ægrotantium frequentiâ carceres, ædesque S. Inquiſitionis nullo morbo tentatæ ſunt; aëre nimirùm è vicinis fornacibus tepefacto, locique ſitu ab aquilonibus tuto.

Ex mulieribus pauciores ægrotaverunt.

IV. Pauciores viris mulieres epidemicis illis inflammationibus, & febribus correptæ. E nobilibus etiam, atque opulentis viris, qui cavere ſibi à frigore poterant, haud ſanè multi morbum, aut mortem ſaltem ſubiere; quanquam plurimi & coryzam experti, & raucedinem, & externum quendam pectoris dolorem, cum levibus rheumaticarum febrium acceſſionibus. Incautos verò, & tenuiores ex plebe homines quamplurimos popularis morbus extinxit; præſertim quos repetita ægritudinis inclementia, poſtquam convaluerant, rurſus invaſit.

Incauti, & tenuiores homines morbo perempti.

Quibus evacuationibus ægri convaluerint.

V. Plerique ægrotationi, & periculo erepti ſunt, aut ſudore, aut narium hæmorrhagiâ, aut alvi fluxu, aut copioſis urinis, aut ſimul omnibus his evacuationibus opitulantibus, comitante utplurimùm ſputo concocto. Sæpè etiam ſine ſputi coctione pectoris dolores, febresque pellebantur.

Diſ-

Fluida ad pulmones potiſſimum ſtagnantia ægros extinguebant.

VI. Diſſectis autem cadaveribus præcordia rubentia uſque ad diaphragma, & nigricantia ſanguine coacto, inque magnis cordis vaſis polypoſo, inſpecta ſunt; unde nullus dubitandi locus reliquus fuit, quin ægri perimerentur ex fluidis ad pulmones potiſſimùm ſtagnantibus.

Quæ adhibita à Beatiſſimo Patre publicæ incolumitatis præſidia.

CAP. III.

NON ſine Divino Numine factum eſt, ut hæc Populi Romani incommoda in ejus Pontificis tempora inciderent, qui, cum infractum animi robur tam in ſacris, quàm in civilibus rebus omnibus præſtitiſſet, maximam charitatem in ſubjectis ſuis ab aëris inclementia tuendis, atque à communi morbo vindicandis, adhibuit. Itaque mirum eſt, quantâ ſollicitudine diu, noctuque exercitus, nihil ad Civium valetudinem protegendam prætermiſerit; quæ quidem ad poſteritatis eruditionem, ac Principum incitamentum, præſertim verò ad lucem noſtræ diſſertationi aſpergendam, atque hiſtoriæ ordinem retinendum, ſubjicienda exiſtimamus.

SS. Pontificis clementia, & ſollicitudo.

SE-

SECTIO I.

Mandatum de Urbe à ſordibus expurgandâ.

JAm tum ab initio Februarii, cum ingraveſceret epidemia, veritus fueram, ne in mortiferam naturam cederent pectoris inflammationes; eo quod, properè habito militum delectu ad tuendam Urbem ab externis armis, quod tunc temporis ratio poſtulabat, eorumque ſtationibus per diverſa Romæ loca diſpoſitis, fimo, & ſordibus ultra modum inquinatæ eſſent viæ. Cùm verò aliàs experti eſſemus, lethiferos morbos emerſiſſe, ſi quando per hyemem compita, viæ, cloacæ, cellæque vinariæ ſordibus redundaverint, ac deinceps hyberna frigora ſubitus, & diuturnus æſtus exceperit; propterea, ne officio deeſſem, Sanctiſſimum Patrem impendentis periculi certiorem feci, qui ſtatim pro conſuetâ publicæ ſalutis curâ, ſordeſcentia loca purganda maturiſſimè juſſit, cujus Edictum * exhibemus in calce.

Cur ſolito ſordiores eſſent Urbis viæ.

* *Vide Summarium lit. A.*

SE-

SECTIO II.

De relaxando quadrageſimali ciborum delectu diſceptatur.

PRæterea, cum plerique increbreſcentem ægrotantium, ac decedentium numerum intuentes exiſtimarent, ſalſamenta inſalubria, & olerum penuriam quadrageſimali tempore pauperibus, egeniſque Civibus maximo detrimento futura, idcircò Sanctiſſimus Pater Congregationem habendam apud Eminentiſſimum Cardinalem Carpineum Sanctitatis Suæ Vicarium deſignavit, ubi de ciborum delectu, vel retinendo, vel relaxando diſceptaretur. Igitur xv. kalendas Martias ad Eminentiſſimum Carpineum convenere Illuſtriſſimi Præſules Archiepiſcopus de Zaulis Viceſgerens, & Bichius Annonæ Præfectus, Reverendiſſimus Pater Commiſſarius Sanctæ Inquiſitionis, ac DD. Doctores Lucas Thomaſinus, Protomedicus generalis, & Joannes Baptiſta Foſſombronus ejuſdem Eminentiſſimi Domini Medicus: mecum denique Dñus Canonicus Cuggiò à Secretis.

Quinam conſilio interfuerint apud Em. Carpineum.

Cur carnium uſus concedendus viſus ſit uonnullis.

II. Concedendum carnium uſum nonnulli cenſuere, eo quod ſales acres, in quibus tota vis erat epidemiæ, faciliùs diluerentur carnium jure, quàm

quàm lacticiniis, ovisque, quorum, ſicut & olerum, immodicus hyemis rigor ſummam caritatem fecerat. Verùm de ſolo lacticiniorum uſu Sanctiſſimo Patri ſupplicandum placuit; tùm quod morbus extra Quadrageſimam ortus, bacchanalibus maximè diebus increviſſet; tùm etiam, quod Romanam Eccleſiam, cunctarum magiſtram, magnoperè deceret, ut avitæ obſervationis, & abſtinentiæ, vel inter ipſos morborum impetus, & mortis diſcrimina, exemplum cæteris exhiberet. Itaque Edictum* manavit iis ex cauſis expreſſum, quæ aditum ejusmodi impoſterum gratiæ intercluderent potiùs, quàm aperirent.

Quæ rationes lacticiniorum duntaxat uſum ſuaſerint.

** Vide Summ. lit. B.*

Congregatio in ædibus Eminentiſſimi Cardinalis Mareſcotti habita ad naturam, cauſas, & remedia confluentium morborum inveſtiganda.

CAP. IV.

QUONIAM epidemici morbi non eâdem celeritate, quâ increbuerint, declinare, & deſinere conſueverunt; quanquam tempus flantibus Auſtris miteſcere cœpiſſet, & gratiâ ciborum factâ aliquam in ea publicæ ſalutis ſpem poſuiſſemus; nihilò tamen minus ſæviebat adhuc epidemia. Itaque Sanctitas Sua, quo territos ſubjectorum animos à periculo, metuque reficeret, neque ullum omitteret paternæ charitatis experimentum, id mihi mandatum dedit, ut ad Eminentiſſimum Cardinalem Mareſcottum perferrem (nam Eminentiſſimus Spinula Camerarius, cujus id munus erat, confluenti pleuritide laborabat) optare Sanctitatem Suam, ut, habito peritorum conventu, collatisque conſiliis, de morbi naturâ, deque impendendâ propulſandis malis curâ quæreretur. Cum autem Eminentiſſimus Dominus

Sanctitatis Suæ ſollicitudo.

Pon-

Pontificiæ providentiæ ſine cunctatione obſequi cuperet, Congregatio in hæc verba indicta eſt:

Erit Congregatio de mandato Sanctiſſimi Domini Noſtri in ædibus Eminentiſſimi, & Reverendiſs. Domini Cardinalis Mareſcotti die XXI. Februarii hora XXI. ſuper examine morborum nunc Romæ confluentium cum interventu

Quinam in conſilium adhibiti.

R. P. D. GEORGII *Spinulæ* Præceptoris S. Spiritus.

D. GASPARIS *Orighi*
D. JULIANI *Capranicæ*
D. TIBERII *Cencii*
D. PHILIPPI *Patritii*
} Cuſtodum Archihoſpit. S. Salvatoris ad Lateranum.

D. LUCÆ *Thomaſſini* Protomedici Generalis.

D. JOANNIS *Trulli*
D. JACOBI *Sinibaldi*
} Duorum Conſiliariorum Protomedici.

D. ANGELI *Modii*
D. JOANNIS BAPTISTÆ *Foſſombroni*
D. GASPARIS *Realis*, tanquam Coadjutoris D. MICHAELIS ANGELI *Paoli*, qui tunc Româ aberat
} Trium Medicorum Archihoſpitalis S. Spiritus.

D. ANTONII *Pacchioni* Medici Archihoſpit. S. Salvatoris.

R. P. D. *Lanciſii* Archiatri Sanctiſſimi, & particularis hujus Congregationis Secretarii.

Cur hi potiſſimùm arceſſiti.

II. Hos præ cæteris accire, & in conſilium adhibere placuit, utpote qui vel Noſocomiis præpoſiti, vel in iisdem Medicinam facientes, partim victum, & œconomiam ægrotantium, partim multitudinem eorundem, & epidemiæ qualitatem penitus noſſent, & maturiùs exploraſſent.

III. Cum ad diem cuncti adeſſent, Eminentiſſimus Mareſcottus de Sanctiſſimi Patris mente, & communis incolumitatis ſtudio præfatus eſt: propterea mihi à Sanctitate Sua imperatum, ait, ut, quò ſingulorum conſilia ſpectare potiſſimùm deberent, exponerem. Imperata proindè facturus in hanc ſententiam diſſerui.

SECTIO PRIMA.

Auctoris Sententia.

De natura, cauſis, & remediis epidemiæ.

CUm diuturnæ epidemiæ pertinaciâ, & conſternatione, miſeriâque ſubditorum ſuorum Princeps Clementiſſimus ſummoperè angatur, cumque in omnes hactenus partes animi ſui ſollicitudinem verſaverit, id demùm optimum factum ratus eſt, ut Eminentiſſimus Cardinalis Mareſcottus vos Viros ſapientiſſimos, & peritiſſimos

ſimos arceſſeret, atque hodiernæ Congregationi intereſſe non gravaretur; in quâ pro ſe quisque in medium afferret, ecquid de graſſantis morbi naturâ, cauſisque ſentiret; tum quibus remediis, conſiliis, ſtudiis, cautionibus ſaluti publicæ proſpici poſſit. Et quoniam nihil miſericordiâ in pauperes antiquius habet Sanctiſſimus Pater, intereſſe etiam voluit Illuſtriſſimum Præſulem Spinulam, Commendatarium S. Spiritus, atque Illuſtriſſimos Cuſtodes Noſocomii S. Salvatoris, ut ſi quid è re futurum, & in utilitatem, commodumque ceſſurum ægrotantibus pauperibus cenſerent, audito Medicorum judicio proponerent, atque proferrent. Cum verò diſquirendarum rerum cura juſſu Sanctiſſimi Patris mihi potiſſimùm demandata ſit, pro officio facturus mihi videor, ſi quatuor in capita earum ſummam diſpertiar, & graviſſimis ſententiis veſtris diſcutienda producam. *Argumenti diviſio.* Primò, quæ germana ſit vagantis epidemiæ idea, atque natura.

II. Secundò, quibus illa è cauſis exiſtat; an ea in ſolâ, & communi, quæ latiſſimè pervaſit, aëris intemperie, an verò in maligno aliquo, & proprio Romani cœli fermento ponenda ſit.

III. Tertiò, quid conjecturis, & prognoſticis augurari animo liceat, utrum appetente æquinoctio ſedanda, an potius, quod Deus avertat, in morbos graviores evaſura.

Quar-

IV. Quartò, quibus remediis, quâve curâ utendum ſit, non ſolùm reparandæ ægrotantium valetudini, ſed ſervandis iis, quos nullus hactenus morbus afflixit.

V. Quatripartitæ huic inquiſitioni, ut ipſe aditum, viamque muniam, non ea repetam, quæ vobis Medicinæ Profeſſoribus eximiis, & ægrotos quamplurimos quotidiè inviſentibus, ſunt compertiſſima, quippe qui ſymptomata, hanc epidemiam præcurrentia, comitantia, & ſubſequentia, diligenter exploraſtis. Itaque

EXAMEN CAPITIS PRIMI

aggrediens ajo, præſentem morbum eſſe epidemicum, unum ſcilicet, eundemque nec per Urbem ſolùm, atque Italiam, ſed per totam ferè Europam, ſicut accepimus, populariter vagantem.

Quæ ſit natura hujus morbi epidemici.

VI. Eſt autem is morbus genere quidem rheumaticus, ſed qui, cum plerunque in rheumata completa faceſſat, alienam ſpeciem, ac naturam induere videtur, proindèque nonnullis doloſus ex parte dicitur. Enimverò, modò à ſimplici pectoris dolore ſine febre, modò à ſolâ coryzâ cum tuſſi ducit initium; at in quibus noxii humores collecti latent, aut levi malo decumbentes valetudinem incurioſiùs habent, brevi in acutas febres commutatur; quibus accedunt nunc faucium, & laryngis, nunc pleuræ, externæque pulmonum partis, nunc denique omnium præcor-

cordiorum inflammationes. Unde liquidò conſtat, in præſenti epidemiâ febrem morbum eſſe præcipuum, cujus ſymptomata ſunt ejusmodi inflammationes. Etenim in ægris non ſolùm rubentes urinæ, atque interdum turbidæ ſunt, ſed paroxysmi quoque ſtatis recurrunt periodis, & iis præſertim deſinunt criſibus, quæ in acutis febribus, quas ſcholæ appellant *eſſentiales*, ſolent accidere.

Qui ſit morbus præcipuus, quæ ſymptomata.

VII. Et quoniam iisdem faucium, pectoriſque ſymptomatibus omnes, qui hoc tempore ægrotant, laborare videmus, compertum vobis eſſe opinor, veram hanc eſſe epidemiam, cujus ea eſt natura, ut unus, idemque morbus ægrotantes populariter corripiat. Diſcriminis aliquid, non inficior, in tantâ morbi ſævitie obſervatum eſt; nam plerique ſolâ coryzâ cum raucedine, tuſſique modicâ vexati ſunt; alii acutâ febri, pectoris inflammatione accedente, quorum diſſectis in cadaveribus rubra præcordia, & ſphacelo tentata apparuerunt: hæ tamen differentiæ non cauſarum diverſitatem innuunt; ſed affectos diverſos corporum locos ab eadem causâ pro diverſâ eorum habitudine vehementiùs, aut remiſſiùs agente. Hinc factum eſt, ut homines firmâ valetudine, rectâque victus ratione utentes, atque ab aëris inclementiâ protecti, tutos ſeſe ab omni præſentium malorum incurſu præſtiterint; cum

Quæ diverſitas in hac epidemia ſit obſervata, & unde orta ſit.

con-

contra egenis, ruſticisque Noſocomia redundent, quibus neque opes, neque conſilia ad morbum propulſandum plerunque præſto fuerunt, & quorum calamitas alienæ quoque incuriæ acceſſione cumulatur; vix enim quarto, aut quinto, aut etiam ſexto, quàm decubuerint, die, in Valetudinaria, hoc eſt, ſepeliendi potiùs, quàm curandi inferuntur. Venio nunc ad

INQUISITIONEM CAPITIS SECUNDI.

VIII. Porrò epidemiæ hujus cauſas explanaturus, quas falſas cenſeo, præterire, quàm refutare ſatiùs puto. Etenim ſine operæ pretio, immò cum erroris periculo veriſimilitudinis ſpeciem ſectari non licet, ubi cum ratione auctoritas, cum auctoritate experimenta conveniunt. Cauſam igitur epidemiæ (ut ab externâ incipiamus) neque unam, neque ſimplicem illam exiſtimo, ſed mixtam ex inſuetis ſuperioris autumni, & præſentis hyemis viribus, atque effectis potiſſimùm coaleſcentem.

Vera epidemiæ cauſa proponitur.

IX. Continenti illâ autumni clementiâ, quæ productam æſtatem præſtitit nullis pluviarum, frigorumque vicibus, volatiles, igneique äëris ſales dilui, ac temperari potuerunt, præſertim qui noſtrorum corporum liquidis permiſcentur, ac potiſſimùm bili, quæ per æſtum plus nimio incande-

Explicatur.

Quid præſtiterit autumni clementia.

deſcit. Hinc collectus extitit pravorum humorum apparatus in iis, qui vel à naturâ imbecilliores, vel incautiores, victu ſalubri, aptoque ſuccos exaltatos frangere, & emendare neſciverunt: quamobrem interna cauſa ſenſim colligi, ac præparari cœpit.

X. Subitus deindè rigor hyemis ineuntis, ſiccæ plurimùm, & nivoſæ, duos, apud illos præſertim, qui minus firmâ erant valetudine, effectus edidit. Nam & tranſpirationem tam externam cutis, ſive univerſalem, quàm internam, ſive particularem oris, narium, faucium, & pulmonum violenter interclusit, & vi frigoris, ac venti prementis, urgentisque extraneos ſales affatim infudit, qui ſicubi rigidiori, ut nobis accidit, aëri miſceantur, nitroſi, & ſubacidi ab experimentalibus philoſophis cenſentur. Quare, quemadmodum ſales volatiles urinoſi, igneique, proximo autumno minimè temperati, atque ob intercluſam tranſpirationem in ſanguine detenti, ſalibusque nitroſis ab aëre infuſis admixti, facilè diverſas febres pro diverſo humorum apparatu invexerunt; ita ſimplex atmoſphæræ ſal acidum lympham ſtagnare coëgit, iis præſertim in locis, quæ immediato aëris contactu apud homines vel corpore minus tectos, vel non ſatis valetudine firmos, maximè patebant; quamobrem in organis ſuccutaneis laſſitudines intulit, atque in ſuperficie in-

Quid rigor hyemis algidiſſimæ.

ternâ narium, faucium, ac pulmonum, ſcilicet ſecundùm locorum varietatem, modò ſolas coryzas, raucedines, ac tuſſes, modò pleuritides etiam, atque peripneumonias induxit.

Quo pacto diverſi effectus ab uno ſale nitroſo naſcantur.

XI. Qui autem rem chymicam, & anatomicam mediòcriter verſaverit, non mirabitur, quod ab uno, eodemque nitroſi ſalis principio tanta diverſorum, ne dicam, contrariorum effectuum varietas oriatur, nervorum videlicet punctiones, ſanguinis perturbationes, & lymphæ ſtagnationes. Non enim ignorat, nitrum maximè aptum eſſe ad penetrandam fibrarum, nervorumque texturam, ad excitandam cum ſulphureis particulis efferveſcentiam, atque ad coagulandos aqueos humores, ex quibus ferè tota ſanguinis moles coaleſcit. Itaque ſal ejusmodi nitroſum, partim nivibus identidem decidentibus, partim ventis à Septentrione flantibus, ad nos advectum, primùm irritare, & conſtringere valuit internam, nerveamque ſuperficiem meatuum narium, faucium, ac pulmonis, unde tranſpiratio præpedita; tum coagulare lympham minimarum glandularum, quibus iidem meatus ſtipantur, ſimulque præternaturalem fermentationem edere potuit cum volatilibus ſalibus, & ſulphureis ſanguinis partibus, quæ per æſtatem plus nimio exaltatæ, ſubito rigentiſſimæ hyemis algore compreſſæ fuerunt. Quapropter non ſolùm ortæ ſunt omnes rheumaticæ affe-

Ejus vires in præſenti epidemia.

Unde tranſpiratio præpedita.

affectiones, verùm etiam in corporibus nec validis, nec tutis, acutæ febres cum croceis urinis, & icterico ferè habitu ſeſe interdum prodente.

Cur homines cautiores, & mulieres minus vexati.

XII. Quoniam verò qui liberaliùs nutriti, & ambientis aëris algori minus objecti ſunt, veluti mulieres, virique honeſtiores, & prudentiores, minorem externorum ſalium copiam imbiberunt, minusque diminutam tranſpirationem habuerunt; idcircò, aut ab omni penitùs morborum incurſu immunes fuere, aut leviſſimos paſſi ſunt. Quo pacto apud Hippocratem[a] legimus in algidâ quadam conſtitutione ſexum muliebrem à communi morbo fuiſſe exemptum: *Cæterum mulieres non ſimiliter à tuſſi afflictæ ſunt, verùm paucæ febricitarunt, & ex iis valde paucæ ad peripneumonicam affectionem devenerunt*: cujus addit rationem: *cauſabat autem hoc fieri, eo quod non ſimiliter, velut viri, prodierunt*. Contra verò plebs egena, nec veſtibus ſatis protecta, nec ignibus, aliisque ſubſidiis adverſus frigoris inclementiam inſtructa, cum ſub dio laboribus perfungi debuerit, aërisque rigiditati ſub aperto cœlo patuerit, graviùs, & ſæviùs afflicta eſt. Hinc milites ad Centum Cellas novis veſtibus induti, nulla epidemiæ damna ſenſerunt; cum cæteri, detritis, & obſoletis contecti, veluti armis contra impetum frigoris minus aptis, decumbant, & plurimi intereant. Simile quid eveniſſe etiam Ro-

Pauperes gravius morbo tentati.

[a] 6.Epid. ſec.7.

mæ ſuis temporibus narrat his verbis Jo: Baptiſta Donus [b]: *Morbus, quem ridiculo nomine caſtronem vocant, multos ex debilioribus, eiſque, qui non ſatis obtecti incederent, afflixit, vel interemit.* Ad carceres verò S. Inquiſitionis, tepenti loco, & ab Aquilonibus tuto poſitos, epidemia nondum acceſſit.

b Loc.cit. pag. 16.

XIII. Neminem profectò veſtrum non recordari opinor præclaras Hippocratis ſententias, & obſervationes, quibus liquet, morbos hujus generis communes incurrere ubicunque intenſiſsima urgent frigora, & Aquilones vehementiores. Eſt enimverò vulgatius, quàm ut ignorari poſsit, quod ſcripſit [c]: *ſi aquilonia ſit tempeſtas, tuſſes vigent, faucium aſperitates, alvi duræ, horrores, coſtarum dolores, & pectoris.* Et noſtræ epidemia ſimilior [d], quàm ut poſsit omitti: *Ex frequenti auſtralium, & aquilonarium, ac nivoſarum transmutatione multæ peripneumonicæ affectiones.* Et inferiùs: *aliquibus autem fauces inflammatæ ſunt, quibusdam anginæ obortæ.*

Hippocratis locus inſignis.

c 3.Aphor.5.

d Lib. 6. Epid. ſec.8.

XIV. Romam verò quod ſpectat, multò graviorem rheumaticam epidemiam deſcripſit Cagnatus [e], cùm medicâ re celebris, tum inſignis Romani climatis obſervator: *Anno*, inquit, 1570. *hyeme, & veris initio vis magna orta eſt pleuritidis, peripneumoniæ, & anginæ, quæ multa hominum millia utriusque ſexus, & omnis ætatis*

e De Sal. Rom. Aer. pag.21.

tis

tis interfecit, *cum interim aquilonii flatus vis maxima*, *&* *aſſiduè*, *&* *longo tempore irruiſſet.* [f] Quamobrem ritè advertit coævus Cagnato Petronius [f] *calores æquè*, *&* *frigora immodica ſemper Romæ periculoſa*.

[f] Lib. 1. de vic. Rom. cap. 4.

Calores, & frigora immodica ſemper Romæ periculoſa.

XV. Quod autem nonnulli nimio timore perculſi, ſibi facilè perſuaſerunt, maligni aliquid, atque etiam peſtilentis huic epidemiæ ſubeſſe, ac proinde nonniſi à venefico principio, quod ambientem aërem inficiat, ortam eſſe, nullo pacto adduci poſſum, ut credam; cum in peſtiferis morbis, & periclitentur ferè omnes, & decedant plurimi; ex noſtratibus verò nec plurimi ægrotent, & ægroti plurimi convaleſcant; præterquamquod ægrotantibus mirificè phlebotomia ſuccurrit, nec exanthemata appareant, nec pulſus humiles, nec lipothymiæ, aut reliqua ſigna, quibus ſuſpicari poſſimus, *ineſſe quid divini in morbis*, de quo Hippocratis [g] Commentatores tantoperè digladiantur. Quod ſi non rarò contingat in hac epidemiâ delirium, illud oritur, vel ab impetu bilis, ſalibus acribus, & ſulphureis redundantis, quæ ſanguini permixta ad caput appellit; vel ex inflammatione propagatâ ad diaphragma, ac nervos præcordiorum uſque in cerebrum, quæ omnia non malignam, ſed valdè acutam epidemiæ indolem oſtendunt.

Nihil venefici in hac epidemia.

[g] 2. Prognoſt.

Deliria malignitatem non indicant.

XVI. Neque idoneum argumentum morbi pe-

Neque multitudo plebejorum decedentium. peſtilentis eſt frequens imæ plebis interitus; nam, cum oppoſitum in nobilibus, cautiſque hominibus accidat; nemo non videt, plebejorum mortem pravo potius apparatui, ſeu peſſimo eorum peculiari habitui, atque rerum omnium impotentiæ, quàm univerſali venefico principio tribuendam. Sed jam

Ad Tertium Disputationis Caput

Conjectura de epidemiæ progreſſu, exituque. quod propoſueram, accedo, quid ſcilicet de futurâ morbi hujus conditione, progreſſu, exituque animo præſagire, aut conjectare liceat. Quâ in re primum omnium profiteor, argumentum ſummâ incertitudine laborare, quippè quod ab incertâ futurarum tempeſtatum qualitate maximè pendeat. Porrò, ut meritò timeamus transmutationem hujusmodi morborum in aliam naturam, & fortaſsè deteriorem, ſatis eſt quod legimus apud Cagnatum [b], ubi Romanam epidemiam, *Caſtronem* dictam, inſalubrem æſtatem excepiſſe narrat: *Anno nonageſimo tertio æſtas inſalubris, morbo prius populari accedente, ridiculo nomine Caſtronum; obortis tertianis, præſertim quas duplices vocant, quartanis, dyſenteriis, fluoribus ventris, & acutis febribus*; cui accedit, quod Londini Sydenhamius [i] obſervavit, anno 1665, poſt rigentiſſimam hyemem, & ſiccas glacies, ex im-

[b] De Sal. Rom. aer. pag. 23.

[i] De Morb. acut. ſec. 2. cap. 1. conſtit. epidem. anni 1665.

improviſo ſolutas, emerſiſſe pleuritides, peripneumonias, anginas cum magna populi clade, immo febres etiam continuas epidemicas, cephalalgiâ, vomitu, alvique fluxibus plerunque comitantibus; ac deindè anno 1666. ineunte, *ipſa peſtis*, inquit, *irrupit, carbunculis videlicet, bubonibus, &c. ſtipata*.

XVII. Suſpicionem autem apud nos vehementiorem faceret morbi transmutandi, atque in febres malignas concedendi, ſi viarum, cloacarum, foſſarumque, & pratorum, & Arcis purgandarum cura, ſæpiſſimè inculcata, & nunquam ſatis commendanda, negligeretur, præſertim Tiberi, quod Deus avertat, exundante; nam in ſordibus illis, tempeſtate incaleſcente, fermentatio vitioſa excitaretur, quâ ſtatim ambientis aëris lues induci poſſet. *Metus ex Vrbis ſordibus.*

XVIII. Inter hos tamen metus ſpe magnâ teneor, fore, ut ſordibus Urbis everſis, & civium corporibus probè conteǙtis, ac nutritis, epidemia poſt æquinoctium proximum tandem concidat. Solis enim acceſſu ad verticem noſtrum, calidæque lucis radiis ad nos rectâ magis evibratis, quemadmodum nives, glaciesque ſolutæ diffluunt, atque herbis campi, & floribus herbæ veſtiuntur, ita humana corpora blando, ac ſubtiliſſimo igne replentur, quo ſanguis novo motu cietur, ac ſolvitur, atque aptior ad tranſpirationem efficitur, *Spes incolumitatis in ſordibus everrendis.*

quam

quam ego præcipuum urgentis epidemiæ remedium arbitror. Ita, niſi mea mihi adblanditur opinio, penitus extinctum iri exiſtimo morbi vim, propterea quod, hyberno rigore depulſo, & exactâ hyemis inæqualitate, ſales, qui morbum creavere, ab atmoſphærâ diſpellentur, partim recentibus pluviis diluti, partim adverſis ventis emendati, agitati, & expulſi. Et de tempeſtatibus quidem huic noſtræ ſimilibus legimus apud Hippocratem[k]: *Hæc autem durabant, & non remittebant uſque ad æquinoctium*.

k Primo epid. conſt.2. in Thaſo n.1.

Cur ſilente aquilone etiam ſæviat epidemia.

XIX. Nec mirum cuiquam videri debet, quod per hoſce etiam dies, liquatis nivibus, quieſcente boreâ, & flantibus auſtris, pleuritides, & peripneumoniæ ſuperſint. Nam, licet aquilones poſuerint, adhuc tamen in corporibus noſtris latet, & ſubſidet ſal nitroſum, & ſubacidum, à ventis illis, & hyemali frigore infuſum; cujus particulæ, cum apud nonnullos, contractis vaſorum fibris, antea coërcitæ, atque ad obſequendum ſanguinis curſum coactæ, vires ſuas exerere non potuerint, laxatis nunc per teporem tempeſtatis iiſdem fibris, atque auſtrinis flatibus ſolutæ, inſinuare ſeſe in thoracis loculos valent, ubi morbos edunt, quos experimur. Ad hoc accedit, auſtros, diuturnis aquilonibus extemplo ſubeuntes, non immeritò dici poſſe aërem eundem, ipſo nitro, quîcum ad nos ab aquilone venit, atque in meridiem ef-

Digitized by Google

effluxerat, refluentem. Quare in tempeſtatibus hujus generis auſter inſtar fraudulenti aquilonis eſt reputandus, eoque nocentior, quod, cum frigoris ſenſu minus incommodet, ab eo nobis ipſis quàm minimè metuimus, & cavemus. Tandem ad curandi methodum, quam poſuimus

POSTREMI CAPITIS

argumentum accedo. Cum autem hæc ſcholarum more in præſervativam, & curativam dividatur, primam paucis abſolvam; peritos enim alloquor Profeſſores, quos minimè latet, acutas febres, & præſentes pectoris morbos haud eſſe malignos; ac propterea quisque faciliùs declinare noverit ea pericula, quæ in epidemicis morbis initio curandis occurrunt: qua in re Sydenhamius [l] candidè, ac liberè fatetur, ſe omni animi contentione vix, ac ne vix quidem vitare potuiſſe, ne, dum ſæviret epidemia, *unus, aut alter eorum, qui ſe primi curandi commiſerint, vitâ periclitaretur*; donec inveſtigato jugiter, tandemque perſpecto morbi ingenio, *ad eundem perdomandum recto pede, & intrepidus denuò procederet.*

Qui primi epidemicis morbis laborant, non ſine periculo curantur.

l Sect. 1. cap. 2. de morb. acut. in genere pag. 5.

XX. Primò ſanguinis miſſionem, quantum animadvertere potui, præſertim ante quartum diem adhibitam, robuſtiores ægrotos juvare com-

Sanguinis miſſio robuſtioribus utilis.

peri; tametſi ſanguineum ſputum præceſſerit. Nam, quanquam tali præeunte ſigno, magnus Hippocrates [m] in Piſiſtrato à phlebotomia prudenter abſtinuerit, quoniam in illo morbus jam ad coctionem tendebat, & ſectâ alioquin venâ tum vires aliquantum enervari, tum vel maximè anacatharſim remorari poſſe timuiſſet; noſtrâ tamen in epidemiâ ſputum cruditatis, non autem coctionis ſigna præſefert; quinimo acrimoniam, nimiumque motum fermè teſtatur, non tam univerſalis fluidi, febrili orgaſmo ſummoperè agitati, quàm particularis illius, quod pulmonum vaſa diducit, atque erodit. Econverſo venarum ſectio admodum læſit imbecilliores, ſæpius verò poſt ſeptimum, ſi ſputum ſatis concoctum fuerit, vel aliæ obortæ evacuationes, quibus bona criſis conſtituitur. Propterea in præſenti epidemiâ conſilium, ut ajunt, in arenâ ſemper capiendum eſſe arbitror; quoniam vel modica ſanguinis miſſio interdum detrimento eſſe poteſt, cum larga alioquin ſæpe ſatis non ſit; aliàs vero ſalvatellæ tantummodo ſectio curam abſolvet, vel ſanguis è dolenti latere, ſcarificatis cucurbiculis extractus; ut in nonnullis feliciter eveniſſe obſervatum eſt.

[m] 7. Epid. n. 27.

Imbecillioribus adverſa.

XXI. Deindè verò illud meâ ſententiâ pro comperto habendum, pleuritides, quæ hoc anni tempore vagantur, cum primis diebus ſiccæ ſint, non modò fomenta, & emollientes unctiones ex-

pe-

petere, ſed ulteriùs locum facere probato Hippocratis [n] experimento in hujuſcemodi pleuritidibus, ac peripneumoniis, nil ſupra largas potiones commendantis. *Sunt ſiccæ*, inquit, *pleuritides ſine ſputo; verùm hæ difficiliores ſunt; judicationes autem ſimiles aliis ſunt, ſed ampliore in potu humectatione opus habent, quàm aliæ*. Specifica igitur omnia, quæ in pleuritide, ac peripneumoniâ ex hircino ſanguine, raſura dentis apri, & mandibula piſc. luc. necnon ex ſtib. diaph. ex infuſione lapidis hiſtricis, aut ſtercoris equini petita ſunt, ac magnoperè laudantur, oleoſis ſemper diluentibus, ac emollientibus, copioſis, & calidis adjungenda ſunt, ut morbi cauſæ reſiſtere valeant, quæ, uti diximus, tam internis ſalibus volatilibus eſt mixta, quàm externis nitroſis ab aëre infuſis, qui præter fluidorum coagulationem, nimiam inducunt canalium duritiem, ab Hippocrate [o] ſapienter animadverſam, cum de modo, quo pectoris morbi gignuntur, ſermonem haberet, & alibi cum de vaſorum disruptione diſſereret, cui obnoxii ſunt plagarum ſeptentrionalium habitatores, quorum cœli aſperitas in algidis ejusmodi conſtitutionibus ad meridionales etiam incolas propagatur.

[n] 3. de morb. n. 20. & 26.

Quæ ſpecifica adhibenda.

[o] Lib. 1. de morbis n. 27. & lib. de aer. loc. & aqu.

XXII. Præterea quanquam veſicantium uſus raró in febribus, quas internæ comitantur inflammationes conducat, eorum tamen jure meri-

Veſicantium uſus non omnino vitandus.

to meminiſſe oportet, cum, quotiescunque ægrorum corpora ſucci fuerint plena, vel in ejusmodi morbis humoris fervor lenteſcentiâ vincatur, phœnigmis etiam opportunus ſit locus. Succurrit celebris Williſius [p], qui inter ipſos recentiores ejuſmodi remedii genus in pectoris quoque inflammationibus laudavit, Hippocrate [q] facem poſteris præferente; ſcribit enim: *quibus ex peripneumonia ſub auribus, vel inferis partibus naſcuntur abſceſſus, ibique ſuppurant, & fiſtulantur, hi defunguntur morbo*: de quibus abſceſſibus agere pergit n. 24. & 25. quos profectò decubitus admodum ſalutares currenti anni tempore obſervavimus in duobus ægrotis ſubpingui corporis habitu, qui citò ex peripneumoniâ convaluerunt, quia cruris, quod affecto lateri reſpondebat, dolore, rubore, atque intumeſcentiâ correpti fuerunt.

p De Med. op. par. 2. ſec. 3. cap. 3. de veſ.

q Juxta Duret. diviſ. in coac. de peripneum. nu. 22.

Ex Hyppocrate colligitur.

XXIII. Deinceps periti Medici erit, cui ægrorum cura mandata eſt, decernere, an interdum, præter emollientium clyſterum uſum, alvus etiam blandis potionibus laxanda ſit; cum expertus fuerim, corpora pravis alimentis nutrita, vel aliâ de cauſâ noxiis humoribus onerata, ſi deſcendenti pleuritide corripiantur, moderato alvi fluxu aliquando levari; quod & ante nos magnus Hippocrates [r] advertit. Si verò id faciendi detur occaſio, nihil aptiùs judico, quàm oleum amygd. dulcium abſque igne recens extractum, una cum ſy-

r 3. de morb. n. 22. & de vict. rat. in morb. acut. n. 1.

ſyrupo violarum colorato, hisque ſimilia admodum blandè laxantia. Purgantia verò, etſi mediocrium virium, vitaverim ſemper, quippe quæ ſanguinem non modò ita ſero emungunt, ut mox neceſſariâ fluiditate deſtituatur, ſed etiam novis particulis acribus, & irritantibus infarciunt, quibus facilè convulſiones, & deliria excitantur, ut ad rem in *Scompho* notavit Hippocrates [1], *qui pleuritide correptus pharmacum bibit infra purgans, & cum priore ante potionem die mentis compos eſſet, purgatus deliravit, & ſeptimâ mortuus eſt.*

Blandè laxantia utiliter; purgantia perniciosè adhibentur.

[1] 5. epid. n. 1.

XXIV. At longiorem de curâ ægrotis adhibendâ ſermonem inſtituens, quid ego aliud quàm *Noctuas Athenas*, ut ajunt, affero? cum vos alloquar illuſtres Medicos, quos & præclara excoluit eruditio, & accurata tum propria, tum aliena edocuit experientia. Ad methodum igitur præſervativam deſcendam, quâ in re Romanos Cives monendos habeo, ne epidemia ulteriùs progrediatur, neve in deteriorem morbum declinet:

Methodus præſervativa.

XXV. Primò Urbis viis, compitis, cloacis, ac foſſis expurgandis, ob eam, quam adduximus rationem, ſedulò, aſſiduèque ſtudendum.

Sordes abſtergendæ.

XXVI. Secundò certiores, præſertim pauperes reddendos, algoris tolerantiam, frigidum potum, craſſiorum ciborum, ſalinorumque abuſum, & no-

Quid in alendo, & tegendo corpore ſervandum.

& nocturnas, incautasque deambulationes maximum detrimentum afferre: contra verò luculentum caminum, copioſa veſtimenta, calidum potum, parcioremque, ac laudabilem ciborum uſum ad præcavendos morbos admodum conferre.

XXVII. Tertiò ex rapis, pomiſque juſculorum, vel ſuauiſſimi vini matutinam ſorbitionem multùm prodeſſe, quibus oleum amygdalarum dulcium, aut his ſimilia laxantia, dulcificantia, atque bechyca interdum ſunt admiſcenda.

XXVIII. Quartò cavendum potiſſimùm, ne Romæ ovorum, lacticiniorum, carniumque ſalubrium copia deſit, neve pauperes, aut victus, aut ignis, aut aliarum rerum inopiâ laborent.

SECTIO SECUNDA.

EPITOME

Sententiarum Dominorum Medicorum, qui huic Congregationi interfuerunt.

PRIMUS

D. Lucas Thomaſinus, Protomedicus generalis adductam morbi cauſam probavit, rigorem videlicet tempeſtatis, pravamque corporum diatheſin; & quoad curam præſervativam ait:

Pri-

Primò oportere, ut ex agro Romano citiſſimè in Noſodochia ægroti transferantur.

Secundò, ut viis, & foſſis expurgandis invigiletur.

Tertiò, ut carnium uſus, vel minimâ neceſſitate cogente, privatìm concedatur.

SECUNDUS.

D. Joannes Trullius præſentem conſtitutionem neque novam, neque malignam affirmavit: non novam quidem ex eo, quod ab Hippocrate [a] in Thaſo deſcribatur concludendo, ***duravit uſque ad æquinoctium***. Immò, cum pleuritides, ac peripneumoniæ ab eodem Hippocrate [b] recenſeantur inter morbos hybernos: ***Hyeme verò morbi laterales, & pulmonis inflammationes, tuſſes, dolores pectoris, laterum, lumborumque, &c.*** à ſummi frigoris ſyſtemate minimè receſſit, cum ex eo non tranſpiratio tantùm intercipiatur, verùm nitroſæ aëris particulæ infundantur, quæ naturali ſanguinis ſulphuri cohærentes mixtum quid, pyrio pulveri haud abſimile, componunt.

[a] Conſt.2.

[b] 3. Aph.23.

Ad curam, ſanguinis miſſionem, vel repetitis vicibus, necnon oleoſa jurulenta, ac pectoralia ſummæ utilitatis ſe obſervaſſe ſignificavit.

Ad præcavendos autem morbos.

Primò Urbis expurgationem commendavit, ne aër in dies incaleſcens ſordibus infice-

ceretur, ideòque nova mala, eaque deteriora progigneret.

Secundò, domos igne calefaciendas eſſe duxit.

Tertiò carnis eſum faciliùs indulgendum.

TERTIUS.

D. Angelus Modius, præſentem morbum ab exceſſu frigoris ſicci, & nivoſi proceſſiſſe confirmavit.

In curâ præ cæteris fluidorum tepidorum, quæ ſicco frigori totâ diametro opponuntur, aquæ præſertim hordei, cornu cervi, & conſimilium copiam commendavit. Veſicantium uſum removit, cum eadem ſimilibus morbi cauſæ particulis componi exiſtimaverit.

Inflammationum initio perutilem ſanguinis miſſionem, ſe obſervaſſe; poſt ſextum verò diem valdè periculoſam iis, qui pravis alimentis veſcuntur, quales frequenter ſunt, qui ſeſe in Noſocomia recipiunt.

Vinum inter morbi incrementa detrimento eſſe, fomenta, unctionesque adiumento.

Servandæ verò valetudini

Primò ignem conducere arbitratus eſt.

Secundò alimenta ex juribus, & oleoſis fluidis proficua; ideòque ſe facillimè carnium uſum indulturum.

Tertiò, vias neceſſariò expurgandas.

QUAR-

QUARTUS.

Dominus Jacobus Sinibaldus, præſentium morborum cauſam, interclusam tranſpirationem eſſe oſtendit, ac nitroſorum ſalium infuſionem, qui duos inter ſe contrarios producunt effectus; cum enim ſulphuri ſanguinis miſcentur, efferveſcentiam; contra verò, cum phlegmati adjunguntur, coagulum in eodem efficiunt.

Epidemiam, etiam auſtro flante, ideò perſiſtere putavit, quod noſtra corpora nitroſi ſalis copiâ jam ſint imbuta; undè ventis auſtralibus ſolutum ſal facilius defluit.

Morbum & ipſe neque malignum, neque contagioſum eſſe cenſuit.

Curandis ægris ſanguinis miſſionem propoſuit, certo tamen tempore, pondere, atque menſurâ; verùm, ſi ſputum facilè prodeat, eam minimè probavit. Veſicantium uſum rejecit, quod cantharides reſpirationis difficultatem non tollant, immò irritando, eandem augere poſſint, & inflammationes.

Ad prophylaxim verò nil aliud propoſuit, quàm ſalubri victus ratione ſervatâ, à frigore potiſſimùm ſibi cavere. Quamobrem iis, qui ex corporis diatheſi, gracili nempe, & catarrhosâ, ſunt in pectoris morbos procliviores, faciliùs hoc anno carnium, & jurium uſum ſe conceſſurum.

Ff QUIN-

QUINTUS.

Dominus Foſſombronus, cum præmiſiſſet, ſe in aliâ Congregatione habitâ in ædibus Eminentiſſimi Dñi Cardinalis Vicarii, fuſiùs de præſentis morbi naturâ, ac ſymptomatibus diſſeruiſſe; de præſervativâ tantùm ſermonem habuit, aſſeruitque vervecinæ carnis & vitulinæ, lacticiniorumque copiam, ut vili à pauperibus emi poſſint, eſſe comparandam.

Innuit deindè, immò enixè commendavit purgationem viarum.

SEXTUS.

Dominus Gaſpar Realis in eadem fuit ſententiâ, præſentem conſtitutionem epidemicam eſſe, minimè verò malignam, multòque minus contagioſam.

Ejus cauſam diuturnum, & contumax frigus aſſeveravit, mirumque non eſſe, ſi canalibus auſtro laxatis, quidquid antea compreſſum una cum ſanguine circumferebatur, ſuas indè vires exereret, ac pleuritides gigneret, tempeſtate quamvis mitiori.

Peculiarem ſingulis curandi methodum probavit, eam tamen præ cæteris, quæ largis oleoſorum potationibus, opportuniſque ſanguinis miſſionibus faciliorem humorum exigit profluentiam. Veſicantia robuſtioribus in corporibus minimè repulit, Hippocratem imitatus, qui in pe-

pectoris morbis crurum abſceſſus commendavit.

Præſervativam expetere dixit

Primò veſtes.

Secundò ignem.

Tertiò ex carnibus, juribusque alimenta.

SEPTIMUS.

Dominus Antonius Pacchionus morbum epidemicum eſſe contendit, ortum nimirum ex aëris vitio, cujus operandi modum expoſuit verbis illis Hippocratis: [c] *Fluxiones & perfrigerata valdè carne, & percalefacta fiunt, ac ſuperinflammata, &c.* veritus tamen eſt, ne ob inſolitas viarum ſordes vere novo, in malignas febres mutaretur.

[c] De Loc. in hom. n. 15.

Ad eundem curandum phlebotomiam opportunam duxit, in illis duntaxat, quos febris æquè, ac pectoris dolor vehementius anget; eos verò, quibus eſt dolor vagus, & laſſitudo per univerſum corpus, alvi fluxu potiùs, ac ſudore ſe levatos vidiſſe retulit.

Circa præſervationem:

Primò neceſſariam arbitratus eſt viarum expurgationem.

Secundò victum ex jure, atque carnibus.

Tertiò panem ſalubrem cum copiâ lacticiniorum.

SECTIO TERTIA.

SENTENTIA

Illuſtriſſimorum Præceptoris Sancti Spiritus, & Cuſtodum Noſocomii Sancti Joannis in Laterano.

MEdicorum oratione poſtmodum abſolutâ, adſtantes cæteri nonnulla ad ægrorum Urbis Noſocomiorum ſtatum pertinentia, necnon ad œconomiam, victum, & alia, quæ civibus etiam univerſis commodo eſſe poterant, adjecerunt.

II. Noſocomii Sancti Spiritus Commendator primus omnium confirmavit, ruſticorum calamitatem, qui in agro Romano morbis corripiuntur, ex eo promanare, quod non ante quintum diem in publica Noſocomia transferantur; id verò partim ipſorum voluntate ſæpe ſæpius abnuente, quod ſpe ducantur, citiùs ruri ſeſe valetudinem aſſequuturos; partim immani eorum avaritiâ, quorum eosdem vehere officium eſt, qui, cum pro ſingulorum transvectione de ſecretis Dñi Noſtri largitionibus duodecim circiter argenteos denarios accipiant, tandiù morantur, donec ægrorum numerus augeatur, ut unicâ operâ plures mer-

mercedes lucrifaciant; quod & ipſi Cuſtodes in Noſodochio Sancti Joannis ſeſe expertos eſſe teſtati ſunt.

III. Omnes præterea conſenſerunt epidemiam, licet poſt auſtri flatum perſeveret, ſenſim tamen diminui; cum in Valetudinariis tam ægrorum, quàm defunctorum numerus duobus ab illinc diebus admodum decreviſſet. Id nobis animum auxit, qui morbum circa futurum æquinoctium majorem partem ceſſaturum ſperabamus.

IV. Sermo deindè habitus eſt de cibariorum caritate, ac vehementer monopolium, ut ajunt, quod hoc tempore in Urbe fit, culpatum, ovorum præcipuè, ac butyri, quæ, cum æquo à propolis emantur pretio, ſubindè intolerabili venduntur.

V. De carnibus etiam, quæ Quadrageſimæ tempore (licet interdum non ſine prudenti conſilio) cariùs venales habentur, diſputatum eſt, expenſumque in magnâ hac, communique rerum calamitate injuſtam eſſe aviditatem, quæ paucis proficiat ſub imagine charitatis, univerſis verò noceat pauperibus.

VI. Demum Eminentiſs. Dñus Cardinalis Mareſcottus hæc omnia deſcribi voluit, Sanctiſs. Patri exponenda, velut habitæ Congregationis corollaria.

SE-

SECTIO QUARTA.

DECRETA

Congregationis habitæ in ædibus Eminentiſſimi Domini Cardinalis Mareſcotti, ad SANCTITATEM SUAM *deferenda.*

QUamvis numerus valdè imminutus, tam ægrotantium, quàm decedentium nos in ſpem erigat, fore ut Divino favente Numine, Romana epidemia poſt æquinoctium omninò ſit ceſſatura: nihilo tamen minus hæc, quæ modò ad illam magis, magiſque debilitandam conducere poſſe creduntur, Sanctiſſimo Domino Noſtro humiliter exhibentur. Primò neceſſariò mandandum iis, ad quos ſpectat, ut ex pagis agri Romani ſolito citiùs infirmi transferantur; quandoquidem hucuſque nonniſi poſt quintam diem miſeri ad Valetudinaria transvecti ſunt, ut proindè viribus deſtituti, morboque gravati tanto numero defecerint.

Mandatum de ægris ad Noſocomia quamprimũ deferendis.

II. Secundò, curandum, ut Medici regionum Urbis, majori, quâ poſſunt, charitate, frequentiâ, ac diligentiâ pauperes infirmos, eorum curæ commiſſos, viſitent, atque, ſi opus fuerit, alio-

Medicis regionũ vigilantia commendata.

aliorum etiam opera addatur: egenorum itidem familiæ uberioribus eleemoſynis leventur.

III. Tertiò, ut lanii à majori lucro Quadrageſimæ tempore abſtineant, ſaltem hoc anno, ut quod in ſuarum filiarum, neptiumque dotes conſtituendas verteretur, in pauperum univerſorum, anguſtis adeò rebus, commodum cedat; id autem Annonæ Præfectus præſtiterit. *Laniorum aviditas coercenda.*

IV. Quartò, ut Urbis viæ, & cloacæ una cum foſſis Caſtri S. Angeli ſordibus expurgentur. *Viæ purgandæ.*

V. Quintò, ut Annonæ frumentariæ Præfectus furnos diligenter inviſendos curet, ad hoc, ut panis ſit ritè, ac ſalubriter in uſum civium paratus. *Panificio invigilandum.*

VII. Sextò Annonæ Præfectus, & Conſervatores Urbis ſedulò dent operam, ne butyrum, quod propolis tresdecim aſſibus emitur, triginta (ut propriâ faciunt auctoritate) vendatur, idemque de omni lacticiniorum genere præſtandum, quibus publicâ æſtimatione certum pretium tempore etiam Quadrageſimæ conſtituere oportet; alioquin inopes, licet Sanctiſs. Dñus Noſter eorum uſum indulſerit, illa ſibi comparare non poterunt. *Ubertati Annonæ proſpicitur.*

VIII. Poſtremò, cum Romæ magna ovorum caritas feratur, hancque propolarum monopolio augeri, qui decem ſingulis decuſſibus accipientes, quatuor duntaxat, vel quinque, eâdem numeratâ pecuniâ, reddunt: idcircò primùm Præſidi-

ſidibus omnibus ſcribendum earum provinciarum, in quibus ſtationes militum minimè fuerunt, Patrimonii videlicèt, Umbriæ, Sabinæ, & Maritimæ, ut ibi minori, quo fieri poterit, pretio ova comparent, & Romam ad ſuppeditandam copiam, celerrimè curent aſportanda. Similiter Annonæ Præfecto mandandum, ut exploratores tam intra, quàm extra Urbem emittat ad monopoliorum auctores notandos, qui debitis pœnis afficiantur.

Monopolia inhibenda.

SS. Dominus cuncta probavit, eoque imperante perficiuntur.

IX. His auditis, ineffabilis Sanctitatis Suæ Pietas, non modò probavit omnia, ſed ſine ullâ morâ abſolvi, perficique juſſit. Undè poſt paucos dies Urbs ſordibus expurgata, ovorum, ac ſalubrium ciborum affluentiâ redundavit. Quinimò Illuſtriſs. Bonaventura à Secretis Sanctiſſimi largitionibus, etſi cruris morbo detineretur, acri tamen, quo pollet ingenio, aſſiduam operam præſtitit, ut pauperibus tam ægris, quàm adhuc ſanis, nec Medici, nec pharmaca, neque victus, neque alterius neceſſariæ rei, præſertimque ignis copia deeſſet.

X. Illud non prætereundum exiſtimo, quod poſtridie me inviſentem Principis Ruſpuli Conjugem, cum Excellentiſſimus ejus Vir de Congregationis decretis eſſet percontatus, ruſticorumque miſeriam accepiſſet, quâ eſt animi pietate, in ſe ultrò recepit eoſdem, ex orâ maritimâ ad Centum Cel-

Cellas, quo loco prædia ditionis ejus maximè patent, in Noſocomia quàm celerrimè exportandos. Quod nobile charitatis argumentum, cum ad Sanctiſſimum Patrem attuliſſem, Sanctitas Sua plurimùm commendavit, & Eminentiſſimo Cardinali Marcſcotto ejus Patruo benevolentiæ teſtimonium exhibuit.

Excellentiſſimi Principis Ruſpoli charitas à Sanctiſſimo Patre commendata.

Progreſſus tam conſtitutionis temporum, quàm epidemiæ per totum Martium, & principium Aprilis.

CAP. V.

CUM prope Februarii finem, ingenti frigore jam remittente, epidemiam ſenſim decreſcere lætaremur, novo metu perculſi, novo periculo objecti ſumus. Nam copioſis nivibus in vicinos montes pridie Kal. Martii delapſis, una cum pluviis, & auſtris; improviſo Tiberis elatus eſt, atque imas Romæ partes inundavit. Quamobrem duorum dierum ſpatio, paulatim alluvione creſcente, cellæ vinariæ in via Urſi, & S. Rocchi, aliiſque humilioribus Urbis locis repletæ ſunt.

Metus redintegratur tum ex nivibus, & algore redeunte, tum ex Tiberis inundatione.

II. Crevit præterea calamitas, & pavor, cum

Exundantibus aquis foſſa Leoninæ Civitatis, & pratorum ſcrobes oppletæ.

relatum eſſet, non modò pratorum ſcrobes, & foſſas mœnium Leoninæ Civitatis aquarum exundatione repletas eſſe; verùm etiam & majorem Caſtri foſſam, licet cataractâ dimiſsâ aquæ fluminis illinc arcerentur; nam pluviis è cœlo tam rectâ cadentibus, quàm obliquè per terræ poros ex altiori Arce ſubeuntibus, ac penetrantibus, impleta fuerat. Immo, cum poſt quatuor dies Tiberis intra ſuum alveum ſe recepiſſet; ac propterea in ſpem veniſſemus, fore ut magna etiam foſſa, ſicut pratorum ſcrobes penè aruerant, evacuaretur, deluſi fuimus; cum illam pertinaciter eodem latice plenam intueremur, qui ſtagnando virere jam, ac fœtere incipiebat. Causâ igitur veſtigatâ, compertum eſt, vetus emiſſarium antecedentibus fluminis alluvionibus, aggeſtâ terrâ prorſus occluſum, ita ut elatâ quanquam cataractâ, liber præpediretur effluxus aquarum, quæ cum ſordibus eo loco reſidentibus, corruptioni erant obnoxiæ.

III. Interea complures magnæ æſtimationis viri ſuadere Sanctitati Suæ conati ſunt, ut quamprimum è Vaticano, inundatorum pratorum exhalationibus proximo, ad Quirinalem à Tiberi remotum incolendum tranſiret. Sanctiſſimus autem Pater, ſubditorum ſuorum charitate ſuccenſus, nulloque propriæ valetudinis timore correptus, ejuſmodi conſilium reſpuit, liberèque reſpondit: *Non*

Sanctiſſimi Patris reſponſum Apoſtolico Principe dignum.

Non decere Pontificem de ſua potiùs, quàm de publicâ ſalute eſſe ſollicitum. Se adduci nullo modo poſſe, ut de migratione ſolita cogitaret, niſi omni alienæ valetudinis metu ſublato. Hinc è veſtigio Jo: Baptiſtæ Contino Sacri Palatii Architecto imperavit, ut nullâ ſumptuum habitâ ratione, prædictæ foſſæ quamprimùm expurgarentur. Ille nihil cunctatus, ſtatim una mecum, tam minorem, mœnium nempe Leoninæ Civitatis, quàm majorem Arcis foſſam inviſens, minorem illicò exonerari curavit, cum liberam haberet cloacam, parumque, aut nihil ſordium contineret. Ad majorem verò exhauriendam novum emiſſarium verſus *Tordinonam*, quam vocant, apertum eſt, per quod ſuperno profluente latice, majorem partem exinanita fuit. Parva tamen foſſula, ſeu medius canalis, qui vulgò *Cunetta* dicitur, quippè profundior, exhauriri non potuit, in quo ſanè lutulentior humor ſubſederat, & diuturniori ſtagnatione computruerat: quamobrem obſtructio properè ſubmota eſt, quæ vetus infarciebat emiſſarium, ſeu cloacam inferiorem, quà propior patet in Tiberim exitus juxta S. Spiritus Noſocomium.

Quæ cura ſiccandis aquis adhibita.

Cuniculus ad diluendas ſordes effoſſus.

IV. Illud etiam ſalubriter excogitatum fuit, ut jugis aqua ex Vaticanis hortis, effoſſo cuniculo ſub ponte ad Portam, cui vulgò nomen eſt *Porta Caſtello*, affluenter illàc duceretur, ne craſ-

ſiores, & putidiores ſordes, quæ poſt fluidioris laticis effluxum ima foſſulæ tenebant, deteriùs contabeſcerent; ſed perenni purioris aquæ curſu diluerentur, atque in flumen abriperentur. Quidquid verò nimiâ tenacitate abſterſioni obſtitit, excavatis ad latera ſcrobibus, ut aliàs, ſepultum eſt. Hæc omnia intra Martium abſoluta fuerunt; eodemque tempore cellæ vinariæ à Tiberi inundatæ, cœnoque plenæ, expurgatæ ſunt, cum Illuſtriſſimus Præſul Auguſtinus, viarum Præſes Edictum* promulgaſſet.

** Vide Summ. lit. C.*

V. Opportunum quoque viſum fuit die IX. Martii Arcem univerſam luſtrare cum Illuſtriſſimo Præſule de Marinis Cameræ Auditore, qui Ærario etiam Pontificio tunc temporis præerat, cum quo, præter D. Continum, Illuſtriſs. Dominicus Serlupus interfuit, utpotè qui tunc Propræfecti Arcis munere fungebatur. Probatum fuit, murorum expurgationem abſolvi, & inſuper juſſum, omnes herbas mortuas, palmites, ſpinasque in foſsâ comburi.

Epidemia circa medium Aprilem ferè extincta.

VI. Verùm, ut ad temporum conſtitutionem, ac præfatorum morborum hiſtoriam revertamur, ſilentio non eſt prætermittendum, quod circa Martii finem, & Aprilis initium, cum aliquot iterum diebus frigus rediiſſet, inclinans jam epidemia virium aliquantum reſumpſerit, donec circa medium Aprilem, inopinato, ac ferè æſtivo ſucce-

cedente calore, penè profligata viſa eſt; cum unum, aut alterum, ut de Londinenſi ſcripſit Sydenhamius, ſparſim feriret; non tamen omnino pravam indolem depoſuit, quam poſt idus Maji alicubi oſtendit.

Popularis morbus in malignam naturam tranſmutatur. Tandem ineunte Junio deſinit, ac penitùs extinguitur.

CAP. VI.

JAM, exeunte Majo, vires epidemici morbi conciderant, atque ex longo metu, periculoque Populus Romanus reſpiraverat; cum, poſt effuſos imbres, poſt auſtri flatus, rurſùm aquilones invaluerunt; quibus reliquiæ, ac veluti ſemina epidemiæ, quæ ſupererant, rariùs quidem, ſed graviùs repullularunt, potiſſimùm apud Urbis regiones Tiberi, foſſis, vineis, locisque aliis inquinatioribus finitimas, è quibus ſordes, fimusque nondum integrè abſterſus erat. Etenim malignæ ibi pleuritides emerſerunt, quarum atrocitatem nusquam hactenus inter maximos epidemiæ impetus fueramus experti. Sectio namque ve-

Recurrentibus aquilonibus graviùs recrudeſcũt reliquiæ epidemiæ.

venæ, quæ prius tot ægros à mortis diſcrimine vindicaverat, mox, verſâ in contrarium malorum indole, multos miſerè perdidit.

II. Teſtimonium permutati moris in populari pleuritide inter cætera habuimus ægritudinem cujuſdam Monachi, quem nos inviſimus ad ripam Tiberis in via Urſi, intra Cœnobium Sanctæ Mariæ in Puſterula. Eo loco, poſtquam medio Majo rhedarius, & coquus Monaſterii, perniciosâ peripneumoniâ correpti ex ſanguinis miſſione deterius ſe habuerunt, vitamque cum morte commutarunt, ipſe arceſſitus ſum, ut adeſſem in conſilium ægrotanti Parocho Reverendiſs. Dño Henrico Noë, qui ob aſſiduè præſtita domeſticis moribundis officia pietatis, eundem morbum contagione contraxerat. Erat hic quadragenarius, robuſtus, habitusque gracilis, febricitabat acutè cum dolore lateris, magno anhelitu, linguâ ſiccâ, &, quod plus adhuc urgebat, cum vaniloquio, urinis confuſis, & maculis hic illic tertio jam die in cute apparentibus. Agitatum cum doctiſſimis viris, qui ejuſdem curationi præerant, an ſecanda eſſet vena, ubi de viro agebatur pravâ quidem pleuritide, ſed vigentis ætatis, & validi pulſus. In diverſa abeuntibus aliis, ipſe multis argumentis evici, non eſſe mittendum ſanguinem; cum non illius copia peccaret, nec purum, ac ferveſcens ſulphur morbum pareret, ſed lymphæ

Ægroti duo ſanguinis miſſione ad mortem adiguntur.

A prava pleuritide qua cura reſtitutus æger.

phæ ubertas, ac lentor, & impurum ſulphur cum ſale acri luctarentur in ſanguine; undè oleoſis potiùs, diaphoreticis alexipharmacis, diluentibus; bechicis, anacatharticis, topicisque laxantibus curationem incohandam, abſolvendamque. Propinatum igitur ſtatim fuit oleum amygdal. recenter tractum ad uncias quatuor cum duobus granis camphoræ; admota dolenti lateri fomenta, necnon adhibitæ univerſo corpori frictiones, & ſiccæ cucurbitulæ. Alvus interim ab oleo ſoluta, aditum præbuit diaphoreticis, ac diſſolventibus ex ſanguine hircino, raſurâ dentis apri, ſtibio diaphoretico; mandibulâ piſcis lucii, & cor. cer. philos. præp., copioſis itidem ſorbitionibus; partim ex jure tenui, caſtigato raſurâ cor. cer. rad. ſcorzoneræ, & flor. papau. rhead. partim ex aquis ſtillat. ſcabioſæ, & card. ſanc. quibus lapis hiſtricis infuſus fuerat. His porrò medicamentis largus ſudor quintâ die erupit, & anacatharſis liberè promota eſt, quibus evacuationibus perdurantibus, ægèr feliciter, ac ſine ullo relapſu convaluit.

III. Hinc intelligit unuſquiſque, quàm neceſſe ſit, ut, variantibus quoquo modo in populari etiam morbo cauſis, & ſignis, illicò medela varietur; ne facultas levandis ægris divinitùs data, in perniciem potiùs, incuriâ Medicorum vertatur; quod tunc præcipuè accidit, cum theore-

Variantibus ſignis, & cauſis medela varianda.

remata medica, tanquam geometrica axiomata Clinici ſequuntur; quaſi verò utraque abſtracta, nihil à materia, ejusque affectionibus penderent. Cæterum, cum vagi, & inconſtantes epidemiæ alicujus vices, moresque fuerint; in quacunque earundem mutatione ſemper melior eſt conditio illorum, qui poſteriùs, quàm qui priùs ægrotaverint; nam Medici ex priorum exitu, aptiora paſſim ad curam inſequentium documenta depromere ſolent; ut ingenuè advertit Franciſcus Valleſius [a], & nos ipſi, tùm aliàs, tùm maximè poſtremis hiſce in caſibus experti ſumus, in quibus nemo non videt, conditionem Parochi, permutatâ epidemiæ indole, meliorem fuiſſe, quàm coqui, ac rhedarii, qui, cum primi in novam morbi ſpeciem incidiſſent, obierunt.

[a] In Comm. lib. 1. epid. ſec. 3. ſuper hiſt. Clazomenii pag. 78.

Ineunte Junio epidemia penitùs profligata eſt.

IV. Tandem Superis gratiæ, laudesque, principio Junii, cum multi dies nullis ventis turbati, immò conſtanti ſerenitate læti illuxiſſent, æſtus invaluit, atque ſolutis, diſſipatisque impuri nitri particulis, atmoſphæra puriori æthere ſenſim revireſcens, omnes penitus epidemiæ reliquias à nobis excuſſit.

Epi-

Epidemiæ Hiſtoria duabus epiſtolis ulterius illuſtratur.

CAP. ULTIMUM.

NON abs re futurum viſum eſt nobis, ſi, nihil prætermittentes, quod argumento noſtro qualemcunque lucem afferre poſſit, epiſtolam ſubjiceremus eruditiſſimi Viri Jo:Fantoni, unâ cum noſtrâ, ex quibus uberius conſtat, quàm latè per totam Europam rheumatica epidemia pervagata ſit; neque ullum fuiſſe peculiare Romani cœli vitium in univerſali illâ omnium ferè provinciarum calamitate culpandum. Hæc igitur ad me clariſſimus Fantonus.

VIRO ERUDITISSIMO, AMPLISSIMOQUE

D. JO: MARIÆ LANCISIO

ARCHIATRO PONTIFICIO.

Jo: Fantonus S. P.

II. Bina ægritudo corripuit me, poſtquam literæ tuæ elegantiſſimæ poſtremò ad me perve-

nerunt; prior cutanei doloris, & cardialgiæ ſpecies, altera cum tuſſiculâ faucium anguſtia, & cephalalgia celeriter me invaſit, & paucos intra dies dimiſit. Prioris medela morbi ſudor extitit, atque purgatio; alterius in lecto requies, ſilentium, ſomnus, ſobrietas, caldiuſcula potio. Hyemem rigidiſſimam præmaturus auſter excepit, parens vigentis apud nos epidemiæ, quâ tertia pars civium tuſſi, anginâ, coryzâ, varioque rheumatiſmo vexatur. Neque verò diuturnæ ſunt, neque perniciosæ ægritudines; quanquam miſerrimos paſſim in oppidis Pedemontii homines multos mori, ut in Galliâ, accepimus.

III. Iraſci adverſæ ſorti non parum ſoleo, minus ob corporis mala, quæ paſſus ſum ſæviſſima, quàm ob intercepti ſtudii cauſas. Enimverò hyems tyranna difficiles paſſim ægritudines curæ noſtræ dedit, & quod ſupererat otii nobis animandis luculento foco impendebatur. Nunc popularis morbus aſſiduè nos habet ſollicitos, neque adhuc ſalus noſtra confirmata eſt. Verùm hiſce malis, atque laboribus ſuus tandem, &, quod ſperamus, brevì erit terminus: quidque tua in me conſilia præſtiterint, totus orbis ſpectabit.

IV. Ego interim, ut firmiter valeas, Deum precabor, & boni omnes precabuntur; magni enim intereſt, tantum nobis Fautorem diutiſſimè ſervari.

Auguſtæ Taurinorum die XXVI. Februarii MDCCIX.

VIRO

Digitized by Google

VIRO CLARISSIMO, DOCTISSIMOQUE
D. DOCTORI JOANNI FANTONO
Medicinæ, & Anatom. Profeſſ. Celeberrimo.

Jo: Maria Lanciſius S.P.D.

V. Miſeram quidem, ſed opportunam ex epiſtolâ tuâ conſolationem accepimus, Vir doctiſſime; cum enim non ſit cuique dolendum in eo, quod accidit univerſis; profectò de illâ morborum epidemiâ, quam tota Gallia Ciſalpina, Hetruria, & Latium uſque Neapolim decurſu inclinatæ jam hyemis graviter pertulerunt; nobis tantò nunc minus expoſtulandum, querendumque eſſe videtur, quantò magis hoc ipſum ægritudinum genus ex aliis in Belgio, ex te verò iſthìc, & in Galliâ populariter vagatum eſſe audivimus. Quid, quod propè injurioſi, & contumelioſi eſſemus in Deum, ſi de communi infortunio pertinaciùs doleremus, quippè qui Europæ plagam, ad meridiem converſam incolentes, proindèque hyemali aſperitati, quæ maxima hoc anno, & ſolito diuturnior apud nos fuit, minus quàm Inſubres aſſueti, plus etiam ſubſtinere malorum debuiſſemus, niſi præſens, & ſumma Sacratiſſimi Pontificis charitas, & providentia incolarum,

advenarum, accolarumque calamitatibus properè, & largiter ſuccurriſſet? Etenim vigilantiſſimus Princeps, cum primùm ſenſit, duriori ex frigore gravem annum urgere, omnem curam, ac ſollicitudinem impendit, ut, cum nihil aëris intemperici deſuper immiſſæ, per humanas vires detrahi poſſet, omnia ſaltèm, quæ ex probis alimentis, & potibus, aliiſque vitæ noſtræ ſubſidiis, derivari, noſtrumque renixum augere quoquomodo valent, pauperibus, in quos præſertim libitina deſævit, abundè ſufficerent. Videbit, ſpero, aliquandò lucem diſſertatio, quam de hoc argumento curſim quidem, ſed tamen fideliter exaravimus. Neque forſitan philoſophandi methodum in illa aſpernaberis, cum cernes, præmiſſâ tempeſtatum conſtitutione, nos univerſam malorum cauſam in duorum coitione principiorum rejeciſſe; quorum alterum putamus impeditam perſpirationem externarum, internarumque ſuperficierum; exindè enim, juxta varia corporum diſcrimina, modò rheumaticæ ſolùm, modò acutæ febres profectæ ſunt; alterum verò infuſum ab aëre ſal acidum, veroſimiliter nitroſum, cujus miſcelâ coacti latices, pro diverſis pariter ſuſcipientium temperamentis, coryzas, tuſſes, anginas, pectoris dolores, pleuritides, aliaſque rheumaticas paſſiones in iis præcipuè locis induxerunt, ad quæ frigidus potiſſimùm aër nudo contactu pervenit.

Quæ-

VI. Quærentibus verò, quamobrem hujuſmodi mala, cæteroquin ab aquilonari tempeſtate produci ſolita, ut ſcripſit Hippocrates [a], multos hoc tempore homines, quos primùm, boreâ flante, non corripuerunt, præmaturo ſubindè auſtro reflante, illicò invaſerint; ſatis arbitror factum, ſi advertendum propoſuerimus, auſtrum, qui mediâ hyeme, diuturno, vehementique boreæ ſtatim ſuccedit, eundem penè refluxum eſſe aëris nitroſo ſale imbuti, qui aquilonis pennis ex ſeptentrione verſus meridiem paulò ante volavit. Unde hic ventus, tantò quidem fraudulentior boreâ reputandus eſt, quantò, levi ſulphure recens imbutus, minùs cautos reddit homines, quibus apparenti tepore blanditur; atque idcirco in causâ eſt, ut, laxatâ noſtrorum vaſorum texturâ, inquinati latices, qui adhuc cum ſanguine apud multos ſine crimine ferebantur, in membranarum, glandularumque folliculos faciliùs irruant, ibique pro illorum ingenio, diverſa rheumata producturi, ſubſiſtant.

[a] 3. Aph. 5. & 6. epid. ſec. 7.

VII. Sed linquamus hæc plena mœroris, & ad læta veniamus. Porrò firmatâ corporis tui valetudine, ſtudia feliciter per te repetenda confidimus. Solent enim illud emolumentum nonnullæ ægritudines nobis afferre, ut partim refocillatis per otium cerebri fibris, partim depuratis cum ſanguine ſpiritibus, ſapientiores eva-

da-

damus. Te interim precor, ut mei ſæpè memineris, qui tui nunquam poſſum oblivіſci. Vale.
Romæ VII. Kal. Aprilis MDCCIX.

Epilogus, & Concluſio totius Diſſertationis.

ET incolis igitur, & exteris jam fidem liberavimus, cum ob oculos expoſuerimus quid Romanum cœlum commendet, quid rurſus noxæ periculum afferre poſſit; ut quam ſibi vitæ rationem utrique eligant, & quam purgando ab aquis hærentibus ſolo, tuendiſque à ſummo algore corporibus curam impendere debeant, ex vetuſtis, & recentibus hiſtoriarum, atque exemplorum monumentis, ex illuſtrium Medicorum monitis, ac noſtris utcunque animadverſionibus intelligant. Et quanquam Urbem, non exiguâ ſui parte, humili loco ſubſidentem, atque auſtralibus, africiſque ventis objectam cernamus; hinc tamen potiùs argumento inferendum, Dei conſilio factum eſſe, ut Roma, Orbis futura Domina, & Magiſtra, ita demum perenni ſalubritate frueretur, ſi omnis victus, morumque intemperantia depellatur, & ſedulis Magiſtratuum ſtudiis ad publicæ incolumitatis cuſtodiam fœderatis, labi cuicunque adventitiæ protinùs occurratur. Nemo igitur poſt hac de nativâ Romani cœli ſa-

Situs Urbis incolarum temperantiam potiſſimùm poſtulat ad ſalubritatem conſervandam.

ſalubritate dubitabit, modò oculis ſaltem ſuis credere velit, ubi nimirùm, alternantibus vallibus, collibusque, mixtum ſoli locum, feraciſſimos campos, & theriacalibus herbis abundantes, & ſalubribus euris, zephyris, & aquilonibus perflatos; aquas innoxias, fruges, lacticinia, & carnes lectiſſimas; tum incolas optimo colore, & acri ingenio, & morum ſuavitate præditos; tum ſenes longævos, atque eâ in ætate corporis, ac mentis viribus maximè pollentes intueatur. Quamobrem nihil ad Urbis felicitatem à DEO O. M. defuit, cui propterea ſummoperè gratulandum nobis eſt, quod tantis vitæ, morum, & valetudinis præſidiis, in ipſa Religionis Arce ſub CLEMENTISSIMO PRINCIPE perfruamur.

Nativa ſalubritatis argumenta recenſentur.

FINIS.

SUM-

Digitized by Google

SUMMARIUM
EDICTORUM,

Quæ in decurſu rheumaticæ
Epidemiæ indicata
fuerunt.

Lit. A.

EDICTUM,

Ut Urbs à ſordibus quàm citiſſimè expurgetur.

EDITTO

Contro chi laſcierà calcinaccio, letame, ſtabio, & altre immondezze nelle Strade, e Piazze della Città di Roma.

FABRIZIO AUGUSTINI Chierico di Camera, e Preſidente delle Strade.

VEDENDOSI raccolta nelle Strade, Vicoli, Piazze, & altri luoghi di queſt' Alma Città una ſtraordinaria, & intolerabile quantità di ſtabii, letami, calcinacci, & altre immondezze, che non ſolamente inducono deformità, & impediſcono il libero tranſito, ma, cagionando in oltre gran fetore, poſſono portare un notabile pregiudizio alla ſalute de i Cittadini, & eſſendo ciò pervenuto a notizia di

di Sua Santità, ha col ſuo paterno zelo ordinato, che ſi proveda prontamente a tal diſordine, deformità, e pregiudizio. Onde Noi di comandamento eſpreſſo della Santità Sua, datoci in voce, e per l'autorità del noſtro officio, inerendo ancora ad altri Editti ſopra di ciò in altri tempi pubblicati, eſpreſſamente ordiniamo, e comandiamo per il pubblico ſervizio, che tutti quelli, i quali tengono ſtabii, letame, & altre immondezze avanti le loro caſe, ſtalle, rimeſſe, alberghi, ò altri ſiti di queſta Città, quantunque ſieno di qualſivoglia ſtato, grado, e condizione, e benche degni di ſpeciale, & individua menzione; ancorche Eccleſiaſtici, e luoghi pii, debbano dentro il termine di giorni otto, da correre immediatamente dalla pubblicazione del preſente, levare, e far levare li detti ſtabii, letame, & altre immondezze; e quelli, e quelle riſpettivamente portare, e far portare nelli luoghi ſoliti, o in altri luoghi proprii, & opportuni a riceverli, purche non apportino, nè poſſino apportare impedimento al libero tranſito, nè nocumento alcuno alla pubblica ſalute, in modo tale, che dette ſtrade, vicoli, piazze, e luoghi reſtino dentro detto termine del tutto liberi, e politi ſotto la pena a chi contraverrà di ſcudi venticinque d'oro, e d'altre pene corporali, e pecuniarie a noſtro arbitrio, ſecondo la qualità de' caſi, e condizioni perſonali, da incorrerſi *ipſo facto* per ciaſcuno, & in ciaſcuna volta, che ſi contraverrà; notificando inoltre, che dette immondezze in caſo di contravenzione ſi faranno portar via a ſpeſe de i delinquenti, e ſi ſtarà alla ſemplice relazione di qualſivoglia Eſſecutore, o di un ſolo teſtimonio, e ſi procederà anche per inquiſizione irremiſſibilmente, & alle ſudette pene ſaranno tenuti li Padroni, Cocchieri, Garzoni, & altri huomini, & operarii, e ciaſcuno di loro *in ſolidum*.

Parimente ordiniamo, e comandiamo eſpreſſamente, che in avvenire non ſi gettino più in conto alcuno nelle ſudette ſtrade, vicoli, piazze,& altri luoghi, i ſudetti ſtabii, & immondezze, o pure dovendovele gettare, per non haver commodità di tenerle dentro le ſtalle, rimeſſe, alberghi, & altri luoghi chiuſi, ſi debbano levare, o far levare, e portar via,come ſopra,di mattina in mattina, o almeno di giorno in giorno onninamente, in modo tale, che non vi ſi cumulino, e non vi ſi arreſtino per due giorni intieri, alla riſerva de i giorni feſtivi di precetto,ſotto le pene ſudette,da incorrerſi come ſopra.

Che li Cocchieri, Carrettieri, Stabiaroli, & altri, che portano via detti ſtabii, letame, & immondezze, debbano portarli ben cuſtoditi, uniti, e reparati di modo, che nè pure una minima parte di eſſi ne cada per le ſtrade, e piazze ſudette ſotto le medeſime pene di ſopra eſpreſſe a chi contraverrà.

In quanto alli calcinacci, & altre immondezze anche eſpreſſamente ordiniamo, e comandiamo,che in niun modo, e ſotto qualſivoglia preteſto ſi ſcarichino, e buttino nelle ſtrade, & altri luoghi ſudetti, e nè tampoco nelle muraglie di queſta medema Città, ma debba ogn'uno portarli alli luoghi ſoliti, e conſueti, e nell'iſteſſo tempo ſpianarli, e pareggiarli in modo, che non faccino rialti,nè sfoſſature,ſotto le pene già eſpreſſe, inculcando inoltre, che ſi caminerà anche in ciò contro i traſgreſſori nella forma eſpreſſa di ſopra.

Si avverte intanto ad ogn' uno, che ſi procederà alle ſudette pene irremiſſibilmente, e non ſi attenderà alcuna ſcuſa, o preteſto,nè tampoco qualſivoglia licenza, patente, privilegio, o eſenzione; poichè queſte, e queſti s'intendono, e ſono già ſtati eſpreſſamente con altri Chirografi Pontificii, e pubblici Editti rivocati,& an-

annullati, ſicome Noi riſpettivamente d'ordine della Santità Sua di nuovo col preſente li rivochiamo, & annulliamo, e di niun'effetto, e vigore li dichiaramo, dandoſi con queſto ampla facoltà, & autorità a qualſivoglia Eſſecutore di procedere, e catturare li Traſgreſſori, trovandoli nell'atto della controvenzione, con darne poi relazione all'Offizio del noſtro Tribunale.

Il preſente Editto, affiſſo, e pubblicato che ſarà ne' luoghi ſoliti, e conſueti, aſtringerà, e legarà ogn'uno, come ſe gli foſſe ſtato perſonalmente preſentato. Dato in Roma queſto dì 4. Febraro 1709.

F. Auguſtini Ch. di Cam. e Preſidente delle Strade.

Ugo Ottaviano Accoramboni Maeſtro di Strada.

Franceſco Lancia Maeſtro di Strada.

Angelo Vitelleſchi Maeſtro di Strada.

Luzio Savelli Maeſtro di Strada.

Franceſco Nicola Orſini Not.

Die, menſe, & anno, quibus ſupra, ſupradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiæ Innocentianæ, & in acie Campi Floræ, ac in aliis locis ſolitis, & conſuetis Urbis per me Petrum Paulum Sperellum Eminentiſs. & Reverendiſs. D. Card. Cam. & Illuſtriſs. DD. Magiſt. Viarum Mandat.

Lit. B.

EDICTUM,

Quo currentis Quadrageſimæ tempore permittitur uſus ovorum, & lacticiniorum.

EDITTO.

GASPARO per la miſericordia di Dio Veſcovo di Sabina, della S.R.C. Card. di Carpegna, e della Santità di N. Sig. Vicario Generale &c.

LA Santità di Noſtro Signore havendo inteſo con ſuo ſommo diſpiacere, che le nevi lungamente cadute, & i geli ſtraordinarii, e pertinacemente durati ne' proſſimi paſſati meſi, habbiano cagionato, e tuttavia cagionino nella maggior parte degli Abitanti di queſt'Alma Città di Roma alcune infermità pericoloſe con notabile mortalità, hà col ſuo Paterno zelo fatto conſultare i più periti, & eſperimentati Medici della Città per rintracciarne l'origine, e procurarne la cura; e perche la medeſima Santità Sua hà udito con ſommo ſuo dolore, che queſti mali derivano da copia grande d'umori acri, e ſalini, e che potrebbero prendere un grandiſſimo accreſcimento dall' uſo de' cibi Quareſimali, tanto più, che con la penuria dell'herbe, che per la ſteſſa cagione de i freddi ecceſſivi, ſi ſono inaridite, viene a mancare

un'

un'humido, e benigno temperante de' ſudetti ſali; perciò con la paterna ſua carità ſi è degnata, ad oggetto di ovviare a i ſudetti mali, di mitigare alquanto il ſanto rigore della preſente Quareſima, diſpenſando con tutti gli Abitanti di Roma, ſue Vigne, e Caſali di poterſi cibare, a riſerva delle Tempora, e de i giorni di Venerdì, e di Sabbato, d'uova, e latticinii, dalla prima Domenica di Quareſima incluſivè, ſino alla Domenica delle Palme excluſivè. Non intendendo però di eſimere alcuno (fuori che ne i giorni delle Domeniche) dall'obligazione del digiuno, ſiccome ſi ordina nell'Editto da noi pubblicato per l'oſſervanza della Quareſima al num. 7. quale vuole la Santità Sua, che eccettuata la ſudetta Diſpenſa, reſti in tutto il ſuo vigore, e con le medeſime pene.

In tanto ſono eſortati tutti da Sua Beatitudine a compenſare la ſudetta permiſſione con la maggior frequenza de' Santi Sagramenti, con l'accreſcimento delle orazioni, limoſine, & altre opere di pietà. Ma più particolarmente dichiara, che chi ſi vorrà ſervire della preſente Diſpenſa, debba recitare cinque Pater noſter, e cinque Ave Maria in ciaſchedun giorno, per implorare il Divino ajuto nelle correnti calamità del Chriſtianeſimo.

Finalmente vuole Noſtro Signore, che queſta Diſpenſa ſi eſtenda a tutti i Religioſi dell'uno, e dell'altro ſeſſo, fuori che a quelli, i quali hanno il voto d'oſſervar vitto quareſimale. Dato queſto dì 16. Febraro 1709.

G. Card. Vicario.

N. A. Cuggiò Secr.

Lit.C.

Digitized by Google

Lit. C.

EDICTUM,

Ut deſides aquæ, cænoſaque corpora poſt Tiberis inundationem amoveantur.

EDITTO,

Che ſi nettino le Caſe, e le Cantine, dall'Acque, & immondizie laſciatevi dall'eſcreſcenza del Fiume Tevere.

FABRIZIO AUGUSTINI Chierico di Camera, e Preſidente delle Strade.

INVIGILANDO ſempre più la Santità di Noſtro Signore con il ſuo Paterno zelo alla ſalute, & all'indennità de'ſuoi ſudditi, e conoſcendo quanto ſarebbe nocivo all'aria di queſt' Alma Città, ſe opportunamente non ſi provedeſſe allo ſpurgo tanto di tutte le Caſe, Cantine, Cortili, e Pozzi eſiſtenti dentro di Roma, e ſue adjacenze, quanto de' Foſſi, de' Prati, delle Vigne,e di altri luoghi poſti fuori di Roma, dalle acque, & immondizie reſtate per l'eſcreſcenza del Fiume Tevere, molto più atteſa l'inſalubrità della preſente Stagione. Quindi è, che di comandamento eſpreſſo della Santità Sua, datoci in vo-

Digitized by Google

voce, e per l'autorità del noſtro Officio ordiniamo a tutte, e ſingole Perſone di qualſivoglia ſtato, grado, e condizione, di luoghi Pii, Oſpedali, e di Chieſe, & à qualunque altra perſona, che haveſſe biſogno anche di ſpeciale, e ſpecialiſſima menzione, che dentro il termine di giorni trè, da principiare dal dì della pubblicazione del preſente, e da correre in tutti li giorni, anche feſtivi, debbano dar principio a ſpurgare, e continuare ſenz'alcuna intermiſſione ſino all'intiero ſpurgo delle loro Caſe, Cantine, Cortili, Pozzi, & altri luoghi tanto dentro la Città di Roma, quanto nell'adjacenze alla medeſima, e dove ſieno penetrate l'eſcreſcenze ſudette del Fiume. Volendo ancora, che debbano nettare li ſudetti luoghi da tutte le altre immondezze, cioè letami, e materie, che per queſta, o per altra cagione poteſſero eſſer fracide, guaſte, e putrefatte; e che in qualſivoglia modo rendeſſero, o cauſaſſero fetore, o produceſſero altra cattiva eſalazione, non intendendoſi però di calcinacci, o altri materiali ſodi di qualſivoglia ſorte, e dette immondizie, matrico, & altre materie ſimili, ordiniamo ſi portino alli luoghi ſoliti aſſegnati per li medeſimi ſcarichi, ſotto pena di ſcudi cento per ciaſcheduna traſgreſſione paſſato detto termine, & altre pene anche corporali, ſecondo le qualità perſonali a noſtro arbitrio; avvertendoſi, che ſi ſtarà alla ſemplice relazione d'un ſolo Teſtimonio; per le quali pene ſi procederà irremiſſibilmente manu Regia, & more Camerali con ogni rigore.

Si avverte in oltre, che nella ſudetta pena incorreranno tanto i Padroni, quanto i Pigionanti, & Affittuarii reſpettivamente, e qualunque altro, volendo, che gli detti Affittuarii, Conduttori, e Pigionanti nel termine di altri due giorni immediatamente ſeguenti ſie-

no

no tenuti a ſpurgare, e pulire come ſopra, caſo che li Padroni non eſeguiſſero, & effettuaſſero detto ſpurgo, e polizia in detto tempo, come ſopra: non rimettendo però la pena incorſa da detti Padroni, nè meno a i Pigionanti, ed altri ſudetti, che ſaranno tenuti ad interpellare i Padroni, per il detto ſpurgo in loro mancanza, e ſi procederà contro gli uni, e gli altri indiſtintamente, nè ſi ammetterà alcuna ſcuſa, nè preteſto, e ſalva ſempre la pronta eſecuzione di dette pene contro li Padroni, Poſſeſſori, Pigionanti, & altri ſudetti. E quando tutti mancaſſero, ſi faranno pulire, e levare le dette acque, immondezze, e matrico de facto ex officio a loro ſpeſe, danni, & intereſſi; per li quali ſi procederà de facto, & manu Regia tanto contro a i Padroni diretti, quanto a i Pigionanti, Inquilini, Affittuarii, & altre Perſone ſudette, oltre alle pene, come ſopra.

Et acciocchè per la traſcuraggine, e negligenza de'Padroni non reſtino pregiudicati gl' Inquilini, Pigionanti, Affittuarii, & altri &c. con incorrere nelle dene ſudette, volendoſi provedere al benefizio del Pubblico ſenza leſione alcuna dell' intereſſe privato; ordiniamo, che non venendo adempito da'Padroni nel termine prefiſſo tutto ciò, che ſi preſcrive nel preſente Editto, e che li Pigionanti faceſſero fare lo ſpurgo a loro ſpeſe, in tal caſo habbiano li medeſimi la facoltà di ritenerſi lo ſpeſo nelle pigioni, affitti, e rate decorſe, e da decorrere in avvenire, ſenza che poſſino in qualſivoglia modo reſtare eſcluſi da detta bonificazione per le ſpeſe fatte nelle Caſe, & altri beni da loro poſſeduti per la ſudetta cauſa.

Et eſſendoſi conſiderato, che poſſi eſſer di minor ſpeſa, & incommodo il portar la robba liquida nelle chia-

chiaviche vicine, non potendoſi portare con le carrette, perciò ſi permette di poterlo fare, avvertendo non portarci, nè condurci robbe ſode, come terra, creta, calcinaccio, e ſimili, ma quelle far traſportare alli luoghi deſtinati, ſotto le medeſime pene, & in quanto alla creta, e materia ſolubile, in tal'occaſione ſi permette di poterla gettar anche alle ſponde ſolite del Tevere.

E perche l'eſcreſcenza del detto Fiume hà anche riempiti i foſſi de' Prati, delle Vigne, e di altri beni eſiſtenti fuori delle Porte Angelica, Caſtello, Porteſe, S. Paolo, & altre, acciò parimente detta riempitura de' Foſſi, Prati, Vigne, & altro non renda fetore, e nocumento alla ſanità con la corruzione dell'aria, di comandamento ſimilmente eſpreſſo di Noſtro Signore ordiniamo a qualſivoglia Perſona di qualſiſia ſtato, grado, e condizione, anco Eccleſiaſtica, e Luoghi Pii, come ſopra, che hanno, e poſſedono Orti, Vigne, Prati, & altri beni eſiſtenti fuori delle ſudette Porte, che, per quanto ſi eſtendono li detti loro beni, e foſſi riempiti per cauſa della ſudetta eſcreſcenza del Fiume, debba, e debbano reſpettivamente fra il termine di giorni cinque dalla pubblicazione del preſente, da correre come ſopra, anche ne'giorni feſtivi, haver in tutto, e per tutto ſpurgati li detti beni, e foſſi, come anche le Caſe, Cantine, Cortili, e Pozzi in eſſi eſiſtenti, dall'acque, immondezze, e matrico portato, e depoſto dalla ſudetta eſcreſcenza del Fiume, e pioggie reſpettivamente, e quelle portar via alli luoghi ſoliti nel modo preciſo, e forma, che ſi è ordinato intorno allo ſpurgo da farſi delle Caſe, Cantine, Cortili, e Pozzi eſiſtenti dentro Roma, al qual ſpurgo vogliamo ſiano tenuti tanto i Padroni, quanto gli Affittuarii, e Conduttori ſotto le

ſudette pene, da incorrerſi come ſopra.

Et il preſente Editto affiſſo, che ſarà nelli luoghi ſoliti, vogliamo, che aſtringa, & obblighi ogn'uno, come ſe gli fuſſe perſonalmente intimato, e preſentato. Dato in Roma li 6. Marzo 1709.

F. Auguſtini Ch. di Cam. e Preſidente delle Strade.

Ugo Ottaviano Accoramboni Maeſtro di Strada.

Franceſco Lancia Maeſtro di Strada.

Angelo Vitelleſchi Maeſtro di Strada.

Luzio Savelli Maeſtro di Strada.

Franceſco Nicola Orſini Not.

Die, menſe, & anno, quibus ſupra, ſupradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiæ Innocentianæ, & in acie Campi Floræ, ac in aliis locis ſolitis, & conſuetis Urbis per me Petrum Paulum Sperellum Eminentiſs. & Reverendiſs. D. Card. Cam. & Illuſtriſs. DD. Magiſt. Viarum Mandat.

IN-

INDEX
RERUM NOTABILIUM,

In quo primus numerus paginam, ſecundus in pagina §. indicat.

A

ABORIGINES unde dicti *pag.99.* §.4.
Tiberinas paludes tanquam inſalubres reliquerunt *ibid.*
Adveuæ de Romani aeris inconſtantia immeritò querŭtur 30.1.
—— è laudabili in noxium aerem tranſeuntes formam in deteriorem mutant 76. 4.
Advenarum color fit Romæ jucundior 76.4.
Adventitia labes Romani aeris præſertim duplex 4. 3. & 96. 2.
———— à cœnoſis aquis dependens ab Otthone Friſingenſi deſcribitur 119. 13.
———— quæ à ſummo frigore 186. & ſeq.
Ædes recentis Urbis ſupra priſcorum ædificiorum ruinas extructæ 9. 2.
—— S. Inquiſitionis ab epidemia rheumatica immunes fuerunt, & quare 197. 3.
Ædilium munus quale fuerit 107.4.
—— ad arcendos morbos ab alluvione pendentes quale 180.7.
Ægrorum paucitas ſalubris aeris indicium 86. 1.
Æquinoctii verni vis, & actio ad enervandam epidemiam rheumaticam 215. 18.
Æſtas calida, & ſicca cur Romæ ſalubris 152. 11.
Aer eſt velut ſpongia minutiſſimorum corporum ab orbe terraqueo elevatorum 34. 1.
—— à Sole, Luna, & ventis inæqualiter pellitur 9. 2.
—— facile irruit quà minorem reſiſtentiam invenit 14. 3.
—— vitæ, & morborum auctor 86. 1.
—— ſalubris ſapientiam cerebro, & quomodo conciliat 33.5.
—— ſuis particulis per meatus cranii ad cerebrum fertur 77. 1.
Aer collium calore, & frigore temperatus 10. 3.
—— Romanus diverſis ætatibus & temperamentis facilè congruit 9. 2.
———— ſanis corporibus ci-

tiſſimè accommodatur 9. 3.
—— etiam quæ educat ingenia ſibi conformat 178. 1.
—— putreſcentibus aquis inquinatus excidium Urbis extitit 112. 1.
—— ſola ædium mutatione ægros à chronicis morbis ſæpe reſtituit 9. 3.
—— in Libya, & Africa perpetuò immotus fervet 15. 6.
—— Urbis etiam ſilentibus ventis inæqualiter movetur, & quibus ex cauſis 9. 2.
—— licet inconſtans non ſolùm innoxius, immo utilis 31. & ſeq.
De aere plura. *Vide* Cœlum.
Ager Romanus varias ob cauſas inſalubritatis vices ſubire poteſt 4. 3.
—— colligendis, & continendis aquis aptiſſimus 98. 2.
—— ad orientalem plagam nullis ferè paludibus inficitur 81. 11.
—— patet ventis meridionalibus 165. n. 1.
Agri Romani ſuperior pars in Italiæ meditullio 10. 4.
Agonalis platea, aquis per æſtatem inductis, Naumachiæ ſpeciem exhibet 144. 13.
Algidæ conſtitutiones nunc mitiùs, nunc ſæviùs, & cur Romanos affligunt 188. 5.
Alluviones. *Vide* Tiberis.
Analyſis ſparg. certiſſimus aquarum explorandarum modus 39. 8.
D. Angeli Modii ſententia de conſtitutione rheumatica 224.
Anguſtia alvei intra Urbem Tiberinarũ alluvionum cauſa 117. 12.
D. Antonii Pacchioni ſententia de epidemia rheumatica 227.
Aqua talis eſt, qualis terra, per quam percolatur 69. 1.
—— à locis, per quæ tranſit ſemper aliquid ſibi admiſcet 40. 8.
—— ſalubris ſalubritatem aeris, noxia verò inſalubritatem arguit 34. 1.
—— poſt puritatem aeris maximè ad ſanitatem facit 35. 2.
Aquæ uſus ſine ullo bibentium incommodo, & ſpargyrica analyſis certa ſunt bonitatis indicia 39. 7.
—— pellucidæ in potu non ſemper laudandæ 37. 3.
Aqua levior non ſemper eſt melior 36. 1.
—— quæ citius frigeſcit, & caleſit non ſemper optima 37. 2.
Aquarum dulcium quatuor in Urbe genera, & quæ 41. 2.
Aquas Romam adductas Galenus commendat 46. 1.
Aqua multis vacuitatibus donata alimentorum diſſolutioni eſt opportuna 57. 6.
—— Trivii ab uſu potiſſimum Romæ commendatur 47. 2.
—— apud Diocletiani Thermas domeſticis, & ruralibus uſibus opportuna 47. 3.
—— Sabbatina apud Priſcos Naumachiis, & verſandis molis deſtinata 48. 4.
—— nunc etiam moles ver-

verſat 174. 16.
—— cæteris Romæ leviſſima 60. 32.
—— tamen aliquantùm inſalubris 64. 21.
Aquæ fontium in Urbe naſcentium nullis aliis ſalubritate cedunt 44. 10.
—— navigationibus incorruptæ ſervantur 42. 5.
Aqua Marchionis Grilli paſſim Nucerianæ ſubſtituitur 42. 6.
—— B. Felicis laudatur *ibid.*
—— Fontis ad ripam Tiberis commendatur 58. 7.
Aqua S. Damaſi in Vaticano à familia Pontificia ſalubriter bibitur 44. 9.
Aquæ puteales innoxiæ 45. 1.
—— à Tiberi percolantur, cumque eodem librantur 45. 1.
—— alluvione Tiberis inquinantur 182.
—— inficiuntur ab injectis, vel vicinis corporibus impuris 45. 2.
Aquæ pluviales, horææ dictæ, quandonam colligendæ, & cur cæteris præponantur 51. 1.
—— quibus particulis interdum inficiantur 52. 1.
Aquæ ex hortis Vaticanis ad diluendas foſſarum Arcis ſordes utiliter deductæ 235. 4.
Aquę Thermarum, Naumachiarum, &c. etii olim copioſæ, cur tamen innoxiæ fuerint 138. 2.
Aquæ Tiberinæ ſalubritas 65. 23.
—— tenacitas Tiberis velocitatem minuit 170. 8.
—— fermentantur ab auſtro, ſibique velocitatem minuunt 171. 9.
Aquæ ne ſtagnarent legibus olim prohibitum 108. 7.
—— ex caſtellis caducæ, ne à quopiam privatas in ædes olim ducerentur, interdicebatur 109. 12.
—— ſtagnantes, & putreſcentes Romanum aerem inquinarunt uſque ad finem ſeculi xv. 123. 2.
Aquilones Romam ſalubriter perflant 18. 12.
Aquilonaris intemperies ſubita, & vehemens, eſt Romæ altera adventitię inſalubritatis cauſa 96. 2.
Ardeatinus Ager, & loca Pontina quare inſalubria ſemper extiterint 111. 15.
Aſiatici cur molles, & timidi 31. 3.
Aſtulphus immanis Longobardorum Rex 117. 8.
Atmoſphæra Urbis cur nationibus diverſis facilè accommodatur 8. 2.
Auctor tractatum De Noxiis Paludum Effluviis pollicetur 1. 1.
—— ſolo veritatis amore ducitur *ibid.*
—— veritatis, non Urbis amatoribus ſcribit 98. 1.
Auctoritates non contemnendæ & quales 5. 1.
Auguſtus de ſuſcepta Tiberis cura gloriatus eſt 182.
Aulici quibus pathematibus, & morbis obnoxii 85. 6.
Aurum reficiendis aquæductibus olim deſtinatum, & quale 108. 6.
Auſter ab imis, rarefaciendo, ad ſu-

ſublimia fertur 24. 5.
—— lenis ſereno cœlo ſalubris 22. 2.
—— cum leniter flat, quos ſalubres effectus progignat 23. 2.
—— dulce ſulphur à Zona torrida defert *ibid.*
—— tranſpirationes, & criſes promovet *ibid.*
—— non ſemper noxius 23. 2.
—— non ubique pluviarum pincerna 16. 8.
—— non ubique perniciosus, ſed ubi paludes, corruptaque corpora offendit 24. 4. & 163. 3.
—— nubilus acres ſales impuro admixtos ſulphuri cóvehit 23. 3.
—— —— & vehemens cur, & quando inſalubris *ibid.*
—— Tiberis velocitatem retardat 168. 7.
Auſter ut vina non ſatis defecata exagitat, ita fluida noſtra confundit 23. 3.
—— in Palæſtina æſtum excitat 16. 8.
Auſtri Romæ inſalubritas ſolis paludum effluviis debetur 27. 9.
—— æſtivi, & diuturni ſporadicos morbos progignunt 28. 11.
—— poſt Boream illicò flantes, quas advehant particulas 216. 19.
—— quomodo pectoris inflammationes promovet *ibid.*
—— quare poſt Gothorum clades Romæ, & Latio diù fuerint infenſi 25. 6.
—— etſi diuturni, cur epidemicos morbos noſtro ævo Romæ non inducunt 28. 10.
Autumnus anni 1708. productam æſtatem ſimulavit 195. 3.
—— quid mali præſtiterit 209. 10.

B

Bechyca in morbis pectoris dulcificantibus admiſcenda 222. 28.
Bilis per æſtum incandeſcit 208. 10.
Ill. Præſul Bonaventura à ſecretis largitionibus ab officii ſedulitate laudatur 232. 8.
Boreas à ſublimibus ad ima cogendo corpora fertur 24. 5.
—— nitroſis, quas vehit, particulis, quæ mala progignat 188. 4.
Ill. Præſul Blanchinus comes Auctoris in aquarum Romanarum analyſi cum laude memoratur 55. 4. & 66. 25.

C

Cadaverum ab epidemia rheumatica peremptorum diſſectio, quæ oſtenderit 198. 6.
Calamitas Urbis ſub Totila 114. 3.
Calor nimius Romanis civibus noxius, & cur 150. 8.
Caligo, & nebulæ, etſi Romæ frequentes, nihil detrahunt aeris ſalubritati 164. 4.
Campus Vaticanus quorum Pontificum curâ ſalubris evaſerit 127. 8.
—— Martius, quorum Pontificum ſtudio ſalubritati reſtitutus 128. 10.

Car-

Cardinalis Carpineus SS. Vicarius memoratur 200. 1.
—— Henricus Arquianus de la Grance centenario major equum conſcendebat 87. 3.
—— Albizius 90. annos vixit in Leonina Civitate 127. 8.
Cardinalium cœtus magna parte ſupra 80. ætatis annum ſummis negotiis incumbit 87. 3.
Carnes Romæ optimæ, præſertim vitulinæ 71. 6.
—— volatilium pariter *ibid.*
Carnium uſus quadrageſimali tempore, quare etiam urgente epidemia, minimè concedendus viſus ſit 201. 2.
Carolus Maratta Pictor inſignis ſupra 80. annum adhuc pingit 90. 8.
Caſeus Romanus à Galeno laudatur 71. 6.
Caſtronis morbus qui 196. 1.
Catacumbæ ab effoſſoribus Lipſanorum nunc tutò incoluntur 156. 5.
—— olim à Chriſtifidelibus *ibid.*
Cauſæ ſalubritatis aeris quot, & quales 7. 3.
—— quæ ordinatas temporum vices perturbant 194. 2.
Cautio, ut Romæ cœnoſum ſolum diligenter exiccetur, inculcata 185.
Cautiones in alendis, & tegendis corporibus, ne cives in morbos à nimio frigore incidant 222. 26.
Cœli nomine in Oppidis, & Urbibus quid veniat 2. 1.
Cœlum Romanum ſtagnantium aquarum vitio, olim etiam pluries labem contraxit 97. 1.
Cœnum poſt Tiberis alluviones relictum noxias in aera particulas emittit 183.
—— Tiberis poſt alluviones relictum caſtrenſes febres inducit 184.
Chymiaſter nihil à ſalibus fixis vi Solis elevari poſſe affirmans rejicitur 146. 3.
Chryſocolla quid 142. 10.
Circi pavimentum cur raſurâ lapidis albi, vel arenâ ſterni ſoleret 143. 11.
—— Maximi regio quomodo ſalubritati nunc etiam reſtitui poſſit 132. 16.
Ciſternarum uſus cur Romæ infrequens 51. 1.
Cives multi cur juvenilibus in annis moriantur 92. 1.
—— Romani ad ſuburbanas villas divertentes, non aeris vitio, ſed commiſſorum errorum cauſa ægrotant 159. 9.
Civitates nonnullæ ob neglectas paludes ad ſummam infrequentiam redactæ 127. 6.
Clades Latio à Barbaris illatæ deſcribuntur 116. 6.
Clemente V. Sedem Avenionem transferente, Urbis vaſtitas adaucta eſt 120. 15.
CLEMENS XI. egregiis meritis ætatem antevertit, ut ad Pontificatum promoveretur 87. 2.
—— Portum Tiberis ad tumulum Cæſarum reſtituit 128. 10.
CLEMENTIS XI. ſollicitudo ad tuendam ſubditorum valetudinem

nem 130. 14. & 199. & 201. 2.
— vigilantia 28.10.& 29.14.
— vigilantia, & charitas cæteris Principibus documento eſſe poſſunt 190. 6.
— Animi magnitudo nova opera pollicetur 134. 10.
— reſponſum ſuadentibus, ut Vaticanas ædes epidemiæ tempore relinqueret, Apoſtolico Patre dignum 235. 3.
Climactericus annus, qui vulgo 63. creditur, cur multos perimat 93. 2.
Climactericorum annorum pericula vitari poſſunt 94. 2.
Cloacarum Romæ extructarum magnificentia 100. 5.
— cura neglecta pernicioſas febres inducit 186.
Cloacæ vicinos puteos contemerant 45. 2.
— in imis omnibus regionibus à Tarquinio Priſco apertæ fuerunt 100. 5.
— quibus impenſis olim purgatæ 104. 11.
— dum olim purgabantur à Priſcis novi operis nunciatio prohibebatur 109. 11.
Colles Romani æſtivos calores utiliter obtundunt 12. 6.
Color aquarum Romanarum igne exploratus 55. 4.
— hominum nimium rubicundus Celſo ſuſpectus 74. 1.
— qualis ab Hippocrate commendetur *ibid.*
— Romanorum optimus *ibid.*
— diverſus diverſam humorum exuberantiam indicat 75. 2.
Colorem in deterius mutant, qui è laudabili in noxium aerem migrant 76. 4.
Columnenſes militari ſcientia clari 80. 3.
Comitiorum locus, & electi Pontificis ſedes in Vaticano 127. 8.
Comitia Pontificũ æſtate ter noſtro ævo impunè celebrata 159.10.
Ill.Commendator S. Spiritus ægrotantium calamitates epidemiæ tempore exponit 228. 2.
Conclave, *lege* Comitia.
Congregatio de ciborum delectu Quadrageſimæ tempore habita in ædibus Eminentiſſimi Cardinalis Vicarii 201. 2.
Congregatio habita apud Eminentiſſimum Mareſcottum ad inquirendas epidemiæ cauſas 203.1.
Conjecturæ de epidemiæ tranſitu in deteriorẽ naturam,unde 215. 17.
Conſtitutiones graviſſimæ ab intenſo frigore pluries Romæ vagatæ 189. 6.
Conſul Romanus in obſidione Carthaginis ob paluſtres aquas frequenter caſtra mutavit 114.2.
Corpora impura in puteos dejecta aquas inficiunt 45. 2.
— civium exercitata tantùm ferè conſumunt, quantùm ingerunt 83. 4.
Crabra, ſeu Mariana aqua vilibus tantùm uſibus inſervit 50.2.
Cruditates ſunt hypochondriacæ affectionis ſcaturigo 84. 5.
Cura ſiccandis cœnoſis locis adhibita epidemiæ tempore 235.3.

Cu-

Curativa methodus in epidemia duplex 217. 19.
Curatores alvei, & riparum Tiberis, quæ noſſe debeant 180. 7.
Curatorũ, & Ædilium munus apud Priſcos quale 107. 4.

D

Decubitus ſub auribus, & inferis partibus in pectoris inflammationibus ſalutares 220. 22.
Deliria non ſemper malignitatem indicant 213. 15.
Diſcrimen ſymptomatum diverſitatem cauſæ non ſemper innuit 207. 8.
Divinum in morbis quid? 213. 15.
Ill. Dominicus Serlupus Propræfectus Arcis S. Angeli memoratur 236. 5.

E

Effluvia aquarum ſtagnantium potiſſima cauſa labis adventitiæ aeris Romani 96. 2.
—— à ſalibus fixis quomodo vi Solis eleventur 147. 3.
—— vitrioli, & nitri per ſe innoxia ſunt, niſi prius ſtagnātibus aquis computruerint 147. 5.
—— mineralium ſulphuris, vitrioli, &c. per ſe non ſunt venefica 156. 5.
—— —— feracitatem campis, & robur civibus conciliant 147. 4.
Epidemiæ rheumaticæ anni 1709. natura expenditur 206. 7.
—— cauſa externa proponitur 208. 10.
—— Remedia curativa 219. 21.
—— Remedia preſervativa 221. 25. & ſeq.
Epidemia rheumatica quàm latè vagata ſit 251. 5.
—— noſtrâ gravior vagata eſt temporibus Cagnati 212. 14.
—— etiam in Gallia, & Pedemontio ſæviùs pauperes afflixit 250. 2.
—— poſt æquinoctium diminuta eſt 229. 3.
—— cur etiam ceſſante aquilone, & flante auſtro ſævierit 216. 19.
—— graviùs ab algore, & Tiberis inūdatione recrudeſcit 233. 1.
—— poſt imbres maligna evaſit 237. 1.
—— ineunte Junio penitùs profligata eſt 240. 4.
Epidemiis incipientibus ægri non rarò Medicorum culpâ, & cur decedunt 217. 19.
Eugenio III. Româ profecto plebs in furorem vertitur 119. 13.
Euronotus, & Africus cur in Urbe noxii 20. 16.
—— vulgo *Scirocco* nuncupatur 19. 14.
Europei cur fortes, & ſapientes 31. 3.
—— ad meridiem verſi cur epidemiæ rheumaticæ damna ſupra cæteros ſenſerunt 243. 5.
Exceſſus tum frigoris, tum caloris Romanis obeſt 150. 8.
—— caloris nunc magis, quàm

olim nocet, & cur 151. 9.
Exhalationes terræ, & ſtagnantium aquarum ordinatas temporum vices perturbant 194. 2.
Exiccato ſolo auſter nihil ferè nocet 26. 7.
Extrema omnia naturæ inimica 12. 6.
—— ſunt periculi plena 152. 10.

F

D. FAntoni epiſtola de rheumatica epidemia 241. & ſeq.
Febres continuæ cum lethargia Romæ frequentes, ſed non vernaculæ 82. 2.
Febris ſemitertiana Romæ familiaris cur inter vernaculas non recenſenda 82. 3.
———— perperam continua per ſubingreſſum dicitur *ibid.*
Febris acuta in epidemia rheumatica morbus præcipuus 207. 7.
Febris à Romanis culta, ut minus noceret 101. 7.
Febrium in rheumatica epidemia diverſitas à ſalium diverſitate orta 209. 10.
Federicus Bonavẽtura inſignis Philoſophus Urbinas 15. 6.
Feneſtras cubiculorum cur ad meridiem non aperirent ſuperiori ævo 133. 18.
Fibræ vaſorum à frigore contractæ ambientis tepore laxãtur 216. 19.
Fluida ad pulmones ſtagnantia in epidemia rheumatica ægros necabant 198. 6.
Flumina exundant, cum aquæ majori proportione influunt, quàm effluant 166. 1.
De Fluminum exundatione. *Vide* Tiberis.
Fons aquæ B. Felicis eandem habet originem, ac alius *del Grillo* dictus 43. 7.
Fons ad ripam Tiberis è pluribus latentibus venis colligitur 43. 8.
Fontes aquarum ſponte naſcentium in Urbe quot, & quales 42. 4.
—— iidem apud Priſcos cum ſanctitate culti *ibid.*
Fontium Romanorum aquæ Tiberim inſigniter augent 167. 3.
Francorum copiæ à Sergio II. accerſitæ Romanis infenſæ 117. 9.
——in Romanos inſolentia *ibid.*
Frigora, & calores immodica ſemper Romæ periculoſa 213. 15.
Frigore intenſo vigente vagantur epidemiæ rheumaticæ 213. 14. & 224.
Frigoris magna vis, & effectus 195. 4.
Frontinus ſub Nerva, & Trajano diligens aquæductuum curator *ibid.*
Frontini locus de antiqua Romani cœli inclementia 101. 6.
Fruges, ac fructus agri Romani aliis bonitate non cedunt 70. 4.

G

Ill. GAſpar Orighi Cuſtos Noſocomii Sancti Salvatoris 203. 1.
D. Gaſpar Realis memoratur *ibid.*
——ſententiam de conſtitutione epi-

epidemica profert 226.
Ill. Georgius Spinula Præceptor S. Spiritus 203. 1.
— ruſticorum calamitates exaggerat 228. 2.
Gravitas aquarũ diverſa per phialam deprehenſa 37. 1.
Gregorius XI. Sedem Avenione reduxit in Urbem 122. 1.
Gula plures occidit, quàm gladius 90. 1.

H

HAbitatores ad Septentrionem vaſorum diſruptionibus ſunt obnoxii 112. 11.
Halitus mineralium in Latii aerem elevantur 146. 3.
— non ſunt noxii, niſi prius cum ſtagnantibus aquis computruerint 147.4. & 149. 7.
Hebræi complures in ergaſtulo cõſeneſcunt 91. 9.
R. D. Henricus Noe à pleuritide maligna reſtitutus 238. 2.
Herbarum theriacalium Romæ copia 70. 3.
eâdem in Urbis obſidione diù cives uſi 72. 7.
Hippocrates crurum abſceſſus ſalutares refert in morbis pectoris 220.22.
— cur ventis frigefaciendi, & humectandi vim tribuerit 15. 5.
Homines algidis tempeſtatibus paluſtria loca tutò incipiunt habitare 136. 5.
— incautos, & plebejos maximè epidemia rheumatica extinxit, & cur 197. 4.
— cautiores, & mulieres cur eadem minus vexarit 211. 12.
Hydrophylaces olim qui fuerint 107. 5.
Hyems rigidiſſima ſucceſſit tepido autumno 1708. 195. 4.
— præmaturo auſtro excepta in Pedemontio parit epidemiam 242. 2.

I

JAniculi radicem incolentes aquilone juvantur 19. 13.
Immunitas ab oneribus olim iis, qui aquæductus mundarent 111. 14.
Incolarum ſubtumida forma ab aeris inclementia 75. 3.
— multitudo ſalubritatem locorum quomodo tueatur 106.3. & 135. 3.
— paucitas in Urbe ſub Gregorio XI. 122. 1.
— adauctus mirè numerus ſub Leone X. 124. 3.
Inconſtantia Romani aeris à facili ventorum aditu pendet 30.1.
— nec tanta, nec tam diuturna, ut damnari mereatur 31. 2.
— Romanorum corpora, & ingenia roborat 31. 3.
Inflammationes ſunt ſymptomata febris epidemicæ 207. 7.
Ingeniorum, & morum diverſa indoles ab aere 77.1. & 80.3.
Innocentii III. tempore pauci in Urbe ſenes 119. 13.

Innocentius X. Agonalem plateam ſalubrem effecit 129. 12.
Innocentius XII. in Colle Citorio magnam Curiam excitavit 128. 10.
Inſalubritas Villarum in Romanis Suburbiis mineralium exhalationibus non debetur 155. 4.
Inſtrumenti ad aquarum gravitatem explorandam deſcriptio 66. 25.
Inſulæ in Belgio intra Autumnum 1708. expugnatæ 195. 3.
Intemperantes rarò ſeneſcunt 94. 2.
Interitus rerum ſæpe origines aperit 137. 6.
D. Jo: Baptiſta Foſſombronus in Congregationem accitus 200. 1.
——— Medicus Archihoſpitalis S. Spiritus 203. 1.
——— Quid ſenſerit de epidemia rheumatica 226.
Jo: Trulli ſententia de epidemia rheumatica 223.
Jo: Baptiſta Continus Palatii Architectus 235. 3.
Jo: Baptiſta Morandi nonagenarius adhuc pingit 91. 8.
Judicium de inſalubritate Agri Romani non accuratum 153. 1.
Ill. Julianus Capranica Cuſtos Archihoſpitalis Sancti Salvatoris 203. 1.
Jurulenta rheumaticis affectionibus utilia 223.
Juſcula raparum, & pomorum proſunt in morbis pectoris 222.

K

Kali herbæ, vulgo *riſcoli*, cinere vitrum conficitur 29. 14.
—— halitus noxii *ibid.*

L

Labes ab auſtro levis inducitur, niſi corruptas aquas,& id genus corpora inveniat 24. 4.
Lacticiniorum ubertas epidemiæ tempore utilis 231. 6.
Languor in Romanis nobilibus non à ſuccorum inopia, ſed à copia, & acredine 84. 5.
Latitudo viarum in Urbe multùm ſalubritati detraxit 151. 9.
——— etiam Taciti temporibus ſuſpecta 151. 10.
Latii terra feraciſſima 69. 2.
—— ſimplicibus theriacalibus redundat 70. 3.
Latii regiones, quæ, & quando ſint inſalubres 154. 1.
Legiones Romanæ olim ex quo hominum genere 84. 4.
Lenis ventorum commotio mentis perceptionibus opportuna 33. 5.
——— quot, & quales in fluidis alterationes inducat *ibid.*
Leo X. Romæ ſalubritatem reſtituit 123. 3.
—— ægrotavit ad mortem in Villa Manliana 125. 4.
—— Laudatus *ibid.* 5.
Leonina Civitas facilè, & cur inſalubris evadat 128. 9.
Levitas aquæ fallax ſalubritatis argumentum 36. 1.

Lex olim contra eos, qui aquam corrumpi ſinerent 108. 7.
— ne injuria fieret cloacas purgantibus, vel reficientibus *ibid.* 9.
— de auro in conſulatus adeptione ſoluto, & reficiendis tantùm aquæductibus impendendo *ibid.* 6.
Loca, quo pacto ſalubria, vel inſalubria evadant 133. 19.
— ſalubria ab inſalubribus quomodo diſcernantur 123. 19.
— multitudinē alliciunt 137.6.
— inſalubria ſolâ exiccatione evaſiſſe ſalubria 73. 11.
— — ſi ventis liberè non everrantur, deteriora fiunt 132. 17.
— — in agro Romano multa adhuc ſunt ob hærentes aquas *ibid.*
— — quomodo tutò incipiant frequentari 136. 5.
— paluſtria frigidis tempeſtatibus innoxia *ibid.*
Locorum cœlum à quibus conſtituatur 2. 1.
Longævi Romæ plurimi 86. 1.
Longævitas Civium ſalubritatem Urbium teſtatur *ibid.*
Longobardi Latium deſolarunt 115. 5.
Lotreccus in obſidione Neapolis Legiones quarè perdidit 114. 2.
D.Lucas Tozzi memoratur 16.8.
D.Lucas Thomaſinus Congregationi interfuit 200. 203. 1.
— quid de epidemia ſenſerit 222.
Lucta Maris contra Tiberim alluvionum cauſa 168. 5.
Ludi quiuam in Circo Maximo 141. 7.
Lugdunum neglectis laticibus ad infrequentiam redigitur 137.6.

M

MAgiſtratus, & integræ familię derivandis aquis olim conſtitutæ 107. 4.
Mala poſt alluviones ab humidis domibus 179. 4.
Marſilius Cagnatus laudatur 6. 2.
Medici duo præcipua circa Urbium ſitum conſiderare debent 8. 1.
— alimentorum, & aeris qualitates noſſe debent 2. 1.
— balneorum etiam modum ſciant 139. 2.
— quidam de Romana atmoſphæra perperam judicant 145.1.
Mephitis cur in Dearum numerum à Romanis relata 101. 7.
Meridionalium ventorum ſordes Boreas abſtergit 18. 12.
Meridionales venti nullo obſtaculo retardati interdum Romæ ſunt infenſi 20. 16.
— — particulas eroſivas cōvehunt 21. 17.
Miasmata paludum certam habent delationis ſphæram 25.5.
D. Michael Angelus Pauli memoratur 203.
Michaelis Mercati Manuſcripta cum laude citantur 148. 5.
Milites nō ſatis obtecti ab epidemia rheumatica vexati ſunt 211.12.

—— novis veſtibus induti ejusdem vires effugerunt *ibid.*

N

NAtiones diverſæ facilè Romano cœlo aſſueſcunt 9. 1.
Nativa Romani cœli ſalubritas, & ejus argumenta recenſentur 247.
Natura hominum opinionibus non obſequitur 5. 1.
—— habet terminos ſuæ reſiſtentiæ 93. 2.
Naumachia Cæſaris circa Tiberim in nemus converſa 142. 9.
—— Neronis juſſu Cryſocolla conſperſa 142. 10.
Naumachiarum fundum ſolidâ materia conſtratum 141. 7.
Naumachiæ paluſtre fundum non habebant 141. 8.
Nebula etſi frequens locorum inſalubritatem non teſtatur *ibid.*
Nitroſarum particularum vis in epidemia rheumatica 211. 12.
Nitrum aeris ſanguinis ſulphur accendit, & phlegma cogit 225.
Nobiles triplici morbo conflictantur 84. 5.

O

OBſervationes circa Romanas aquas 55. & ſeq.
Odor Romanarum aquarum inter evaporandum exploratus 55. 4.
Oletare quid ſignificet 109. 8.
Otium, & ſatietas bonæ valetudini obſtant 84. 5.
Ova in Urbe nata optima 71. 6.

P

Ex PAludibus circa Albanum infamis olim aer 24. 5.
—— mineralium effluvia inſalubria redduntur 149. 7.
Panis nusquam melior, quàm Romæ 71. 5.
—— ſiligineus qui *ibid.*
Particulæ ab auſtro convectæ per ſe innoxiæ 24. 5.
Paulus III. laudatur 50. 1.
Pauperes multos rheumatica epidemia interfecit 197. 4. 211. 12. & 242.
Periculum quale, & unde dormientibus in Romanis Suburbiis 73. 10. & 153. 1.
Peſtiferi nihil rheumatica in epidemia 213. 16.
Peſtiferis in morbis periclitantur omnes, & decedunt plurimi 213. 15.
Peſtilentia Romæ à putridis aquis 29. 12. & 116. 7.
Peſtis ſemper eſt pernicialis 103. 9.
Petronius laudatur 57. 6.
—— ejusdem ſententia reprobatur 26. 8. & 83. 4.
Phiala ad aquarum gravitatem explorandam deſcribitur 66. 25.
Ill. Philippus de Patritiis Cuſtos Archihoſpitalis Sancti Salvatoris 203. 1.
Pilæ ſtaffilariæ Tiberis curſum impediunt 173. 15.
—— Beliſarii inventum 174. 15.
Placentius Antonius ſenior in Urbe Medicus, memoratus 90. 8.

Plebeorum decedentium multitudo epidemiæ malignitatem non indicat 214. 16.
Pleuritici, mutato in malignum morbo, ex phlebotomia obierunt 238. 2.
—— ſanati exemplum 238.
—— quibus remediis tractandi 219. & ſeq.
—— cucurbitulis ſupra latus ſcarificatis juvantur 218. 20.
Pleuriticis purgantia cur noxia 221. 23.
In Pleuritide deſcendente laxantia juvant 220. 23.
Pleuritides confluentes quid ex aere 219. 21. & 244. 5.
—— ſiccæ fomenta, & largas expetunt potiones 219. 21.
—— & peripneumoniæ inter morbos hibernos recenſentur 223.
—— malignæ emerſerunt in cœnoſis locis 237. 1.
Ex Pluviis æſtate cur ruſtici frequentiùs ægrotent 149. 7.
Pondus aquæ Rivuli ad ripam Tiberiſ 66. 26.
—— —— Tiberinæ 67. 27.
—— —— B. Felicis, & Grilli 67. 28.
—— —— Trivii 67. 29.
—— —— ad Thermas Diocletiani 67. 30.
Pontifices nonniſi confectæ ætatis creantur 87. 2.
Populares morbi Romæ interdum deſævierunt 95. 1.
Ex Populari pleuritide, quibus evacuationibus convaluerint 197. 5.
Populus Romanus citiſſimè auctus ſub Leone X. 124. 3.
—— peſſimus rerum judex, bonus aquarum æſtimator 39. 7.
—— Romanus febrim coluit ad minus nocendum 101. 7.
—— Mephiti, & cloacinæ litavit *ibid.*
Populi multitudo craſſum aerem ſolvit, & purgat 135. 1.
Ill. Præſul Nuptius commendatur 121. 18. & 236. 4.
—— de Zaulis laudatur 200. 1.
—— Bichius Annonæ Præfectus Congregationi de ciborum delectu interfuit *ibid.*
—— de Marinis Cameræ Auditor commendatur 236. 5.
—— de Judice viarum Præfectus laudatur 184.
—— de Auguſtinis viarum Præfectus 66. 25.
—— Bottinus nonagenarius ab acuta febri evaſit 88. 4.
—— Caſalius Præceptor S. Spiritus nonagenarius epidemicum catarrhum evaſit *ibid.*
—— Carduccius decrepitus chorum frequentat *ibid.*
Priſcorum ſtudium de abluendis ſordibus 107. 4.
—— cautio in eligendis Naumachiarum, & Thermarum locis 143. 12.
Privatorum quâ curâ morbi ab alluvione pendentes vitari poſſint 180. 6.
Propolarum monopolium reprehenditur 229. 4.
Putei Romani laudantur 66. 24.

Q

Quatuor cauſæ ſalubritatis Romani cœli 7. 3.
—— totidem effectus ejusdem *ibid.*
Quies nimia puteales aquas contemerat 45. 2.
Quirinalis latus ad meridiem poſt arefactum ſolum ſalubre 130. 14.

R

Ill. Rainaldus licet octogenarius choro diligenter inſervit 88. 4.
Ramazzinus memoratur 16. 8.
—— eos reprehendit, qui per ſapientiam præproperè ſeneſcunt 94. 2.
Regiones circa Thermas Diocletiani Pius IV. ſalubres primùm effecit 129. 13.
—— cur olim inſalubres *ib.*
Regio ubi Roma jacet facilè fit paluſtris 98. 2.
—— Transtiberina quorum Pontificum operâ ſalubris evaſerit 131. 15.
Remedia ad pleuritidem malignam 238. 2.
Renisus maris Tiberis exonerationem retardat 168. 5.
Reſidentia aquis eſt advētitia 54. 2.
Res publicæ pœnarum ſeveritate conſervantur 107. 6.
Rheumata ſimplicia, & completa quæ 179. 4.
Rigoris hyemalis poſt autumnum mitem effectus qui 209. 10.
Roma, & Urbs quid ſeorſim ſignificent 104. 1.
—— etiam in infantia ex ſtagnantibus aquis interdum inſalubris 97. 1.
—— liberum habet Solis ortum, & occaſum 12. 6.
—— à montibus, & mare utiliter diſtat 12. 7.
—— quibus ventis pateat 17. & ſeq. & 161. & ſeq.
—— à Gothis primùm ſub Alarico direpta 114. 4.
—— data Barbaris præda 112. 1.
—— poſt Clementem VII. priſcã ſalubritatem reſumpſit 126. 6.
Romæ ſitus graphicè, & aſtronomicè deſcriptus 11. 5.
Roma vetus cum maximè frequentaretur aquis redundabat 138. 1.
Romæ magnitudo vel ipſis priſcis indefinita 105. 2.
Romæ quovis tempore ſalubris victus 72. 9.
—— ſenes complures ex omnibus ordinibus reperiuntur 87. 2.
Romani carminibus Maronis laudati 79. 3.
—— quantum ingenio valuerint 78. 3.
—— vetuſtioris memoriæ præclariſſimi 79. 3.
—— etiam recentiores de re militari, & literariâ benemeriti 80. 3.
Romanorum corpora poris laxiora, externa facilè excipiũt 187. 2.
—— ingenia prudentiæ conjuncta 78. 2.
—— decreta ut aurum pro conſu-

ſulatus adeptione ſolutum reficiendis tantùm aquæductibus deſtinaretur 108. 6.
—— munditia quanta fuerit in Naumachiis 140. 4.
Romani aeris clementia Palladii argumentis aſſeritur 85. 7.
Romano ſub cœlo diù vivunt homines 87. 1. & ſeq.
Romanum cœlum diverſis ætatibus, & temperamentis aptatur 9. 2.
Romanus Ager mineralium venis abundat 145. 1.
——— ab oriente ad ſeptentrionẽ montibus cingitur 161. 1.
——— ad meridiem lata jacet planitie *ibid.*
Ruſpoli Principis pietas 232. 9.
Ruſticandi modus Civium Romanorum reprehenditur 159. 9.
Ruſtici quibus in Villis morboſi fiant 155. 3.
Ruſticorum calamitates epidemiæ tempore 208. 8. & 228. 2.

S

SAcchettorum familia laudatur 106. 2.
Sal aeris acidum laticibus noſtris affuſum eos coagulat 209. 10. & 225.
—— atmoſphæræ quos effectus progignat 210. 11.
Sales minerales Latii per ſe innoxii 148. & ſeq.
——— niſi aquis computreſcant 6. 1.
Sales acres ſanguinis ob defectum humidi nimium acuuntur 152. 10.
——— juribus facilè diluuntur 200. 2.
Sales in reſidentiis aquarum nec primordiales, nec ſimplices 55. 4.
—— facilè ab igne deformantur *ibid.*
Salubritas nativa Romani cœli quibus argumentis evincatur 7. 3.
—— à ſitu mixtiformi 8. 2.
—— à ventis ſalubribus 17. 9. & ſeq.
—— ab aquarum bonitate 41. 2. & ſeq.
—— à ſolo feraciſſimo, herbisque theriacalibus referto 79. 3. & ſeq.
—— à florido Civium colore 74. 1.
—— ex Romanorum ingenio, & prudentia 78. 2. & ſeq.
—— quod Cives vernaculis morbis non divexentur 81. 1. & ſeq.
—— à Civium longævitate 87. 2. & ſeq.
Salubritas Aquæ Grilli 58. 7.
——— Fontis ad ripam Tiberis experimentis probatur 56. 5.
——— B. Felicis 59. 11.
———Foutis Vaticani 60. 13.
——— Trivii 61. 15.
Salubritas minor aquæ ad Thermas Diocletiani 62. 17.
——— & Sabbatinæ in Janiculo 63. 20.
Sanguis ejusdem animalis non ubique

que in venis ſimilis excurrit 54.2.
Sanguinis miſſio in robuſtioribus pleuriticis etiam repetita utilis; imbecillioribus verò noxia 217. 20.
—— in malignis planè lethalis 238. 2.
Saporibus minus fidendum 58.8.
Saporum diverſa perceptio in variis hominibus unde *ibid.*
Saraceni maritima oppida diripuerunt 117. 10.
Saracenorum in Agrum Romanum inſolentia quandiù perdurarit 118. 11.
Schismata, & civilia bella poſt obitum Gregorii XI. 123. 2.
Scriptorum auctoritates quæ utiles 5. 1.
Sedimenta aquarum Romanarum cur non fuerint elixiviata 55. 4.
—— quâ proportione ſubſederint in analyticis tentaminibus *ibid.*
—— aquarum, ex quibus conſtent *ibid.*
Sedimentum aquæ ad Thermas Diocletiani chymicis liquoribus tentatum 65. 22.
—— ſimiliter quæ in Janiculo fluit 64. 20.
—— pariter Fontis ad ripam Tiberis 57. 5.
—— etiam Tiberinæ 65. 22.
Senatus ad Tiberis inundationes nil mutandum decrevit 176. 18.
Senes multi Romæ paſſim in familiis 89. & ſeq.
—— cur pauciores apud Priſcos 92. 1.
—— tranſacto 60. anno decedunt non climacterici anni culpâ, ſed erroribus 93. 2.
Siccitas nimia quomodo communes morbos inducat 152. 10.
Signa vulgaria bonitatis aquarum incerta, & qualia 36. 1. & 38. 4.
—— quâ ratione conſpirent ad aquarum bonitatem detegendam *ibid.*
—— certiſſima bonitatis aquarum quænam 38. 6. & ſeq.
—— à Palladio petita 39.7.
—— bonitatis, aut malitiæ ſpargiricâ analyſi certò deprehenduntur 40. 8.
—— manifeſta inſalubriũ aquarum quæ 38. 5. 40.8.
D. Sinibaldi ſententia de cauſa epidemiæ 225.
Situs Urbis per ſe ſalubris nihil præter incolarum temperantiam poſtulat 246.
Solarium radiorum vis in æquinoctiis 216. 19.
Solida ob defectum *humidi* rigeſcunt 152. 10.
Soli exiccatio ſalubritati initium præbet 137. 6.
Solis vi etiam à ſalibus fixis aliquid in aerem elevatur 146. 3.
Somnum in proximis vineis capere mortiferum quibusdam creditur 153. 1.
—— limitatur aſſertum 159. 9.
Sordes, & cœnum aquarum cavatis ſcrobibus ſepellienda 236.4.
Specifica ad epidemicas pleuritides 219. 21.
Sputum ſanguineum in pleuritide non

non ſemper utile 218. 20.
Stagnantium, non influentium aquarum copia in Urbe damnatur 138. 2.
Strabo laudatus 5. 1.
——quam partem Romani Agri ſalubrem, quam inſalubrem putaverit 102. 9.
Stratonici lepida in Caunios dicteria 75. 3.
Superficies corporis duplex 244. 5.
Sylvam Sixtus V. utiliter ad ſeptentrionem cedi juſſit 18. 12. & 187. 3.
—— Gregorius XIII. aliam ad meridiem excidit 20. 16.

T

Tarquinius Priſcus cloacam maximam aperuit 99. 4.
Taurini flumen per Urbis ſemitas ſalubriter devolvitur 111.13.
Tempeſtatum conditio in epidemiis obſervanda 193. 1.
Tentamina analytica cur nō omnino ſimilia in iiſdem aquis reperta 53. 2.
Thermarum cura erat munus ædilium 139. 3.
—— pavimentum quale fuerit 139. 4.
Theodoricus excelſi animi Princeps 115. 4.
—— damna per Gothos illata rependit *ibid.*
Tiberi exundante foſſa Arcis, & ſcrobes pratorum opplentur 234. 2.
Tiberis exundationes variæ, & unde 175. 17.
—— alluvionis etiam initia ſunt metuenda 178. 2.
—— quæ ſint, & quare periculoſa 178. 3.
—— inundatio omnium maximè memoranda 116. 7.
—— nuſquam magis, quàm intra Urbem exundat 166. 1. & 175. 17.
—— exundationes cur prius contingant in via Urſi 175. 17.
—— Oſtia ſemiobſtructa quandoque exundationum cauſa 171. 10.
—— exundationes accidunt aucta mole, & retardato motu fluentium aquarum 166. 1.
—— velocitatem minuentia vel perpetua ſunt, vel de novo accidunt 167. 4.
—— exundationes nulla arte vitari poſſunt 175. 18.
—— aerem reddunt inſalubrem 177. 1.
—— quare 182.
—— inter futurarum calamitatum portenta aniliter reponebant antiqui 177. 1.
—— quæ mala poſt inundationes producantur. *Vide* Mala.
—— poſt alluviones quid agendum pro tuenda ſalubritate 184.
—— cura Principe digna 181.
—— cur apud Plinium religioſus monitor dicatur *ibid.*
Tiberinam aquam Romani per 441. annos potarunt 49. 1.
—— —— Clemens VII. & Paulus III. cæteris prætulerunt *ibid.*
—— —— eâdem in ciſternis purgatâ multi nunc etiā utūtur *ibid.*

Ill. Tiberius Cincius Cuſtos Archihoſpitalis S. Salvatoris ad Lateran. 203. 1.
Timor pernoctandi in villis ſalubribus puerilis eſt, & ſæpe cauſa morborum 158. 9.
Totila,& Vitiges primum Urbi excidium attulerunt, & quomodo 113. 1.
Tranſpiratio corporis duplex externa, & interna 209. 10.
—— impedita particularis epidemiæ cauſa 245. 5.
Tubi aquæ ad Thermas Diocletiani tartaro oppleutur 63. 19.

V

Vallis hortorum in Urbe deſcribitur 26. 8.
—— cur olim damnati aeris fuerit 27. 9.
—— quorum Pontificum ſtudio exiccata ſalubris evaſit 129. 11.
—— etſi adhuc auſtros excipiat tamen non eſt inſalubris 26.8.
Vallis inferni ob hærentes aquas damnatur 154. 2.
Variantibus ſignis, & cauſis morborum medela variari debet 239. 3.
Velabri ſitus 98. 3.
Velabrum quando exiccatum 99.4.
Vena utiliter ſecatur in benignis, ſecus verò in malignis pleuritidibus 189. 5.
—— exempla indicantur in maligna pleuritide 238. 2.
Venti à glacie nive, & fluminibus oriuntur ex Hippocrate 15.5.
—— tales ſunt qualia loca, per quæ tranſeunt 16. 8.
—— diverſi ex mixtura advectarum particularum 14. 4.
—— non ubique eandem ſervant naturam, & quare *ibid.*
—— alias regiones ſordibus everrunt, alias inquinant 13. 1.
—— omnes particularem tum aeris motum, tum corpuſculorum mixturam habent 14. 2.
—— Romæ qui ſalubres 17.9.
Venti orientales Agrum Romanum facilè perflant 17. 10.
—— occidui Romæ ſalubres 19. 13.
—— ab ortu brumali ad meridiem, & à meridie ad occaſum flantes Romæ ſæpè inſalubres 19. 14.
—— ſeptentrionales exundantē Tiberim ſubſidere faciunt 169.7.
—— meridionales erodentes, ac fermentativas particulas advehunt 162. 2.
—— —— quando ſint Romæ inſalubres *ibid.*
—— —— per ſe quæ mala inferre valeant *ibid.*
—— —— cum advehunt paludum effluvia caſtrenſes febres inducunt *ibid.*
—— —— noxias particulas à paludibus Pontinis, & Oſtienſibus everrunt 163. 3.
Veriſimilitudines in morbis veritati non præferendæ 208.9.
Vernaculorū morborū natura 82.2.
Veſicantium uſus in internis inflammationibus quando conducat 220. 22.

Via-

Viarum ſordes abſtergendæ, ut epidemiæ progreſſus impediatur 221. 25.
Viæ Urbis cur ultra modum ſordidæ extiterint 199. 1.
Victum Romana terra ſaluberrimum ſuppeditat 70. 4.
Villa Laurentina olim Plinii, modo Marchionis Sacchetti 106. 2.
Villa Manliana etiam ſub Leone X. damnati aeris 124. 4.
Villæ ſuburbanæ inſalubres ubi proximè hærent aquæ 155. 4.
Vina ex Latii locis advecta laudatiſſima 72. 8.
Viri continentes tutò in ſuburbanis villis morantur 158. 8.
—— nobiles, & opulenti rheumaticos morbos, & ex iis mortem pauci ſubierunt 197. 4.
Virtutes quæ vitiis ſint finitimæ 93. 2.
Vitioſum eſt per ſapientiam mori 94. 2.
Vitium in vulgi judiciis interdum ſubeſt 135. 2.
Vitruvius commendatur 11. 5.
Urbis & Romæ nomina non idem ſignificant 104. 1.
Urbis ſitus deſcribitur 9. 2.
—— populus mirè auctus ſub Leone X. 124. 3.
Urbs quinti climatis locus dies longiſſimos habet. 10. 4.
—— ſalubris ab incolarum, & Magiſtratuum ſtudiis 246.
—— ejuſque ager inclemens; ubi hærent aquæ 97. 1.
—— in ſolitudinem penè redacta ſub Pelagio, & D. Gregorio 116. 7.
Urbium poſitio ad ortum Solis examinanda Clinico 8. 1.
—— ſitus perpendendi à Medico *ibid.*
Urſini in re militari claruerunt 80. 3.
Vulgus dividere confuſa, atque abdita ſcrutari neſcit 153. 1.
Vulturni nomine perperam nuncupantur venti omnes à meridie flantes 19. 14.
Vulturnus vulgo *Scirocco* Romæ noxius 20. 15.
—— auſtro deterior foret, niſi Tuſculani montes Urbem tuerentur *ibid.*

Z

Zephyrus Vaſconiæ infenſus, & cur 16. 7.

FINIS.

			Errata	*Corrige*
Pag.	17.	ver. 20.	occidentalibus	orientalibus
	27.	8.	libes	libs
	60.	13.	*poſt* adhæſione ***adde***	tartari
	96.	5.	quæratur	queratur
	108.	15.	oleato	oletato
	218.	23.	cucurbiculis	cucurbitulis

Cætera æquus Lector per ſe corriget.

ROMÆ MDCCXI.

Apud Franciſcum Gonzagam in via Lata.

Superiorum facultate.

Digitized by Google

005644802

Digitized by Google